

Konrád

ADENAUER

(v letech 1876 – 1955)

Filozofická fakulta Karlovy Univerzity v Praze
Seminář nejnovějších dějin Ústavu světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Renáta Budská

Konrád ADENAUER
(v letech 1876 – 1955)

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc.

Prohlášení autora práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu

Obsah

1. Úvodem	
2. Život a kariéra Konráda Adenauera v letech 1876 - 1945	
Čas zrání velkého politika	
2.1 Rodný dům	11
2.2 Vliv katolické výchovy	14
2.3 Vzdělání	19
2.4 Začátky kariéry	25
2.5 Adenauer starostou Kolína nad Rýnem	33
2.6 Krize podzimu 1923	46
2.7 Znovuzvolení kolínským starostou	48
2.8 Adenauerova finanční krize	50
2.9 Adenauerovo sesazení z funkce kolínského starosty	51
3. Adenauer ve Třetí říši	54
4. Období od konce války do ustavení Spolkové republiky Německo	59
4.1 Adenauerův návrat do funkce kolínského starosty a poslední pokus o prosazení rýnského státu	59
4.2 Druhé Adenauerovo propuštění z úřadu kolínského starosty	65
4.3 Adenauerovo sbližení s CDU	68
4.4 Získání klíčových postů v CDU v britské zóně	72
4.5 Zasedání zonálního výboru CDU v Neheim – Hüsten a Ahlenský program	76
4.6 Ahlenský program	79
4.7 Střet s Jakobem Kaiserem	80
4.8 Založení země Severní Porýní – Vestfálsko	85
4.9 Cesta k vytvoření západoněmeckého státu. Od Berlínské deklarace po Londýnská doporučení	91
4.10 Adenauerovo působení ve funkci prezidenta Parlamentní rady	101
4.11 Volba spolkového hlavního města	106
4.12 Volební kampaň v roce 1949	108
5. Adenauerovo první funkční období 1949 – 1953	
5.1 Sestavování první Adenauerovy vlády	111
5.2 Devalvace marky a Petersberská dohoda	119
5.3 Průlom ve vztazích s Francií	133
5.4 Stalinova nota	146
5.5 Smlouva s Izraelem	151
5.6 Ratifikace Generální smlouvy a smlouvy o Evropském obranném společenství. Spor na Ústavním soudu v Karlsruhe	154
5.7 Adenauerova první oficiální návštěva v USA. Ohlas východoněmeckého povstání v červnu 1953. Volby do Spolkového sněmu	157
6. Obnovení západoněmecké suverenity	
6.1 Sestavování druhé Adenauerovy vlády	
6.2 Berlínská konference ministrů zahraničí čtyř vítězných mocností	164
6.3 Krach projektu Evropského obranného společenství	166
6.4 Londýnská a pařížská konference. Dosažení suverenity SRN.	169
6.5 Význam pařížských dohod s ohledem na možnosti sjednocení Německa. Ženevská konference	171
6.6 Adenauerova návštěva v Moskvě	174
6.7 Navrácení Sárska	178

7. Závěrem	180
8. Seznam pramenů a literatury	
8.1 Prameny a memoáry	183
8.2 Literatura	185

1. Úvodem

Předmětem této diplomové práce je život a politická kariéra prvního spolkového kancléře Spolkové republiky Německo Konrada Adenauera do roku 1955.¹ Těžištěm práce je Adenauerova činnost v čele západoněmeckých vlád v době po druhé světové válce. Stranou našeno zájmu však nezůstává ani jeho předválečné působení ve funkci vrchního starosty Kolína nad Rýnem v letech 1917-1933. V průběhu tohoto dlouhého období načerpal mnoho zkušeností a osvoji si řadu politických dovedností a fines, které později bohatě využil během kancléřských let. Pozornost byla věnována také prostředí, z něhož kancléř vzešel a duchovní atmosféře rodného Porýní. Právě zde se totiž utvářela Adenauerova hodnotová orientace, která zásadním způsobem ovlivnila i jeho postoje jakožto politika. Konkrétní Adenauerovo politické jednání bylo často ovlivněno jeho pevným světonázorovým přesvědčením a jeho rýnským původem. Kancléřovu osobnost nemůžeme nikdy plně pochopit, pokud nebudeme tuto skutečnost mít na zřeteli.

Právě proto, že Adenauer pohlížel na vývoj mezinárodních vztahů z perspektivy rodného Kolíňana, uvědomil si záhy nezbytnost odstranění stálého napětí mezi Německem a jeho západními sousedy. S tím souvisí i Adenauerův projekt „mírové republiky“, se kterým poprvé vystoupil již v roce 1919 a ke kterému se v různých obměnách později vracel.

¹ Podpis Pařížských dohod 23. října 1954 byl významným mezníkem v dějinách SRN a také v politické kariéře Konrada Adenauera. SRN získala téměř úplnou suverenitu a její vstup do NATO v květnu 1955 představoval jeden ze symbolických vrcholů Adenauerovy politiky prozápadní vazby. Díky komplexu Pařížských smluv byl vyřešen vleklý problém Sárska a otevřela se cesta k navázání diplomatických vztahů mezi SRN a SSSR.

Adenauerova éra rokem 1955 rozhodně neskončila, ale zachycení celého čtrnáctiletého období kancléřovy vlády by vyžadovalo mnohem více prostoru, než jaký poskytuje rozsah diplomové práce. Proto je jejím předmětem pouze důležitý úsek, který se uzavírá rokem 1955.

V této souvislosti se budeme především zabývat rozdílem mezi Adenauerovou koncepcí silného západoněmeckého státu, zahrnujícího Porýní a průmyslové Porúří, který by se na základě přirozených hospodářských vazeb a smýšlení svého obyvatelstva orientoval na své západní sousedy, a představami „klasických“ rýnských separatistů, kteří byli ochotni se propůjčit k realizaci francouzských plánů na zřízení „narázníkových států“ v Porýní, které by byly fakticky plně kontrolovány Francií. I když se projekt „mírové republiky“ v Adenauerem zamýšlené podobě nikdy neuskutečnil, přesto zaujímá v jeho politickém myšlení dosti důležitou roli a je nezbytné se jím také zabývat.

Úsilí o odstranění nepřítelství ve vztahu k Francii a o trvalé začlenění SRN do západního světa bylo stěžejním obsahem Adenauerova kancléřského období. SRN urazila v poměrně krátkém časovém úseku velmi složitou cestu od poraženého nepřítele k ceněnému spojenci Západu. Bezprostředně po skončení války bylo přitom celé Německo obsazeno armádami vítězných mocností, které převzaly veškeré vládní pravomoci v zemi, a západoněmecký stát musel teprve postupně získávat svou svrchovanost. K urychlení procesu rehabilitace SRN a její integrace do západních struktur nepochybně přispěla celková geopolitická konstelace počínající studené války. Přesto však Adenauerův osobní podíl není možné podceňovat. Byl to především jeho pevný postoj, díky kterému se podařilo získat důvěru Západu.

Na Adenauerovu roli při prosazování západní integrace, remilitarizace a při obnovování suverenity SRN se práce zaměřuje v oddíle věnovaném jeho kancléřskému období.

Nejtěživějším problémem poválečného Německa, ke kterému musel Adenauer zaujmout stanovisko, byla citlivě pocíťovaná otázka ztráty národní jednoty. Kancléřův postoj k této klíčové otázce představuje jedno z nejzajímavějších témat, kterým se budeme zabývat. Adenauerovou odpovědí na rozdělení Německa bylo důsledné trvání na integraci západního Německa do západních politických a hospodářských struktur a tzv. „politika síly“, která vycházela z přesvědčení, že jedině převaha západní aliance, jejíž pevnou

součástí bude i SRN, přiměje Sověty k ústupkům a snad i k vydání východní zóny. Adenauer také vždy důsledně odmítal neutralizaci Německa. V roce 1952 smetl ze stolu tzv. Stalinovu nótu – sovětský návrh na sjednocení Německa za cenu jeho neutralizace. Tento přímočarý postup vyvolal vlnu kritiky. Objevily se výčitky, že Adenauer promarnil vážně míněnou šanci ke sjednocení. Kancléř byl svými oponenty často také podezříván z toho, že mu znovusjednocení ve skutečnosti nikdy neleželo příliš na srdci, protože jako porýnský katolík vždy pociťoval averzi vůči oblasti východního Německa. Podobná obvinění sice měla jisté opodstatnění. Adenauer se občas opravdu dopouštěl vůči východní zóně necitlivého jednání, které mohlo svádět k podobným soudům.² V pramenech však, jak ukážeme, neexistují důkazy o tom, že by si Adenauer sjednocení nepřál.

Po zhroucení Východního bloku a obnovení sjednocení Německa se změnil pohled na Adenauerovu německou politiku. Historický vývoj prokázal neopodstatněnost obav, že Adenauerova politika zabrání obnovení národní jednoty. Události z let 1989 a 1990 by nás mohly svést k opačnému závěru, totiž že jedině Adenauerem sledovaná linie představovala jedinou reálnou cestu ke sjednocení. Ekonomická výkonnost a vojenská převaha Západu sice nepochybně přispěla ke zhroucení Východního bloku, a tedy i ke sjednocení Německa, my se však budeme snažit ukázat, že podobná tvrzení jsou příliš přímočará a zavádějící.

Dalším významným fenoménem spojeným s Adenauerovou érou byla postupná demokratizace západoněmecké společnosti. Přijetí demokratických hodnot většinou občanů SRN mělo řadu příčin (otřes z válečné porážky a z jejích katastrofálních důsledků, změny společenské struktury v důsledku války a poválečných přesunů obyvatelstva, změny politického spektra v souvislosti se vznikem tzv. lidových stran, „hospodářský zázrak“ a s tím spojený růst životní úrovně). My si budeme především klást otázku, jaký byl Adenauerův přínos

² Nevyjadřoval kupříkladu, na rozdíl od svých kolegů Heinemanna a Kaisera, příliš často solidaritu s křesťanskými demokraty z východní zóny. Když vypuklo v červnu 1953 dělnické povstání v NDR neodcestoval do Berlína, ale na návštěvu Francie.

k tomuto procesu. V této souvislosti vystupuje do popředí zejména význam kancléřovy zahraniční politiky. Bylo to totiž právě jeho trvalé úsilí o pevné ukotvení SRN v západním společenství, které vytvářelo podmínky pro liberalizaci západoněmecké společnosti. Adenauerův osobní vládní styl byl přitom dosti autoritativní. Na několika příkladech (jednání o smlouvě s Izraelem, spor s Ústavním soudem v souvislosti s ratifikací smlouvy o Evropském obranném společenství) ukážeme, jak široce si Adenauer vykládal právo kancléře určovat směr německé politiky (tzv. Richtlinienkompetenz) zakotvené v Základním zákoně.

Adenauer také neprojevoval příliš mnoho úcty ke svým politickým protivníkům, zejména v době volebního boje. Používal velmi ostrou rétoriku při přesvědčování svých voličů, že vítězství sociální demokracie by bylo pohromou pro Německo (SPD přitom byla demokratickou stranou, která měla v případě volebního vítězství stejné právo převzít vládní odpovědnost jako CDU/CSU). Můžeme však říci, že to bylo právě Adenauerovo pevné vedení a jasná volební vítězství jeho strany, které přispěly k prohloubení demokratického citění SRN. Západní Němci měli možnost se přesvědčit o tom, že i v demokratickém systému může existovat silná vláda a politická stabilita.

K všeobecnému přijetí demokratického zřízení přispěl nepochybně také ekonomický vzestup válkou zničené země. Adenauer nebyl vzděláním ekonom a řízením hospodářské politiky se hlouběji nezabýval, proto se ani my nebudeme hospodářskému vývoji detailně věnovat. Přesto je však třeba zdůraznit, že hlavní kancléřovou zásluhou v této oblasti bylo, že se plně postavil za hlavního protagonistu tzv. hospodářského zázraku Ludwiga Erharda a poskytl mu prostor k rozvíjení jeho koncepce sociálního tržního hospodářství.

Tedy shrneme-li - cílem této práce je vyzvednout Adenauerovy zásluhy a ocenit jeho státnické umění. Nemělo by se však jednat o nekritický a nediferencovaný pohled na jeho osobnost. Nebudeme zastírat ani jeho slabiny, některé nedobré charakterové vlastnosti a sporné prvky jeho politiky.

Z jakých pramenů a literatury lze čerpat ?

Osobnost Adenauerova významu vzbuzovala a vzbuzuje velkou pozornost historiků a publicistů. Existuje proto dost rozsáhlá adenauerovská literatura a také pramenná základna je poměrně bohatá.

Pokud chceme poznat Adenauerovo politické myšlení, nemůžeme pominout jeho Vzpomínky – *Erinnerungen*.³ (dále jen „paměti“). Námi sledovaného období se týkají první dva svazky. Pro jeho paměti platí to, co platí pro většinu memoárové literatury. Jde o ne zcela objektivní vylíčení událostí s důrazem na vyzvednutí své role i svých zásluh. Adenauer se kupříkladu záměrně soustředil zejména na oblast zahraniční politiky, ve které sám od počátku sehrával významnou roli a upozadil vnitropolitické dění a hospodářskou politiku, aby se nemusel příliš zmiňovat o Ludwigu Erhardovi, se kterým byl v době vzniku pamětí ve špatných osobních vztazích. Adenauerův text je proto třeba konfrontovat s jinými prameny. Vyjde tak najevo, že Adenauer o některých skutečnostech informuje nepřesně, nebo je zamlčuje. Nic se například nedovídáme o jeho plánech na zřízení rýnského státu. Poněkud zastřeně jsou vysvětleny také důvody jeho propuštění z funkce starosty po druhé světové válce. Adenauer zůstal svým čtenářům také dlužen vysvětlení své počáteční zdrženlivosti vůči nově se formující nadkonfesionální křesťanské straně CDU, k jejímuž zakladatelskému okruhu vlastně nepatřil. Také léta, která strávil ve funkci spolkového kancléře, vylíčil ze svého subjektivního hlediska a s vlastními akcenty. Občas dává průchod i svým antipatiím. Poněkud zaujatě posuzoval kupříkladu podíl francouzského socialistického premiéra Mendése France na ztroskotání projektu Evropského obranného společenství. Přitom Mendés France nenesl o nic větší vinu, než jeho předchůdci. Na rozdíl od nich měl však odvahu předložit smlouvy parlamentu a otevřít tak po jejich odmítnutí cestu k hledání jiného řešení.

³ Adenauer, Konrad: *Erinnerungen I., 1945-1953*. Stuttgart 1965
Adenauer, Konrad: *Erinnerungen II., 1953-1955*. Stuttgart 1966

Adenauer popisoval události ze zpětného pohledu, což jeho líčení logicky ovlivnilo, protože v době vzniku paměti již věděl, jak se věci později vyvinuly. Kupříkladu jeho tvrzení, že již v době podpisu Sárské konvence nepochyboval o tom, že se sárští obyvatelé cítí být Němci, a proto evropský statut Sárska v plebiscitu odmítnou, je zřejmě ovlivněno jednoznačným výsledkem sárského referenda. Podobných příkladů bychom zde našli celou řadu. I přesto jsou paměti důležitým pramenem informací o Adenauerově vnímání politické reality a jeho role ve vztahu k ní.

Adenauer ve svých pamětech líčí události od roku 1945 a téměř se nezmiňuje o období před druhou světovou válkou. Tuto mezeru do určité míry zaplňuje autorizovaná biografie od Paula Weymara.⁴ Autorský podíl Adenauera na této bibliografii je dosti značný. Kancléř text životopisu schválil a řadu pasáží zřejmě sám nadiktoval. Kniha vyšla poprvé v roce 1955 a ohlas na ni nebyl příliš příznivý. Vytýkán byl především dosti nekritický přístup ke kancléřově osobě. Adenauer se ke své účasti na vzniku knihy pak nehlásil a jako jediný autor byl uveden žurnalista Weymar.

Dalšími důležitými prameny o kancléřově politice, motivaci jeho rozhodnutí a jeho politologických úvahách jsou sbírky jeho dopisů a výběr z jeho projevů.⁵ Soubory korespondence s Heinrichem von Brentano a Theodorem Heussem byly vydány zvlášť. Pro poznání Adenauerových projevů je zásadní výbor zahrnující období let 1917- 1967, jehož vydavatelem je Hans Peter Schwarz.

Cenným zdrojem informací o Adenauerově éře jsou také memoáry jeho blízkých spolupracovníků. Jmenujme alespoň knihu Herberta Blankenhorna *Verständnis und Verständigung*,⁶ *Im Centrum der Macht* Otto Lenze,⁷ *Rückblenden* Wilhelma Greweho,⁸ *Erinnerungen* Franze Josefa Strauße,⁹ *Dunkle und helle Jahre* Kurta Georga Kiesingera.¹⁰

⁴ Weymar, Paul: *Konrad Adenauer. Die autorisierte Biographie*. München 1955.

⁵ Adenauer, Konrad: *Reden 1917-1967*. Hrsg. von Hans Peter Schwarz. Stuttgart 1975.

Adenauer, Konrad: *Briefe 1945-1947*. Berlin 1983. *Briefe 1947-1949*. Berlin 1984. *Briefe 1949-1951*. Berlin 1985. *Briefe 1951-1953*. Berlin 1987. Alle bearb. von Mensing, hrsg. H. P. Schwarz.

⁶ Blankenhorn, Herbert: *Verständnis und Verständigung*. Frankfurt /M, Wien, Berlin 1980.

⁷ Lenz, Otto: *Im Centrum der Macht*. Düsseldorf 1989.

⁸ Grewe, Wilhelm: *Rückblenden 1951-1976*. Frankfurt /M, Wien, Berlin 1979.

Náš obraz Adenauerovy vlády by samozřejmě nebyl úplný, kdybychom se na ni nepodívali z perspektivy kancléřových oponentů. Proto nemůžeme opomenout ani výbor z projevů a korespondence Kurta Schumachera z let 1945-1952 nebo *Erinnerungen Carlo Schmida*.

Pro poznání veškeré vládní agendy je velmi důležité vydání protokolů ze zasedání spolkové vlády.¹¹ Neméně významný je pak soubor protokolů z jednání spolkového předsednictva CDU.¹² Vztahy mezi Adenauerem a vysokými komisaři dokumentuje Schwarzem vydaná sbírka *Adenauer und die Hohen Kommissare*.¹³

Kromě toho máme k dispozici soubory dokumentů, které se zaměřují na určitý specifický problém. Kupříkladu prameny k raným dějinám CDU v britské okupační zóně a k Adenauerově úloze při jejím formování obsahuje sbírka *Konrad Adenauer und die CDU der Britischen Besatzungszone*.¹⁴ Proces vzniku tzv. Adenauerovy malé koalice a proces sestavování vlády v roce 1949 je zdokumentován v *Auftakt zur Ära Adenauer*.¹⁵ Prameny k problematice Adenauerových jednání s francouzskými důstojníky bezprostředně po skončení druhé světové války jsou obsaženy v souboru *Kriegsende und Neuanfang am Rhein*.¹⁶

Konrad Adenauer v dějinách SRN za sebou zanechal hlubokou stopu a jeho odkaz je nejen v německém prostředí stále předmětem živé diskuse. Proto nepřekvapuje, že existuje mnoho knižních titulů, které jsou mu věnovány.

⁹ Strauß, Franz Josef: *Erinnerungen*. Berlin 1989.

¹⁰ Kiesinger, Kurt Georg: *Dunkle und helle Jahre*. Stuttgart 1989.

¹¹ *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*. Bd. 1:1949; Bd. 2:1950; Bd. 3.:1950; Bd.4:1951; Bd. 5.:1952. Boppard 1982, 1984,1989.

¹² Buchstab, Günter (Bearb.): Adenauer: *Die Protokolle des CDU- Bundesvorstands 1950-1953*. Stuttgart 1986.

Buchstab, Günterb (Bearb.): Adenauer: *Die Protokolle des CDU- Bundesvorstands 1953-1957*. Düsseldorf 1994.

¹³ Schwarz, Hans Peter (hrsg.): *Adenauer und die Hohen Kommissare*, Bd. 1:1949-1951. München 1949. Bd. 2: 1952. München 1990.

¹⁴ Pütz, Helmuth: *Konrad Adenauer und die CDU der britischen Besatzungszone*. Bonn 1975.

¹⁵ Wengst, Udo (hrsg.): *Auftakt Ära Adenauer. Koalitionsverhandlungen und Regierungsbildung 1949*. Düsseldorf 1985.

¹⁶ Küsters, Jürgen Hans, Mensing, Hans Peter (hrsg.): *Kriegsende und Neuanfang am Rhein*. Konrad Adenauer in den Berichten des Schweizer Generalkonsuls Franz Rudolph von Weiss 1944-1945. München 1986.

Z prací německé provenience musíme zmínit dvě rozsáhlé životopisné studie. První pochází z pera předního adenauerovského znalce, profesora na řadě zejména německých univerzit, Hanse Petera Schwarze,¹⁷ autorem druhé z nich je profesor moderní historie na Svobodné univerzitě v Berlíně Henning Köhler.¹⁸ V obou případech se jedná o tradiční politické biografie kladoucí důraz zejména na podrobný rozbor politických událostí, stranou zájmu však nezůstává ani kancléřova osobnost.

Pohled autorů na Adenauera se v řadě ohledů liší. Základní rozdíl spočívá v tom, že Schwarz psal svou dvousvazkovou biografii ještě před pádem Berlínské zdi, zatímco Köhlerova práce vznikla až po znovusjednocení a definitivním vyřešení německé otázky, což mu umožnilo podívat se na Adenauerovu politiku z nové perspektivy. Dalším rozdílem je samotný přístup k Adenauerovi. Schwarz reprezentuje tradiční pojetí, se kterým Köhler občas polemizuje a snaží se ho korigovat. Schwarz líčí Adenauera jako velkého německého a světového státníka a vyzvedá jeho zásluhy o obnovení německé suverenity, překonání francouzsko-německého nepřátelství, zakotvení SRN v západních strukturách a její zapojení do procesu evropské integrace. Köhler ve své knize Adenauerův význam nikterak nezpochybňuje, ale snaží se o vyváženější a odstíněnější pohled, narozdíl od místy až nekritického Schwarze. Velké rozdíly mezi Schwarzem a Köhlerem existují v pohledu na otázku Adenauerova vztahu k rýnskému separatizmu. Schwarz odmítá Adenauerovu účast v jakýchkoli separatistických aktivitách a vyvrací veškerá podezření v tomto směru. Podle Schwarze Adenauer také v této době neměl žádné zásadní výhrady vůči Berlínu a jednotnému německému národnímu státu. Köhler naopak více zdůrazňuje Adenauerovo rýnské cítění. Sice také odmítá, že by se Adenauer angažoval ve prospěch francouzských plánů na zřízení separátních nárazníkových států v Porýní, ale připouští, že se Adenauer intenzivně zabýval myšlenkou na vytvoření silného západoněmeckého státu v rámci Říše - tzv. mírové republiky, díky němuž mělo dojít k zásadnímu

¹⁷ Schwarz, Hans Peter : Adenauer. *Der Aufstieg: 1876-1952*. Stuttgart 1991 (Adenauer I)

Schwarz, Hans Peter: *Adenauer. Der Staatsmann: 1952-1967*. Stuttgart 1991 (Adenauer II).

¹⁸ Köhler, Henning: *Adenauer: Eine politische Biographie*. Berlin 1994.

zlepšení vztahu k Francii a trvalému zajištění evropského míru. Nový pohled na tuto, nikoli nepodstatnou, kapitolu Adenauerovy politické kariéry pokládám za jeden z největších přínosů Köhlerovy práce.¹⁹ Köhler také, narozdíl od Schwarze, poukázal na skutečnost, že Adenauerova politická linie nebyla vždy jednoznačná, ale obsahovala řadu rozporů, a jeho chování vždy záviselo na konkrétních okolnostech. Adenauer byl jak zastáncem evropské integrace, tak i obhájcem národních zájmů. Ve své politice vždy spoléhal na západní mocnosti a přitom se nepřestával obávat, že se Západ dohodne se Sověty na úkor Německa. V krizových obdobích, po obou světových válkách a po francouzské okupaci Porúří v roce 1923, se zasazoval o vytvoření rýnského státu, a když se situace uklidnila, vystupoval opět jako stoupenec stávajícího pořádku (existujícího uspořádání). Podobné názorové rozdíly panují mezi Schwarzem a Köhlerem i v posouzení Adenauerova vztahu k otázce znovusjednocení.

Kniha Charlese Williamse²⁰ je pro čtenáře zajímavá tím, že autor se snaží Adenauera představit nejen jako politika, ale i jako člověka. V porovnání s klasickými politickými biografiemi německé provenience klade mnohem větší důraz na vylíčení Adenauerových povahových rysů a dává čtenářům nahlédnout i do kancléřova soukromí. Pasáže věnované neveřejné stránce kancléřova života a psychologicky pojatý popis jeho osobnosti dotvářejí kancléřův obraz a umožňují nám ucelenější pohled na Adenauera, jakožto politika. Kladem Williamsovy biografie jsou také nesporné literární kvality. Popis Adenauerovy politické činnosti není však tak obširný a důkladný jako u Köhlera a Schwarze.

V české historiografii bohužel zásadní původní práce o Adenauerovi zatím chybí. Existují pouze knihy a studie, které se zabývají jen určitými dílčími aspekty kancléřovy politiky, nebo pouze konkrétním obdobím. Například Adenauerovým přínosem k procesu evropské integrace se zabývá v rámci své monografie o

¹⁹ Koncepce rýnského státu ostatně nebyla jediným případem, kdy byl Adenauer v krizové situaci ochoten vybočit ze zažitého schématu jednotného národního státu. Po druhé světové válce, kdy usiloval o zlepšení vztahů s Francií, byl připraven se smířit s europizací Sárska a jeho oddělením od Německa. Pouze svobodně projevená vůle sárského obyvatelstva v plebiscitu, rozhodla o návratu Sárska k Německu.

²⁰ Williams, Charles: Adenauer, *The Father of the New Germany*. Vyd. v českém jazyce: Adenauer, *otec nového Německa*. Překlad Šárka Stellnerová, Praha 2002.

dějninách sjednocené Evropy Václav Veber.²¹ Zajímavé problematice Adenauerovy úlohy v době britské okupace Kolína nad Rýnem (v letech 1918-1919), včetně jeho přístupu k otázce porýnského separatizmu, se ve své studii věnuje Jaromír Soukup.²² Adenauerovou rolí při vzniku SRN se zabývá profesor Aleš Skřivan.²³

Jediným českým autorem, který napsal ucelenou studii o prvním západoněmeckém kancléři je Miloslav Novák.²⁴ Ve své rozsahem nevelké knize pokryl celé období Adenauerova života, proto nepřekvapuje, že jeho výklad je zhuštěný, zkratkovitý. Novákův přístup je také dosti nekritický, kontroverzním tématům se vyhývá. Velkým nedostatkem je chybějící poznámkový aparát. I tak kniha plní funkci úvodu do adenauerovské problematiky.

2. Život a kariéra Konráda Adenauera v letech 1876 - 1945

Čas zrání velkého politika

Když v květnu 1945 utichly v Evropě poslední výstřely druhé světové války, měl za sebou Konrád Adenauer již dlouhou životní cestu a bylo by přirozené, kdyby se tento, v té době již bezmála sedmdesátiletý, muž definitivně vzdal své veřejné činnosti a strávil zbytek života jako penzista. Místo toho se energicky vrhl do politického dění s odhodláním člověka přesvědčeného o svém historickém poslání a jistého si vlastní pravdou.²⁵ Než se však budeme zabývat činností Konráda Adenauera jako vůdčího představitele CDU a později spolkového kancléře v poválečné době, je třeba se alespoň ve stručnosti ohlédnout za jeho životem před rokem 1945.

²¹ Veber, Václav: *Dějiny sjednocené Evropy od antických počátků do současnosti*. Praha, 2004.

²² Soukup, Jaromír: Příspěvek ke studiu britsko-německých vztahů po první světové válce a k příčinám politiky appeasementu. In: *Dvacáté století*. Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha 2005. Str. 113.

²³ Aleš Skřivan: *Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky*. In: *Historický obzor* 3, 1992, č. 5. Str. 131-138.

²⁴ Novák, Miloslav: *Kancléř Adenauer*. Praha 1995.

²⁵ Durman, Karel: *Popely ještě žhavé... Válka a nukleární mír*. Karolinum, Praha 2004. Str. 282.

V době, kdy v Evropě končila válka měl Adenauer za sebou již dlouhou a plodnou kariéru kolínského vrchního starosty (1917 – 1933), předního politika předsedy pruské Říšské státní rady (1920 – 1933) a předního politika katolické strany *Centrum*, a měl bohaté politické a životní zkušenosti. Nyní se však mělo ukázat, že celé toto období bylo pouhou přípravou na Adenauerovo hlavní životní poslání, které ho čekalo až v závěru života.

2.1 Rodný dům

Klíčový význam pro formování životních postojů a utváření charakteru budoucího spolkového kancléře mělo bez pochyby prostředí, ze kterého vzešel, hodnoty vyznávané jeho rodiči a historická tradice, mentalita a duchovní atmosféra rodného Porýní. I on sám si byl vědom toho, že „*zážitky z rodného domu jsou pro život muže rozhodující*“.²⁶ Konrad Hermann Joseph Adenauer se narodil 5. ledna 1876 v domě svých rodičů v Balduinově ulici, číslo šest, v Kolíně nad Rýnem. Jeho rodiči byli Johann Konrad Adenauer a Helena Christine Adenauerová rozená Scharfenbergová. Z hlediska sociálního zařazení bychom mohli Adenauerovu rodinu označit za středostavovskou, i když se Adenauerovi nacházeli ve společenské hierarchii podstatně níže, než rodiny zámožného kolínského patriciátu tzv. „kolínských kliky“. Silnou osobností, která měla na Adenauera v době jeho dětství a dospívání rozhodující vliv, byl jeho otec. Johann Konrad Adenauer byl synem bonnského pekaře. Po osiření se dokonce dočasně živil jako cihlářský dělník.²⁷ Byl ale pevně odhodlán dosáhnout společenského vzestupu a svou velkou ctižádostivost, usilovnost a touhu prosadit se v životě přenesl i na své děti. Adenauer měl dva bratry: právníka Augusta, který se později stal soudním radou v Kolíně nad Rýnem, katolického kněze Hanse, později kanovníka kolínského katedrály a jednu sestru Lilli, provdanou za Williho Sutha). Otec doufal, že mu na cestě vzhůru pomůže služba v pruské armádě, ze které byl po prusko-rakouské válce vyřazen v hodnosti podporučíka. Důstojnická

²⁶ Weymar, Paul: *Konrad Adenauer: Die autorisierte Biographie*. München 1955. Str. 13.

²⁷ Novák, Miloslav, cit. dílo. Str. 9.

hodnost mu dopomohla k získání místa soudního úředníka. Nedostatečné vzdělání se snažil kompenzovat neobyčejnou pílí a odpovědností. Johann Konrad Adenauer byl loajálním poddaným pruského krále a německého císaře; ctil tradiční pruské hodnoty (věrnost císaři, láska k vlasti, píle, smysl pro povinnost, ...) a vštěpoval je i svým dětem. Jakožto hluboce věřící katolík si však zároveň také přál, aby byly děti vychovány v jednoznačně katolickém duchu. A právě v této citlivé a důležité oblasti se dostal v době tzv. kulturkampfu, v sedmdesátých letech devatenáctého století, do skryté opozice vůči státu a dá se předpokládat, že s mnohými státními opatřeními (zrušení katolického oddělení Ministerstva kultu, zákaz jezuitského řádu, tzv. květnové zákony z roku 1873 podřizující vzdělávání a zaměstnávání katolických duchovních státní kontrole, odstranění církevního dozoru nad školstvím i nad výukou náboženství, ...) ²⁸ vnitřně nesouhlasil. V protestantském Prusku existovala sice tradice náboženské tolerance, přesto však docházelo mezi porýnským katolicizmem a pruským státem k určitému napětí už od doby, když se Rýnská provincie (včetně Kolína nad Rýnem) stala po Vídeňském kongresu v roce 1815 součástí Pruska, tedy dlouho před „kulturkampfe“m. V roce 1821 byl mezi pruským státem a katolickou církví vyjednána konkordát, ve kterém protestantský stát učinil zásadní ústupky přáním kurie. Bulou „De salute animarum“ uznal papež Pius VII. rozdělení pruských diecézí, ²⁹ ale provádění ustanovení buly vyvolávalo od roku 1837 těžké srážky katolické církve se státem, především kvůli nejasnému papežskému výnosu o smíšených manželstvích, jimž katoličtí biskupové odmítali požehnání. Konflikt vyvrcholil zatčením nepoddajného kolínského arcibiskupa Clemense Augusta, svobodného pána Droste zu Vischeringa (strávil dva roky v pevnosti Mindemu). ³⁰ Po nástupu Fridricha Viléma IV. se podařilo spor smírně vyřešit dohodou s kurií z roku 1842, která ustanovovala, že vztah ke smíšeným manželstvím zůstane vyhrazen pouze rozhodnutí biskupů a vláda se zdrží

²⁸ Schoeps, Hans-Joachim: *Dějiny Pruska*. Český překlad Šárka Stellnervá, František Stellner. Praha 2004. Str. 230.

²⁹ Schoeps, cit. dílo. Str. 151.

³⁰ Tamtéž.

jakéhokoliv vměšování.³¹ Stát tedy nakonec ustoupil a vyšel katolické církvi vstříc, ale katolické obyvatelstvo Rýnské provincie se v důsledku tohoto konfliktu (velmi negativně bylo vnímáno zejména věznění kolínského arcibiskupa) státu přesto dosti odcizilo. Pruský stát se choval ke katolíkům dost nedůvěřivě. Vyskytovaly se obavy, zda věrnost církvi, jejíž řídicí centrum se nacházelo v Římě, neohrožuje jejich loajalitu vůči státu. Svědčí o tom např. slova významného katolického politika Josepha Marii von Radowitze³² „*Kdo je v Prusku celou duší a z nejhlubšího přesvědčení příslušníkem katolické církve a pruským občanem současně, bude to mít těžké. Je mu souzeno, aby aktivně zasahoval, aby vystupoval v důležitých momentech, a na každém kroku ho čeká podezřívání, nepochopení a nenávisť. Ani přísná svědomitost, ani zvláštní opatrnost ho neochrání, naopak nedůvěru spíše posílí či zvětší... Pruská „strana“ bude katolíkovi podezírat, že místo výhod státu usiluje o velebení své církve*“.³³

Johann Konrad Adenauer se tedy musel snažit při výchově svých dětí skloubit věrnost katolické církvi a loajalitu vůči státu, proto zdůrazňoval jak úctu k učení katolické církve, tak i věrnost císaři.³⁴ Katolická víra získaná díky výchově v domě rodičů byla pro Adenauera celoživotním duchovním útočištěm a oporou (pokud pomineme přechodnou náboženskou krizi z doby jeho právnických studií). Pevné zakotvení v katolické víře také silně ovlivnilo jeho politické názory a bez vlivu na jeho politické myšlení nezůstal ani pocit přílišné státní kontroly a nepřiměřeného důrazu kladeného na oddanost státu, který porýnští katolíci vnímali citlivěji, než obyvatelé ostatních pruských provincií, právě díky svému vyznání. Proto bychom se měli nyní na tuto otázku zaměřit podrobněji.

³¹ Tamtéž

³² Joseph Maria von Radowitz, ministr zahraničí, přítel a důvěrník krále Fridricha Viléma IV., mj. uzavřel roku 1849 se Saskem a Hannoverskem tzv. Spolek tří králů, k němuž se do léta téhož roku připojilo dalších 28 německých středních a malých států, s výjimkou Bavorska a Württemberska. Vznikla tzv. Erfurtská unie, která se měla stát základem spolkového státu pod pruským vedením, jenž by navázal těsnou unii s Rakouskem. Na základě návrhu frankfurtské ústavy vypracoval Radowitz ústavu zamýšleného státního útvaru. Unionistická politika zažila však vážný neúspěch. Byl vůdcem katolické pravice. Jako státníkovi mu scházela praktický talent a správný odhad. Uplatnil se však jako společenský diagnostik, neboť stanovil sociálně politické požadavky, které daleko předběhly svou dobu.

³³ Joseph Maria Radowitz, cit. dle: Schoeps, cit. dílo, str. 323.

³⁴ Williams, Charles: *Adenauer, Otec nového Německa*. Praha 2002. Str. 27.

2. 2 Vliv katolické výchovy

Adenauerovo katolické smýšlení se projevilo jeho příklonem k tradičním hodnotám a politickému konzervatismu. Jakožto konzervativní katolík byl přesvědčen, že právo na majetek je přirozeným, Bohem daným, právem člověka. Socialistickou představu o tom, že sociální nespravedlnost lze napravit jedine odstraněním soukromého vlastnictví pokládal za odporující přirozenému řádu a duchu evangelia.³⁵ Na druhé straně si však byl vědom toho, že dělníci mají právo na důstojné pracovní a životní podmínky a že i soukromí podnikatelé mají povinnosti vůči svým zaměstnancům. Tyto své přirozené pocity katolíka si posléze potvrdil studiem papežských bul „*Rerum Novarum*“ a „*Quadragesimo Anno*“.³⁶ Církev těmito bulami reagovala na mohutný nástup industrializace, kapitalistického podnikání a socialistické ideologie. Proto nepřekvapí, že Adenauer později, jako jedna z osobností majících zásadní vliv na politickou orientaci nově založené západoněmecké křesťanské konzervativní strany CDU, jednoznačně prosazoval přijetí principů tržního hospodářství do programu strany. Stavěl se proti socializaci bank, dolů a průmyslových podniků a zdůrazňoval, že „svoboda jednotlivce musí být zásadou i v hospodářské oblasti“³⁷. Adenauer si však byl, narozdíl od liberálů, zároveň vědom toho, že tržní hospodářství by mělo

³⁵ Williams, Charles, cit. dílo, str. 178

³⁶ Bulu *Rerum Novarum*, *O podmínkách pracujících tříd*, vydal papež Lev XIII. roku 1891. Encyklika navazovala na průkopnické úsilí katolických sociálních reformátorů a přišla s některými neotřelými myšlenkami týkajícími se vztahu církve a moderní společnosti. Zdůrazňuje se v ní, že církev má právo vznášet morální požadavky a že mezi ekonomikou a etikou existuje spojitost. Rozhodně hájí právo na soukromé vlastnictví a odmítá socialistické požadavky sdílení výrobních prostředků a beztřídní společnosti. Zároveň ale připouští, že liberální kapitalismus vnese do společenského uspořádání mnoho nespravedlností. Nabízí křesťanské řešení. Církev by měla podle buly hrát aktivní roli při řešení rozporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. Má také vyzývat všechny třídy, aby pamatovaly na povinnosti k sobě navzájem. Vyzývá dělníky, aby usilovali o ukončení proletářských podmínek prostřednictvím vzájemné solidarity a zakládání křesťanských odborů. Podobné myšlenky rozvíjí i papež Pius XI. ve své bule *Quadragesimo Anno*, *O obnově společenského pořádku*, vydané v roce 1931. Podrobněji se zabývá vztahem mezi socialismem a komunizmem a připouští mezi nimi rozdíl. Nicméně zdůrazňuje, že i socialismus podřizuje zájmy jednotlivce zájmům kolektivu a je založen na stejném materialistickém pojetí světa jako komunismus. Při řešení společenských rozporů vyvolaných industrializací a kapitalistickým podnikáním vychází Pius XI. ze stejného paternalistického principu milosrdenství jako Lev XIII. Vyzývá křesťany, aby se snažili zlepšit svět pouze v rámci stávajícího řádu. Citováno podle Jonathan Luxmoore, Jolana Babiuchová: *Vatikán a rudý prapor*. Český překlad Josef Línek. Praha 2003. Str. 22 a násl, 39 a násl.

³⁷ Adenauer, Konrad: *Erinnerungen 1945-1953*. Stuttgart, 1965. Str. 60.

mít i sociální dimenzi, a že je povinností státu postarat se odpovídajícím způsobem o občany, kteří se bez vlastního zavinění dostali do obtížné situace.

Křesťanský světový názor však rozhodně neovlivnil pouze Adenauerovy názory v oblasti ekonomiky. Byl rozhodující i pro jeho pojetí vztahu jednotlivce a státu. Německý národ trpěl podle Adenauerova názoru řadu desetiletí nesprávným pojetím státu a jeho moci.³⁸ Ze státu byla učiněna „modla“ a hodnota jednotlivého lidského života, jeho důstojnost a jedinečnost, byly této „modle“ obětovány.³⁹ Adenauer dále soudil, že toto pojetí o všemohoucnosti státu a jeho upřednostnění před důstojností a svobodou člověka odporuje křesťanskému pojetí. Adenauer říká: *„Podle mého názoru musí osoba stát před státem. Státní moc je omezena důstojností, svobodou a samostatností jednotlivce. Osobní svoboda však neznamená absenci jasných pravidel a mezí. Každý si musí být při využívání osobní svobody vědom odpovědnosti, kterou nese za své bližní a celý národ. Podle mého názoru by měl stát sloužit jednotlivci. Materialistický světový názor člověka odosobňuje a činí z něj nepatrnou částičku v obrovském soukolí. Tento světový názor pokládám za zhoubný.“*⁴⁰ Pod zorným úhlem svého křesťanského přesvědčení vnímal Adenauer i boj mezi CDU / CSU a SPD (západoněmečtí sociální demokraté se definitivně rozešli s marxizmem až v godesberském programu z roku 1959). Nepokládal ho pouze za souboj dvou rozdílných politických subjektů, které spolu soupeří o přízeň voličů, ale pocíťoval ho především jako zásadní střet dvou světónázorových koncepcí. V podstatě každé Adenauerovo zásadní politické rozhodnutí je do určité míry ovlivněno křesťanským pohledem na svět. Např. jeho rozhodná podpora evropské integrace byla nepochybně motivována pragmatickými důvody (názorem, že jedině společné hospodářské zájmy a úzké propojení ekonomik může zaručit trvalý mír⁴¹, a také snahou o dosažení takového řešení otázky Sárska a Porúří, které by bylo přijatelné jak pro Francii, tak pro SRN). Zároveň však Adenauer

³⁸ Adenauer, cit. dílo. Str. 41.

³⁹ Tamtéž. Str.41.

⁴⁰ Tamtéž. Str. 45- 46.

⁴¹ Schwarz, Hans Peter: *Die Ära Adenauer- Gründerjahre der Republik 1949-1957*. Stuttgart 1981. Str. 95.

nikdy nezapomínal na duchovní rozměr sjednocování západní Evropy, který vycházel z vědomí kulturního sepětí zemí západokřesťanského okruhu. V průběhu procesu evropské integrace se sice do popředí zájmu dostaly zejména ekonomické aspekty a vnímání sjednocené Evropy, především jako společného trhu, ale pro Adenauera, a jiné představitele západoevropské křesťanské demokracie, kteří stáli u zrodu evropského sjednocovacího procesu, byla otázka duchovní jednoty Evropy důležitá.⁴²

Nejvýrazněji se Adenauerova světonázorová orientace projevila při jeho pravděpodobně nejzásadnějším politickém rozhodnutí, kterým bylo jeho rezolutní odmítnutí jakýchkoliv ústupků vůči Moskvě a vytrvalé úsilí o plné začlenění SRN do západních struktur. Adenauer byl přesvědčen, že kompromis s SSSR není možný nejen proto, že sovětský režim pošlapává lidskou svobodu a důstojnost a aplikuje utopický ekonomický model, ale především proto, že je hlasatelem zhoubného marxistického materialistického světového názoru, který vytváří živnou půdu diktatury. Adenauer byl ochoten zaplatit i tak vysokou cenu za toto své rozhodnutí jakou byla dočasná ztráta národní jednoty.

Nakonec ještě dodejme, že optikou konzervativního katolíka pohlížel Adenauer i na příčiny nástupu nacionálního socializmu v Německu. V prvním díle *Erinnerungen* se Adenauer v kapitole věnované obecných úvahám o situaci Německa po katastrofě druhé světové války mimo jiné zamýšlí i nad důvody převzetí moci Hitlerem⁴³. Tvrdí, že národní socializmus by se byl nemohl dostat v Německu k moci, kdyby nenašel v širokých vrstvách obyvatelstva předpřipravenou půdu. Za faktory, které se na vzniku duchovního klimatu příznivého nacistům podílely, pokládá jednak nesprávné chápání moci státu, popírající křesťanské pojetí omezující státní moc svobodou a důstojností

⁴² Svědčí o tom např. dopis, který Adenauer 23. srpna 1951 zaslal Robertu Schumanovi: „Považuji za zvláště příznivé znamení, a snad dokonce znamení Prozřetelnosti, že celá váha činů, kterých je nutno se odvážit, spočívá na bedrech mužů, kteří stejně jako Vy, náš společný přítel prezident de Gasperi, a já, jsou naplněni touhou vystavět budovu nové Evropy na křesťanských základech. Věřím, že jen málo událostí v dějinách Evropy nabídlo lepší příležitost k dosažení takového cíle.“ Cit. dle Veber, Václav: *Dějiny sjednocené Evropy*. Nakl. Lidové noviny, Praha 2004. Str. 233.

⁴³ Adenauer: *Erinnerungen, I. Str. 44-47.*

jednotlivce, a jednak rozšíření materialistického marxistického světónázoru v německém národě. Dále Adenauer vyvozuje, že „*materialistický pohled na svět nutně vedl k dalšímu posílení moci státu, ve kterém se tato moc koncentrovala a ztělesňovala, a zmenšení významu etických hodnot a hodnoty jedinečného lidského života*“.⁴⁴ Nacionální socialismus nebyl podle Adenauera ničím jiným než „*důsledkem zbožnění moci a neúcty k hodnotě jednotlivce vyplývajícíím z materialistického světového názoru*“.⁴⁵ Adenauer také tvrdil, že „*nacionální socialismus narazil na nejsilnější duchovní odpor v těch katolických a evangelických částech Německa, které nejméně propadly učení Karla Marxe*“⁴⁶ Toto své tvrzení Adenauer opíral o zkušenost z rodného Kolína, kde nacisté ve volbách dosáhli o něco horších výsledků než v ostatních částech Německa a *Centrum* si v zásadě udrželo svou pozici.⁴⁷ Tento Adenauerův názor byl jistě do určité míry opodstatněný. Postoj nacistů k německým církvím charakterizovalo hluboké nepřátelství a v některých oblastech i tvrdé pronásledování.⁴⁸ Hitler pokládal nacistický světový názor za neslučitelný s členstvím v církvích.⁴⁹ Musel však postupovat obezřetně, protože postavení církví v německé společnosti bylo silné. Není nejmenších pochyb o tom, že existuje nesmiřitelný rozpor mezi křesťanskou etikou a nacistickou ideologií. Přesto však Adenauer význam odporu církevní hierarchie a prostých věřících proti režimu dosti přecenil. Pokud církevní představitelé proti něčemu protestovali, stěžovali si výhradně na konkrétní přehmaty a ne na nacistický režim jako takový.⁵⁰ Mnoha příslušníkům vysokého duchovenstva naopak imponovaly sociální a politické cíle nacistů, jak to dokládá např. pastýřský list bavorských biskupů z 12. listopadu 1933, který hovoří o záchraně německého národa před hrůzami bolševizmu.⁵¹ Možnosti katolické opozice byly navíc omezeny v důsledku konkordátu, který papež Pius XI. uzavřel

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Williams, Charles, cit. dílo. Str. 156

⁴⁸ Welch, David: *Němci proti Hitlerovi. Opozice v třetí říši 1933-19545*. Praha 2005. Str. 99.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

s nacistickým Německem v červenci 1933. Katolíci se v obavě z nového „kulturkampfu“ snažili o smír s novým režimem. Jak známo, hlasovalo *Centrum* pro Zmocňovací zákon výměnou za slib, že nacisté budou respektovat církevní doktríny a instituce. Mezi církevní hierarchií se jistě našli stateční lidé, kteří se nebáli otevřeně vystoupit proti režimu (mezi katolíky např. Konrad von Preysing, Karl Joseph Schulte, Clemens August von Galen a mezi protestanty např. Martin Niemöller).⁵² Šlo ale pouze o jednotlivce.⁵³ Jak už bylo výše řečeno přikládal Adenauer křesťanskému hnutí odporu větší význam, než jaký ve skutečnosti mělo. Přehlížel také skutečnosti, které jeho pojetí odporovaly, např. skutečnost, že mnozí vyhraněně antisocialisticky a nacionalisticky smýšlející křesťané národní socializmus přijali. Poměrně hodně stoupenců našli nacisté zejména mezi nekatolíky. Adenauer měl ale pravdu v tom, že katolické kruhy zůstaly pro NSDAP poměrně nepřístupným terénem.⁵⁴ Také Adenauerův názor, že materialistický marxismus vede k dalšímu posílení moci státu a tím připravil půdu pro nacisty, musíme označit za příliš vyhraněný a silně ovlivněný křesťanským antisocializmem. Adenauer se jistě nemýlil, když tvrdil, že důsledná aplikace marxistických zásad vede k potlačení lidské svobody a tím i k diktatuře stejně jako nacismus. Názor, že marxismus Němce duševně připravil pro nacismus, je přinejmenším diskutabilní. Příliš přímočarý a zaujatý je i jeho úsudek o tom, že sociálně demokratické oblasti Německa přijaly nacismus snáze než oblasti silně katolické či evangelické. Víme například, že NSDAP našla voliče často spíše

⁵² Konrad von Preysing, biskup v bavorském Eichstättu a Karl Joseph Schulte, arcibiskup z Kolína nad Rýnem, odjeli do Říma, aby varovali Svátý stolec před uzavřením konkordátu s hitlerovským Německem. Poukazovali na nemožnost dohody s nacistickým režimem. Jejich mise se ale nesešla s úspěchem. Clemens August von Galen, biskup z Münstru, ve svých proslulých kázáních z července a srpna 1941 otevřeně napadl brutalitu gestapa a odsoudil nacistický program eutanazie. Tajně rozmnožené výtisky jeho kázání se vzápětí šířily po celém Německu a Spojenci je shazovali z letadel. Krátce po Galenově kázání zvláštní vůdcův výnos eutanazii zastavil. Jak vyšlo najevo po válce, hodlal Galen intervenovat i ve prospěch Židů. Evangelický farář Martin Niemöller kladl odpor snaze nacistů prosadit volbu pronacistického duchovního Müllera říšským biskupem. Odmítal také plány pronacistického hnutí „Německých křesťanů“ na ovládnutí církevní hierarchie. Stal se také jedním z iniciátorů vytvoření „Vyznávající církve“. Ta sestávala z nezávislých sborů, které si narozdíl od oficiální církve sami vychovávali duchovní. Synod „Vyznávající církve“ v Barmenu se 31. května 1934 distancoval od nacionálně socialistického státu.

⁵³ Welch, cit. dílo. Str. 98.

⁵⁴ Kershaw, Ian: *Hitler 1889-1936*. Praha 2004. Str. 317.

mezi středostavovskými konzervativci (často evangelíky), než mezi sociálními demokraty.⁵⁵ K triumfu nacistů v Německu vedl souběh řady různých faktorů a objasnění jeho příčin je mnohem složitější. Adenauer vstoupil do dějin jako velký politik, ne jako politický myslitel. Výše zmíněné Adenauerovy úvahy byly také do určité míry určeny pro potřeby praktického politického boje a Adenauer jich využíval například v předvolební kampani proti SPD. Německá sociální demokracie byla jednou z mála sil, které se v meziválečném období důsledně zasazovaly o demokracii (narozdíl od pravicového křídla Centra reprezentovaného politiky jako Brüning nebo von Papen). Nástupem nacionálního socialismu byla SPD tvrdě zasažena a např. její poválečný předseda Dr. Kurt Schumacher řadu let trpěl v koncentračních táborech. Proto byly Adenauerovy předvolební výpady dosti nekorektní. Adenauer si ale v boji se svými politickými protivníky nebral servitky.

2.3 Vzdělání

Křesťanská výchova, které se Adenauerovi dostalo v rodném domě, zejména od otce, významně ovlivnila jeho životní postoje i politické názory. Proto jsme se této otázce věnovali více. Nyní obrátíme pozornost k Adenauerovu školnímu vzdělání. I v této oblasti sehrál důležitou úlohu jeho otec. Po narození dětí přenesl Johann Konrad Adenauer svou ctižádostivost i na ně. Přál si, aby se jeho synové vyšvihli ve společenském žebříčku výše než on. Byl si dobře vědom toho, že klíčem ke kariérnímu vzestupu je kvalitní vzdělání, na které byl v Prusku kladen velký důraz (sám byl ve své úřednické kariéře limitován právě absencí vyššího vzdělání).⁵⁶ Díky otcově důslednosti složil Adenauer náročné přijímací zkoušky a po Velikonocích 1885 vstoupil do Královského katolického gymnázia při kostele svatého Apoštola. Apoštolské gymnázium bylo jedním ze tří státních katolických gymnázií v Kolíně nad Rýnem. Dříve se v literatuře objevoval názor,

⁵⁵ Kershaw, cit. dílo. Str. 318

⁵⁶ Williams, cit. dílo. Str. 25.

že žáci gymnázia byli příslušníci „nejvyšší sociální vrstvy ještě stále silně hierarchicky strukturované společnosti“.⁵⁷ Tvrzení, že vstupem na gymnázium se Adenauer dostal mezi „děti z uzavřené společnosti patriciátu“ opakuje v jediné české monografii Miloslav Novák.⁵⁸ Henning Köhler naopak tvrdí, že podobné hodnocení je nesprávné, protože „příslušníci horních vrstev, se zděděným bohatstvím a případně i šlechtickým predikátem, neměli zapotřebí posílat své děti do školy, kde se kladl důraz na měšťanské ctnosti, jako píle a výkonnost“.⁵⁹ Je také nesprávné se domnívat, že na Apoštolském gymnáziu byl podporován kritický postoj vůči panujícím pruským konzervativním ideálům, protože gymnázium bylo státní vzdělávací institucí.⁶⁰ Na gymnáziu se Adenauerovi dostalo dobrého vzdělání v humanitních i přírodovědních oborech a získal všeobecný kulturní rozhled. Během svých středoškolských studií si našel jen jednoho přítele Ildefonse Herwegena, který mu o mnoho let později poskytl útočiště v benediktinském klášteře v Maria Laach, jehož byl opatem.

6. března 1894 složil Adenauer maturitu. Byl dobrým žákem, vždy patřil mezi šest nejlepších ve třídě⁶¹ a díky tomu mohl být osvobozen od ústní maturitní zkoušky. Kromě své píle a přirozené inteligence na sebe ale Adenauer během svých gymnaziálních studií ničím neupozornil. Neměl ani nadprůměrné nadání, ani vyhraněný zájem o některý z předmětů. V posledním ročníku, těsně před maturitou, nicméně prokázal strategické myšlení, prozíravost a umění maximálně využít vzniklé okolnosti ve svůj prospěch, tedy schopnosti, které se mu později velmi hodily během politické kariéry. Dokládá to příběh, který se objevuje ve většině Adenauerových biografii. Učitelé měli zájem na tom, aby byli jejich žáci při maturitě hodnoceni zkušebním kolegiem co nejpříznivěji, protože v opačném případě mohly vzniknout pochybnosti o jejich pedagogických kvalitách. Někdy se snažili maturantům pomoci tím, že jim předem tajně sdělili témata písemných prací. I Adenauerův maturitní ročník se dozvěděl témata německé slohové práce

⁵⁷ Schwarz, cit. dílo. Str. 77.

⁵⁸ Novák, cit. dílo. Str. 10.

⁵⁹ Köhler, Henning: *Adenauer. Eine politische Biographie*. Berlin 1994. Str. 32.

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ Williams, cit. dílo. Str. 29.

předem. Studenti věděli i to, jaký text se bude překládat z němčiny do latiny. A byl to právě Adenauer, kdo při studentské poradě navrhl způsob jak této výhody nejlépe využít. Především si uvědomil, že by úroveň vypracování písemných prací měla v zásadě odpovídat předchozím studijním výsledkům, protože příliš výrazné zlepšení u všech maturantů by bylo nápadné. Všichni se řídili Adenauerovou radou, a proto se jim podařilo dosáhnout u maturity o něco lepšího hodnocení než obvykle, aniž by vzniklo nějaké podezření.⁶² Není divu, že maturitní třída z roku 1894 byla pak považována za nejlepší za celé desetiletí.⁶³

Maturita měla Adenauerovi otevřít cestu na univerzitu. Bohužel se ukázalo, že Konradovo studium nebude pro rodinu z finančních důvodů únosné (oba jeho starší bratři také studovali). V této souvislosti je zajímavá otázka, co se stalo s penězi, které rodině Adenauerových odkázal Konradův kmotr Konrad Tonger (podle Adenauerova vlastního tvrzení, obsaženého ve Weymarově autorizovaném životopisu, mělo jít o 30 000 marek),⁶⁴ které byly určeny právě na studium dětí. Pro zodpovězení této otázky chybí prameny. Dědictví po Tongerovi zřejmě sestávalo z balíku akcií, které posléze ztratily svou původní hodnotu.⁶⁵ Jisté je pouze to, že v roce 1894, kdy Adenauer odmaturoval, neměla rodina na jeho studium dostatek prostředků. A tak musel mladý Adenauer přijmout práci v bankovním domě Selligmann, která ho vůbec neuspokojovala. Kariéra v bance ho nelákala a v minulosti nikdy neprojevil o bankovníctví sebemenší zájem. Když Johann Konrad Adenauer viděl synovo zklamání, rozhodl se, že se mu přeci jenom pokusí studium umožnit. Bylo zapotřebí značných obětí, rodina musela omezit své výdaje, zažádat o stipendium u Kolínské měšťanské nadace, která Adenauerovi později skutečně poskytla příspěvek ve výši 400 marek.⁶⁶ Díky otcovu rozhodnutí, za které mu nikdy nepřestal být vděčný, mohl Adenauer roku 1894 zahájit studium práv na univerzitě ve Freiburgu. Později na svá studia v tomto malebném městě, obklopeném krásnou přírodou, rád vzpomíná.

⁶² Köhler, cit. dílo. Str. 33.

⁶³ Williams, cit. dílo. Str. 31.

⁶⁴ Weymar, cit. dílo. Str. 16.

⁶⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 32.

⁶⁶ Tamtéž. Str. 35.

Univerzita měla výrazně katolický charakter a Adenauer se zde setkal s mnoha svými rodáky, protože katoličtí studenti z Kolína nad Rýnem si často pro svá studia zvolili právě univerzitu ve Freiburgu. Na Adenauera zapůsobila vlídná duchovní atmosféra tohoto města, které mělo kulturně blízko k Francii. Akademická svoboda na univerzitě kontrastovala s upjatou atmosférou na gymnáziu svatého Apoštola. V této době také poprvé pobýval delší dobu mimo domov, mohl si svobodně užívat výhod studentského života, a nebyl vystaven každodennímu přísnému dozoru otce jako doma v Kolíně. Ve Freiburgu také poznal Raimunda Schlütera, kterého později označil za svého opravdového přítele.⁶⁷ Schlüter byl skutečně jediný ze spolužáků, se kterým Adenauer udržoval vřelé kamarádské vztahy. Jinak působil dost chladným a zdrženlivým dojmem. Zdálo se, jako by se od ostatních odděloval jakousi izolační vrstvou.⁶⁸

Po jednom semestru ve Freiburgu odešli Adenauer a Schlüter na další katolickou univerzitu do Mnichova. V tehdejší době bylo dosti obvyklé, že vysokoškoláci během studia několikrát vystřídali univerzitu. Měli tak možnost poznat prostředí různých měst, různé univerzity a profesory, a byla to jistě zajímavá zkušenost, která rozšířila obzory tehdejších studentů. Mnichov byl sídelním městem bavorských králů a nabízel bohatý kulturní život. Adenauer se Schlüterem např. často navštěvovali Starou Pinakotéku. O prázdninách podnikli společně dokonce výpravu za uměleckými poklady Itálie. Toto radostné období bylo ale ukončeno káravým otcovým dopisem. Starý kancelářský rada Adenauer neměl příliš mnoho smyslu pro umění a v synových kulturních zálibách viděl jen zdroj zbytečných finančních výdajů. Adenauer musel dokončit studia na univerzitě v Bonnu, kde na něj mohl otec lépe dohlédnout, než ve vzdálené bavorské metropoli. Přestup byl nutný i proto, že k získání kvalifikace k provádění právní praxe v Prusku musel složit závěrečné zkoušky na pruské univerzitě. Studium dokončil roku 1897 první závěrečnou státní zkouškou. Z období Adenauerových bonnských studií zniňme ještě jeho členství v katolickém

⁶⁷ Weymar, cit. dílo. Str. 12.

⁶⁸ Weymar, cit. dílo. Str. 32.

studentském spolku *Arminia*, kterému pak zůstal věrný po celý život. Kontakt se spolkem udržoval prostřednictvím bonnského advokáta Johannese Henryho, který byl nejprve politikem *Centra* a později členem bonnské CDU.

Po složení první státní zkoušky zahájil Adenauer čtyřletou právní praxi. Po jejím absolvování se měl po složení příslušné zkoušky stát asesorem. V této době nedostával žádný plat, jeho otec musel naopak učinit písemné prohlášení, že je schopen poskytnout synovi během praxe finanční prostředky odpovídající jeho stavu. Vzhledem k omezeným finančním možnostem rodiny nebylo toto období jednoduché. Narozdíl od studentských let, začal Adenauer v této době nepříjemně pociťovat nepříliš vysoké sociální postavení své rodiny (náležela k nižší střední třídě) v rámci stále ještě hierarchicky uspořádané kolínské městské společnosti.

Návrat do rodného domu byl složitý i z jiného důvodu. Jako student práv mladý Adenauer poprvé delší dobu pobýval mimo domov a přestal být konfrontován s pevnou a bezvýhradnou vírou svých rodičů, kteří pokládali církevní autoritu za neotřesitelnou a nikdy ani náznakem nezapochybovali o katolické doktríně a církevních dogmatech. Navíc se Adenauer dostal do věku, kdy mladí lidé začínají zaujímat kritické postoje vůči světu svých rodičů. Když neměl denně před očima příklad hluboké zbožnosti, začal intenzivněji vnímat duchovní klima druhé poloviny devatenáctého století charakterizované nástupem pozitivizmu, víry ve vědeckotechnický pokrok, a nástupem optimistického, ale naivního přesvědčení, že moderní přírodní vědy vysvětlí všechny záhady světa. V posledním desetiletí devatenáctého století se také šířil darwinizmus, v Německu popularizovaný např. Ernstem Haeckelem. Po návratu ze studií začala Adenauerovi religiozita rodného domu připadat příliš upjatá a nemoderní. Možná, že začal dokonce pochybovat o základních člancích víry. Přesnou povahu jeho náboženské krize ale neznáme. Sám se o ní zmiňoval jen letmo a neurčitě a snažil se ji bagatelizovat.⁶⁹ Jistě víme jen to, že se mu posléze podařilo světonázorovou krizi překonat a vrátit se k víře. Pomohly mu přitom

⁶⁹ Weymar, cit. dílo. Str. 38.

spisy „Štěstí“ a „Co je víra?“ švýcarského kalvinisty Carla Hiltyho,⁷⁰ které byly osobitou odpovědí na rozvoj nenáboženského materialistického nahlížení na svět. Na Adenauera silně zapůsobil Hiltyho prostý přesvědčivý styl a síla Hiltyho osobního křesťanského přesvědčení. Hiltyho pojetí křesťanství bylo nedogmatické, osobně podbarvené a zaměřené na každodenní praktický život.⁷¹ V Hiltyho dílech našel Adenauer také potvrzení správnosti některých životních zásad, které mu vštěpoval otec, zejména významu práce pro lidské štěstí. Na jeho politické myšlení mělo velký vliv Hiltyho rozhodné odmítnutí materialistického světového názoru (reprezentovaného např. Charlesem Darwinem nebo Karlem Marxem) a materialistického způsobu života projevujícího se touhou po nadměrném hromadění hmotných statků.⁷² Z hlediska budoucnosti bylo také příznačné, že katolík Adenauer našel pomoc v knihách protestantského autora. Tolerantní a vstřícný postoj vůči jiným křesťanským vyznáním mohl o mnoho let později uplatnit při formování CDU, jakožto nadkonfesionální křesťanské strany.

V době odeznívající náboženské krize působil Adenauer jako praktikant u okresního soudu v Bensbergu, v malém městě vzdáleném asi 15 kilometrů od Kolína nad Rýnem. Toto období trvalo 9 měsíců, poté byl přeložen k okresnímu soudu do Kolína nad Rýnem. 30. května 1901 mohl konečně požádat předsedu Královského okresního soudu v Kolíně nad Rýnem o schválení jeho přihlášky k asesorské velké státní zkoušce, která se konala v říjnu 1901 v Berlíně. V literatuře se často objevují spekulace o příčinách Adenauerova relativního neúspěchu při této zkoušce (narozdíl od první státní zkoušky, kdy byly jeho znalosti hodnoceny jako dobré, dostal nyní pouze dostatečnou). Přední Adenauerovský znalec Hans Peter Schwarz ve své práci naznačuje, že k špatnému hodnocení přispěla skutečnost, že Adenauer byl zařazen do zálohy;

⁷⁰ Carel Hilty se narodil roku 1833 ve švýcarském kantonu St. Gallen. Studoval v Paříži a Londýně a později se stal profesorem na bernské univerzitě, poslancem švýcarského parlamentu – Národní rady, hlavním revizorem armády a nakonec prvním zástupcem své země u Mezinárodního arbitrážního soudu v Haagu. Působil také jako laický protestantský kazatel a evangelizátor. Napsal řadu knih zabývajících se tématem role křesťanství v pracovním životě.

⁷¹ Köhler, cit. dílo. Str. 38.

⁷² Tamtéž.

vojenskou službu však ze zdravotních důvodů neabsolvoval. Píše, že „*nesloužit v armádě nebylo u tehdejší pruské správy žádným doporučením*“.⁷³ Tyto úvahy se objevily i v jiných monografiích.⁷⁴ Naopak Henning Köhler podobná vysvětlení zpochybňuje a poukazuje na to, že na přelomu devatenáctého a dvacátého století bylo v Prusku více mužů schopných vojenské služby, než kolik mohla armáda vůbec přijmout,⁷⁵ a vládní místa neprojevovala ochotu k navýšení počtu vojáků. Jednak chyběly finanční zdroje, jednak neexistovala politická vůle k rozšíření důstojnického sboru, které by narušilo sociální a názorovou jednotu důstojnictva. Z toho Köhler vyvozuje, že neexistoval důvod, proč by měl být Adenauer při zkoušce znevýhodněn kvůli tomu, že nesloužil v armádě. Naopak soudí, že důvody Adenauerova relativního nezdaru mohly být daleko prozaičtější. Velká asesorská státní zkouška byla velmi náročná a rozsah požadovaných vědomostí velký. Otázky se mohly týkat jakékoliv oblasti práva. Kandidáti navíc zkoušející profesory vůbec neznali. Jako u každé rozsáhlé souborné zkoušky záleželo také na štěstí, protože bylo téměř nemožné připravit se naprosto dokonale. A tak je možné, že měl Adenauer prostě jen smůlu.⁷⁶ Nebyl ostatně ani prvním ani posledním dobrým studentem, který, navzdory vší své snaze, u této zkoušky neuspěl tak, jak si představoval. Rozhodující nicméně bylo, že zkoušku složil a získal tak kvalifikaci soudního asesora.

2. 4 Začátky kariéry

Svou asesorskou kariéru zahájil na Kolínském státním zastupitelství, kde působil od roku 1901, přesně dva roky. Jeho práce byla nadřizenými pozitivně hodnocena, měl však zatím jen malé vyhlídky na získání pevného místa, což nebylo v té době nic neobvyklého, protože univerzity produkovaly příliš mnoho absolventů. Jakožto plně kvalifikovaný právník se stálým platem začal nyní

⁷³ Schwarz, cit. dílo. Str. 105.

⁷⁴ Williams, cit. dílo. Str. 39; Novák, cit. dílo. Str. 11.

⁷⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 43- 44.

⁷⁶ Tamtéž.

Adenauer zamýšlet na založení rodiny. Pravděpodobně prostřednictvím svého spolužáka z gymnázia svatého Apoštola Carla Custodise se seznámil se skupinou mladých lidí, kteří se pravidelně třikrát týdně scházeli, aby společně hráli tenis. Skupina byla známá jako tenisový klub *Pudelnass* nebo *Custodisův černý kroužek*.⁷⁷ Kromě vášně pro tenis členy klubu spojovala hluboká katolická víra a podobné politické názory (měly blízko ke straně *Centrum*). Pro Adenauera bylo zvláště důležité, že v tomto kroužku katolické mládeže nehrály příliš velkou roli stavovské rozdíly, a proto se zde mohl seznámit s dámami i z nejvyšších společenských kruhů. Patřila k nim i jeho budoucí manželka Emma Weyerová. Weyerovi byli jednou ze starých kolínských patricijských rodin, které byly propojeny vzájemnými příbuzenskými vazbami a po staletí hrály v Kolíně vůdčí roli (tak později hrdě popsal sociální status své rodiny Emmin bratr Max Weyer).⁷⁸ Mezi Emmou a mladým asesorem Adenauerem vznikla vzájemná náklonnost, která později přerostla v dlouhodobý vztah. Není pochyb o tom, že se Adenauer do Emmy Weyerové opravdu zamiloval a skutečnost, že pocházela z jedné z nejvlivnějších kolínských rodin jistě nebyla jediným důvodem jeho zájmu o její osobu. Nicméně si byl jistě vědom toho, že sňatkem s Emmou by získal její nemalé věno a příbuzenské a politické vazby její rodiny by mu mohly pomoci v kariéře. Zároveň mu bylo jasné, že jako čerstvý absolvent práv, pocházející z prostředí nepříliš zámožné nižší střední třídy, nepředstavuje pro Emmu nejlepší partii a obával se, že rodina Weyerových nebude se sňatkem souhlasit. Proto se snažil udělat co nejlepší dojem a tvrdil Emmině matce, že „*má v úmyslu převzít notariát, a tak bude v brzké době vydělávat 6 000 marek ročně*“.⁷⁹ Přitom Adenauer patrně věděl, že takové příjmy jsou u neetablovaného mladého notáře nereálné. Přesto Emmina matka (otec zemřel) nakonec souhlasila se zasnoubením (jaro 1902) a pak i se svatbou (leden 1904). Než ale mohlo dojít k uzavření sňatku, musel si Adenauer najít výnosnější místo, protože z příjmem 200 marek, které vydělával na kolínské prokuratuře, by rodinu neuživil. Z této

⁷⁷ Köhler, cit. dílo. Str. 42

⁷⁸ Weymar, cit. dílo. Str. 42.

⁷⁹ Tamtéž, Str. 43.

doby pochází také neodeslaný dopis, který dokazuje, že se Adenauer už nyní zajímal o komunální politiku. V tomto dopise z 1. 4. 1902 se informoval u svého známého z katolického spolku *Arminia* na možnost získání místa radního v Gelsenkirchenu. O jeho ambicích svědčí otázka, zda by měl jako gelsenkirchenský radní naději na získání funkce starosty, která se měla v dohledné době uvolnit.⁸⁰ V dopise se také zmiňuje o tom, že ho na komunální politice nejvíce láká možnost být činný v sociální oblasti.⁸¹ Adenauer se nakonec neodhodlal k odeslání dopisu, ale i tak jde o zajímavé předznamenání jeho budoucí dráhy. Brzy se mu však naskytla zajímavá příležitost v Kolíně nad Rýnem. Mohl zastoupit nemocného právníka v kanceláři významného kolínského advokáta Hermanna Kausena, který byl zároveň i předsedou frakce *Centra* v kolínském městském zastupitelstvu. Adenauer správně tušil, že by mu Kausen mohl pomoci v kariéře, proto se v říjnu 1903 nechal na prokuratuře uvolnit a ihned nastoupil ke Kausenovi. Během dvou let, kdy v advokátní kanceláři působil, se však nevypracoval ve významnou postavu kolínské advokacie, ale už tehdy některé kolegy zaujaly jeho přesvědčovací schopnosti a naléhavost jeho argumentace, které se později staly jeho silnou zbraní při rozhovorech mezi čtyřma očima. V literatuře se často objevuje výstižná charakteristika jednoho kolínského advokáta, který po vyslechnutí Adenauerovy obhajovací řeči řekl, že „*Adenauerova výřečnost působila na soudce jako vytrvalý venkovský déšť, který jemně a neúnavně smývá všechny protiargumenty*“.⁸² Působení v Kausenově kanceláři bylo také odrazovým můstkem k jeho zářivé kariéře v kolínské komunální politice. Patrně se totiž od Kausena s dostatečným předstihem dozvěděl o tom, že se na kolínské radnici brzy uvolní místo jednoho z dvanácti místostarostů, protože dosavadní držitel tohoto postu Joseph Sieberger k 31. březnu 1906 na vlastní žádost odchází. Adenauer se rozhodl kandidovat a neměl tedy už zájem o získání pevného místa v soudnictví. V říjnu 1905 musel opustit advokátní kancelář, protože končilo období, kdy byl uvolněn, aby mohl zaskočil

⁸⁰ Köhler, cit. dílo. Str. 48 – 49.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Weymar, cit. dílo. Str. 41.

za Kausena. Na státní zastupitelství se však už nevrátil a požádal o delší dovolenou. Před tím, než se konala volba nového radního, zaskakoval ještě krátce za soudce na zemském soudu a dokonce se ucházel o místo notáře k Kempenu. Nechtěl totiž vzbudit dojem, že ho Kausen protlačuje jako svého chráněnce, proto se snažil částečně odpoutat pozornost od svého působení v Kausenově kanceláři. Přesto bylo ale jasné, že to byl právě Kausen, kdo Adenauera prosadil jako kandidáta *Centra*. Při volbě městským zastupitelstvem 7. března 1906 pro Adenauera hlasovali nejen členové *Centra*, ale i liberálové, za což vděčil zejména silnému vlivu Emminých příbuzných v těchto kruzích. Adenauer se stal nejmladším místostarostou města Kolína a konečně tak dosáhl dostatečně významného a lukrativního místa, které mu umožnilo uplatnit své schopnosti. Jeho roční příjem nyní činil 7 000 marek (téměř dvojnásobek posledního ročního příjmu jeho otce).⁸³ Adenauerovi byly přiděleny tyto oblasti: daně, volby a dohled nad tržnicemi a pravidelnými trhy. Zejména daňová problematika byla velmi složitá a Adenauer jako právník nebyl příliš kompetentní k řízení této oblasti. Při přidělování jednotlivých referátů ale patrně hrály hlavní roli stranickopolitické úvahy.⁸⁴ Adenauer se tedy musel rychle zorientovat v této oblasti a seznámil se s novými úkoly. Navíc ho silně zasáhla bolestná událost v soukromém životě. Krátce po jeho volbě místostarostou zemřel jeho otec. Krátce před smrtí ještě stačil synovi vytýčit další cíl v jeho kariéře, když mu po zprávě o jeho zvolení místostarostou řekl: „*Tvým dalším cílem musí být stát se kolínským starostou*“.⁸⁵

Jak již bylo výše uvedeno, vděčil Adenauer svému otci za mnohé, počínaje silným katolickým cítěním a konče neúnavnou pracovitostí a velkou ambiciózností. Nesmíme ale zapomínat na to, že otcova výchova měla i své stinné stránky, které se na jeho osobnosti projeví dosti nepříznivě. Johann Konrad Adenauer byl starostlivým a zodpovědným otcem, ale zároveň byl také autoritativní hlavou rodiny. Byl zbožným porýnským katolíkem, strávil však také

⁸³ Schwarz, cit. dílo. Str. 133.

⁸⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 58.

⁸⁵ Weymar, cit. dílo. Str. 58.

řadu let v pruské armádě, což ho nemohlo nepoznamenat. Vštěpoval dětem jak katolické, tak pruské hodnoty. Otcova výchova umocnila některé Adenauerovy povahové rysy (např. sklon k dominanci). Děti obvykle opakují ty modely chování, které vidí u svých rodičů, proto se později Adenauer choval k podřízeným podobně autoritativně jako otec. V dětství vstřebal také pruskou tradici loajality vůči nadřízeným a kázně. Jak výstižně napsal Sebastian Haffner, choval se Adenauer (jako starosta a posléze i kancléř) jako patriarcha a autokrat, i když byl vždy demokratickým patriarchou a demokratickým autokratem a představoval tak přechod k demokracii.⁸⁶ V době svého kancléřství se Adenauer distancoval od pruské politické tradice a snažil se SRN duchovně a politicky ukotvit na Západě. Málo se však zdůrazňuje, že „protipruský Adenauer“ si díky otcově výchově a školnímu vzdělání osvojil řadu dobrých i špatných pruských tradic. I když připustíme, že otcovo působení nebylo ve všech směrech pozitivní, je třeba znovu zdůraznit, že otcova osobnost měla na budoucího kancléře rozhodující vliv. Adenauer svého otce velice ctil (otcova fotografie stále visela v jeho ložnici) a jeho ztráta v roce 1906 se ho hluboce dotkla.

Jestliže rok 1906 přinesl Adenauerovi v soukromém životě bolest, pak pro něj v profesním životě znamenal naopak nečekané štěstí. Na základě rozhodnutí berlínského Vrchního správního soudu musely být opakovány volby do kolínského městského zastupitelstva ve druhé kurii. Liberálům se tak podařilo získat v zastupitelstvu většinu. Aby liberálové mohli tento úspěch dlouhodobě využít rozhodli se přimět respektovaného, ale už postaršího, liberálního starostu Beckera k odchodu do penze, aby bylo možno zvolit jeho liberálního nástupce. Tím se stal Max Wallraf – strýc Emmy Weyerové. Ten sice neměl přiznáného synovce z počátku příliš v lásce, přesto ho začal protežovat. Nakonec se Adenauer stal Wallrafovou pravou rukou. V *Centru* se navíc brzy podařilo získat většinu v zastupitelstvu zpět, a tak byl Adenauer nejen starostovým chráněncem, ale i příslušníkem nejsilnější frakce. Důsledně prosazoval politická stanoviska své strany. Projevilo se to např. jeho důsledným odmítáním všech návrhů na reformu

⁸⁶ Haffner, Sebastian: *Im Schatten der Geschichte*. Stuttgart 1985. Str. 291.

trojtřídního pruského volebního práva (vycházely zejména ze strany SPD), jejichž posuzování mu také příslušelo. Zamítl kupř. návrh na lepší rozdělení volebních okrsků,⁸⁷ údajně „kvůli obtížné proveditelnosti“. Ještě v lednu 1918, kdy už bylo přesvědčení o neudržitelnosti trojtřídního systému široce rozšířeno, vyjádřil své zamítavé stanovisko k reformám.⁸⁸

V roce 1909 se Adenauer opět velice přiblížil k dosažení svého cíle stát se kolínským starostou. Dosavadní první místostarosta, člen *Centra*, Wilhelm Farwick, který byl pokládán za možného příštího starostu, se rozhodl odejít z komunální politiky a *Centrum* pak v zastupitelstvu jako jeho nástupce prosadilo Adenauera (liberálové pro něj tentokrát nehlasovali). Ve svých 33 letech (byl nejmladším členem zastupitelstva) se tak stal druhým nejvýznamnějším mužem města a jeho roční plat se zvýšil na 15 000 marek. Za svůj raketový vzestup přitom vděčil nejen svým schopnostem a pílí, ale také rodinným vazbám a šťastným náhodám. Jako první místostarosta převzal odpovědnost za oblasti, které spravoval jeho předchůdce na tomto postu (celkovou správu financí, rozpočtovou politiku a personální záležitosti). Finance byly v dosti špatném stavu. Adenauer se zasazoval o zřízení vyrovnávacího fondu, aby tak vznikla rezerva pro horší časy. Snažil se, aby byly městské rozpočty co nejvyrovnanější, což ovšem neznamenal rezignaci na nové zadlužování. Např. v roce 1908 vypsal město Kolín půjčku 36,5 milionů říšských marek⁸⁹ a v roce 1911 následovala pak další půjčka v rekordní výši 79 milionů říšských marek.⁹⁰ Tyto prostředky byly použity na rozsáhlé investice do elektrifikace tramvají.

Doba těsně před válkou byla pro Kolín šťastným obdobím. Díky zvýšené poptávce po produktech továren průmyslových předměstí na pravém břehu Rýna vzkvétala průmyslová výroba a obchod. Zvýšil se také výnos daní a tak se poněkud zlepšil i stav městských financí. Svět se nicméně řítil do katastrofy první světové války, která zničila téměř všechny jistoty odcházejícího devatenáctého

⁸⁷ Kleinertz, Everhard: *Konrad Adenauer als Beigeordneter*. In: Hugo Stehkämper (hrsg.) : Konrad Adenauer. Str. 41.

⁸⁸ Köhler, cit. dílo. Str. 61.

⁸⁹ Köhler, cit. dílo. Str. 65.

⁹⁰ Tamtéž.

století. V souvislosti s vypuknutím války musela městská správa řešit řadu otázek. Nejnaléhavější z nich představovalo zásobování potravinami. Starosta Wallraf věnoval kolínským záležitostem stále méně času a Adenauer ho musel stále častěji zastupovat a tak není divu, že se musel energicky chopit i řešení tohoto ožehavého problému. Vojenská správa pevnosti, uvnitř které Kolín ležel, (na začátku 80. let devatenáctého století vzniklo kolem Kolína 12 opevnění a ve městě bylo umístěno 12 000 vojáků)⁹¹ požadovala opatření pro případ možného nepřátelského útoku či obležení města. Proto musela městská správa vytvořit dostatečné zásoby. Bylo třeba snížit spotřebu a šetrně hospodařit s potravinami. Adenauer začal rázně postupovat proti plýtvání a proti přílišné konzumaci bílého chleba a koláčů.⁹² Posléze byla povolena už jen výroba dvou druhů chleba (tmavého a polotmavého) a chléb měl být navíc prodáván až tři dny po vyrobení.⁹³ Adenauer ve spolupráci s odborníky ze dvou kolínských pekáren vyvinul dokonce nový druh černého chleba, který si nechal patentovat. Také se zasazoval o zřízení veřejných vyvařoven, které byly schopny nasytit velký počet lidí. Zásobovací situace se však v důsledku prodlužování války neustále zhoršovala a kolíňané stále více reptali a neprojevovali prvnímu místostarostovi příliš mnoho vděku za jeho úsilí. Adenauerovi se dokonce dostalo posměšné přezdívky „*Graupenauer*“ (*die Graupen* znamená kroupy). Musel se také smířit se stále častějšími zásahy centrálních zásobovacích orgánů, které byly mezitím zřízeny. Adenauer posuzoval situaci z omezené kolínské perspektivy a brzy si začal na berlínské úřady stěžovat kvůli údajnému záměrnému znevýhodňování západního Německa. Tvrdil, že „*za chybné plánování je odpovědný východní agrární element*“.⁹⁴ V roce 1916 hovořil už dokonce o svém dojmu, že „*se s Kolínem při rozdělování zásob z neznámých důvodů špatně zachází*“.⁹⁵

V této době dostal Adenauer výhodnou nabídku z Cách, kde v únoru 1916 zemřel starosta a zástupci tamního *Centra* nabídli místo Adenauerovi. Jeho plat

⁹¹ Williams, cit. dílo. Str. 23.

⁹² Köhler, cit. dílo. Str. 67.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Kleinertz, cit. dílo. Str. 70.

⁹⁵ Tamtéž.

měl činit 40 000 marek ročně. Je jasné, že nebylo snadné odolat takové výzvě. Jeho ambice nicméně směřovaly k získání funkce vrchního starosty v rodném Kolíně. Věděl, že strýc Wallraf uvažuje o kariéře vysokého státního úředníka v Berlíně, a že tedy má v dohledné době naději na zisk vytouženého úřadu. Nabídka z Cách byla ale natolik lákavá, že ji chtěl odmítnout pouze tehdy, pokud by měl jistotu, že mu Wallraf skutečně brzy uvolní místo. Proto začal na strýce naléhat, aby mu dal jasnou odpověď (cášské nabídky přitom využíval ke zvýšení tlaku). Navíc Adenauera v souvislosti s jeho politickými vyhlídkami zneklidňovala ještě jedna skutečnost. V průběhu válečných let v německé společnosti vzrostla touha po demokratických politických změnách a bylo jasné, že bude bez ohledu na výsledek války odstraněno nerovné komunální volební právo a že se do městského zastupitelstva dostane SPD. Adenauer se obával, že by takový vývoj mohl ohrozit jeho volbu.⁹⁶ Proto si přál, aby Wallraf opustil funkci ještě před koncem války, tedy ještě v době, kdy mělo *Centum* bezpečnou většinu a jeho volba byla proto jistá. V létě 1917 získal Wallraf konečně úřad státního sekretáře na Říšském ministerstvu vnitra a Adenauerovi se tak otevřela cesta ke zvolení vrchním starostou města Kolína nad Rýnem (k volbě došlo 18. září 1917).

Adenauer se tak stal nejmladším starostou v celém Prusku. Jeho raketový vzestup vzbudil pochopitelně mnoho závidi. Mnozí na něj pohlíželi jako na povýšence, který dosáhl svého postavení především proto, že se přičlenil do významné rodiny. Olej do ohně pak přilila Adenauerova neústupnost při vyjednávání o platu. Nakonec si vymohl roční příjem ve výši 42 000 marek. Argumentoval přitom mj. válečnou inflací (40 000 marek dostával jenom starosta Berlína). Je pravděpodobné, že jeho snaha vymoci si co možno nejvyšší plat pramenila i z jeho touhy zbavit se konečně nepříjemného pocitu, že je jen „chudým příbuzným“ Weyerových. Zvolení kolínským starostou bylo nejdůležitějším okamžikem v jeho dosavadní kariéře a tomu odpovídala i pečlivost, jakou věnoval přípravě svého nástupního projevu. Nejpůsobivější bylo jeho poděkování členům městského zastupitelstva: „...*Moci plně projevit sílu*

⁹⁶ Köhler, cit. dílo. Str. 72 a násl.

svého ducha a své rozumové schopnosti, a být celou svou osobností tvůrčím způsobem činný, je tím nejkrásnějším obsahem lidského života. K tomu jste mi, vážení pánové, mým zvolením vrchním starostou poskytli prostor. Za to vám ze srdce děkuji. Můj dík je o to vřelejší, že jste do mých rukou svěřili vedení mého rodného města, které je pro svou jedinečnost, hrdou minulost a pulzující přítomnost pro každé ze svých dětí královnou mezi všemi městy⁹⁷. Příznačné bylo také to, že se Adenauer v úvodu svého projevu sice zdvořile obrátil na zástupce pruské státní moci, vzápětí ale nezapomněl poukázat na právo vlastní správy, které představuje přirozenou hranici státního dozoru. Ve svém projevu stanovil 3 priority své budoucí činnosti. Za prvé: zlepšení stavu městských financí, které za války velmi utrpěly (byl to obtížně splnitelný slib, protože pokračující válka a bezprostředně poválečná doba znemožnily provádění normální finanční politiky). Za druhé: obnovení a další rozvíjení hrdého postavení Kolína nad Rýnem v německém a mezinárodním hospodářském životě, přičemž si byl už tehdy dobře vědom toho, že hospodářství v Porýní je úzce propojeno se západní Evropou. Za třetí: sociální práce směřující k pozvednutí všech společenských tříd. Zdůraznil, že si je vědom prohloubení sociálního citění v důsledku války, a že bude věnovat sociální oblasti zvýšenou pozornost. Bylo jasné, že tato slova byla určena zejména sociálním demokratům. Ti byli sice vyloučeni z volby starosty, ale Adenauer podporoval plán aby bylo na základě doplňovacích voleb zvoleno do městského parlamentu několik sociálních demokratů (po odstoupení 2 členů *Centra* a 1 liberála byl později skutečně zvolen sociální demokrat Wilhelm Sollmann a 2 další členové SPD).

2. 5 Adenauer starostou Kolína nad Rýnem

Adenauer dosáhl postavení o jakém kdysi jako začínající právník pouze snil. Ve věku pouhých 41 let stanul v čele starobylé porýnské metropole a mohl začít

⁹⁷ Adenauer, Konrad: *Reden 1917 – 1967. Eine Auswahl.* Hrsg. von Hans Peter Schwarz. Stuttgart, 1975. Str. 23 – 25.

realizovat své velkorysé plány a vydobýt Kolínu takové postavení jaké mu mělo náležet. V této době se však nemohl z dosaženého úspěchu příliš těšit, protože ho právě v letech 1916 a 1917 hluboce zasáhly těžké životní rány, které ho připravily o veškerou radost z kariérního vzestupu. V říjnu 1916 zemřela na selhání ledvin jeho manželka Emma, která byla již delší dobu vážně nemocná. Adenauer se ocitl sám se třemi malými dětmi. Prožíval vážnou osobní krizi. V rozhovorech se svým bratrem, katolickým knězem Hansem, se pokoušel znovu najít ztracenou vnitřní rovnováhu. Adenauer obvykle nedával příliš najevo své city, ale Emmina smrt ho ranila tak bolestivě, že cítil vnitřní potřebu svěřit se se svým zármutkem. V roce 1917 začal psát deník (nikdy ho nedokončil), který je svědectvím o jeho vnitřním rozpoložení. 31. prosince 1917, tedy na konci roku, ve kterém se stal vrchním starostou, napsal: *„Celý rok byl plný bolesti, utrpení a touhy po mé drahé ženě. Velmi těžce na mne doléhá také starost o výchovu mých milovaných dětí, kterým se nemohu příliš věnovat; dětství bez matky – to je něco nekonečně smutného ... Jako muži, který dosáhl v mladém věku vysokého postavení mi mnozí závidí a já jsem přitom nešťastný, strašně nešťastný!“*⁹⁸

V roce 1917 musel Adenauer také překonat následky dopravní nehody, při které utrpěl vážná zranění v obličeji a musel strávit 4 měsíce v nemocnici. Tělesná bolest však alespoň zmírnila duševní strádání po smrti manželky, jak o tom svědčí další působivý zápis v jeho deníku: *„Navzdory všemu tělesnému utrpení jsem měl pocit duševního osvobození, pocit, že jsem nyní osvobozen od vší své vnitřní bolesti a ačkoliv jsem se potácel mezi životem a smrtí byly první dny po mé nehodě plné duševního klidu a vnitřního míru jaké jsem od léta 1913, kdy vážně onemocněla má žena, nepoznal“*⁹⁹. Po operaci v roce 1917 zůstaly na jeho obličeji trvalé stopy, ale není pravda, že by došlo k úplné změně jeho fyziognomie.

Navzdory všem problémům v osobním životě se ale musel rychle ujmout svých povinností jako kolínský starosta. Po selhání poslední německé ofenzívy

⁹⁸ Záznam v Adenauerově deníku z prosince 1917, cit. dle: Koch, Peter: *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*. Reinbek 1985. Str. 83.

⁹⁹ Záznam z Adenauerova deníku, cit. dle: Köhler, cit. dílo. Str. 76.

na západní frontě bylo zřejmé, že se blíží neodvratitelná porážka. Adenauer patrně tušil, že prohraná válka bude znamenat i zánik monarchie. Údajně se v tomto smyslu vyjádřil začátkem roku 1918 v rozhovoru se svým předchůdcem Maxem Wallrafem¹⁰⁰. Válečná porážka však přinesla nejen zánik císařství, ale i rozmach revolučních nálad. Ve zjitřené atmosféře se nad Německem začal vznášet přízrak bolševické revoluce inspirované ruským vzorem. Šlo ale jen o dočasné vzednutí levicového radikalizmu vyvolané válečnou porážkou, které se později podařilo rázně potlačit. Pro skutečný revoluční převrat ve stylu ruských bolševiků v Německu neexistovaly společenské podmínky. V Kolíně nad Rýnem byla navíc situace o něco klidnější, než v některých jiných částech země, což bylo dáno mj. relativně slabým postavením levice v katolickém Porýní. 6. 11. 1918 nicméně do Kolína dorazil vlak s kielskými námořníky, ke kterým se přidali vojáci německé posádky, a tak se i v porýnské metropoli začalo rozvíjet revoluční dění. Vojáci s rudými kokardami zaplnili ulice a náměstí, důstojníkům byly strhávány výločky a docházelo i k případům osvobození vězňů.¹⁰¹ Nakonec došlo k sestavení dělnické a vojenské rady v čele se sociálním demokratem Wilhelmem Sollmannem. Starosta Adenauer byl vývojem situace krajně znepokojen a obával se, že se mu kontrola nad městem zcela vymkne z rukou. Z počátku dával přednost silovému řešení a přál si, aby došlo k zásahu vojska. Byl znechucen váhavostí velitele kolínské posádky generálporučíka Krugeho. Posléze si ale uvědomil, že zklidnění situace bude možné dosáhnout jedině ve spojení s Wilhelmem Sollmannem. Nyní se ukázalo, že přijetí třech sociálních demokratů do městského zastupitelstva na podzim roku 1917 bylo správným rozhodnutím. Adenauer poskytl dělnické a vojenské radě prostory pro jednání, psací stroje a telefony. Podařilo se mu zabránit vyvěšení rudé vlajky na kolínské radnici.¹⁰² V Kolíně nad Rýnem také nedošlo k úplnému vyřazení občanských stran z veřejného života, jako v jiných městech. Kromě účinné spolupráce Adenauera a Sollmanna podstatně přispěla ke zklidnění situace ještě jedna skutečnost.

¹⁰⁰ Weymar, cit. dílo. Str. 62.

¹⁰¹ Williams, cit. dílo. Str. 76.

¹⁰² Köhler, cit. dílo. Str. 88.

Francouzský premiér Georges Clemenceau a spojenecký vrchní velitel maršál Ferdinand Foch přesvědčili do té doby zdrženlivé Brity o nutnosti přechodné spojenecké okupace Porýní (argumentovali právě údajným šířením bolševizmu v Německu). Obsazení rýnských levobřežních území a vytvoření neutrální zóny na pravém břehu se pak skutečně staly součástí podmínek příměří, které dále zahrnovaly vytvoření spojeneckých předmostí v Mohuči, Manheimu a Kolíně nad Rýnem, okamžité odstoupení Alsaska a Lotrinska Francii a urychlené stažení německých jednotek z Francie a Belgie, které mělo být dokončeno do 3. 12. 1918. Právě při stažení německých jednotek sehrál Kolín důležitou úlohu. Městem prošly 4 armádní sbory, které musely spojenecké předmostí na pravém břehu Rýna rychle opustit, protože jim jinak hrozila internace. Bylo také jasné, že úsilí o jakékoliv radikální společenské změny nemá v Kolíně nad Rýnem naději na úspěch, protože město mělo být obsazeno spojeneckými, konkrétně britskými jednotkami, které byly schopny levicovému radikalizmu účinně zabránit.

Nebezpečí revoluce bylo tedy zažehnáno, ale budoucnost Porýní byla přesto stále nejistá. Ve francouzských politických kruzích byly stále živé vzpomínky na francouzskou vládu v Porýní, která trvala od roku 1795 až do konce napoleonských válek. V Porýní se objevily obavy, že jedním z francouzských válečných cílů je hranice na Rýně. O podobném záměru se ostatně zmínil francouzský ministr zahraničí při tajných jednáních se svým ruským protějškem na začátku roku 1917, jejichž obsah později zveřejnili bolševici, aby tak demaskovali tajnou diplomacii imperialistických mocností.¹⁰³ Rýn jako německo-francouzskou hranici požadoval ve svém pamětním spise z 26. 11. 1918 také maršál Foch. Francie však ve skutečnosti neuvažovala o přímé anexi Porýní (vznikly by velké potíže v integraci početného německého obyvatelstva), ale spíše o vytvoření „nárazníkového státu“, či několika států v Porýní, které by se orientovaly na Francii. Tyto francouzské plány ale narážely na odpor zejména ze strany Britů, protože odporovaly tradiční britské politické koncepci rovnováhy sil na kontinentě. Na mírové konferenci Francouzi tyto své představy neprosadili,

¹⁰³ Köhler, cit. dílo. Str. 89.

přesto se jich však nechtěli vzdát a začali podporovat rýnské separatisty, kteří si přáli odtržení Porýní od Pruska. Právě Kolín nad Rýnem se stal nejdůležitějším ohniskem podobných snah. Také Adenauer se začal intenzivně zabývat myšlenkou odtržení od Pruska. Na Adenauerovy představy z let 1918 – 1919 a z krizového roku 1923 se musíme nyní více zaměřit, protože se v jeho úvahách tehdy poprvé objevuje projekt porýnského či západoněmeckého státu, který by se v oblasti zahraniční i hospodářské politiky orientoval na své západní sousedy a přispěl by tak podstatně k mírovému vývoji v Evropě a ke zlepšení francouzsko-německých vztahů. Tato koncepce hrála později klíčovou roli v jeho politickém myšlení i v době po roce 1945. Jeho vztah k rýnskému separatizmu a jeho představy o západoněmeckém státě z meziválečného období se později staly dosti citlivým tématem. V době nacionálního socializmu se Adenauer nevyhnul nařčení ze separatizmu. Podobná podezření se později objevovala i po 2. světové válce. Adenauer všechna obvinění ze separatizmu rozhodně popíral. Také ta část německé historiografie, která měla blízko k Adenauerovi a k CDU (např. autor jedné ze základních biografii Hans Peter Schwarz a autor autorizovaného Adenauerova životopisu Paul Weymar), se snažila rozptýlit veškerá podezření. Přitom však docházelo k jistému zamlžování skutečnosti a nebyla věnována dostatečná pozornost některým pramenům. O nový a nezaujatý pohled se ve své práci z roku 1994 pokusil Henning Köhler.

Kolín nad Rýnem byl centrem separatistických snah, které se v menším rozsahu objevily také v Cáchách, Trevíru a Koblenzi. Kolínští aktivisté požadovali vytvoření porýnského či západoněmeckého státu v rámci Říše; vyskytl se však také maximalistický požadavek úplné nezávislosti. Důležitou úlohu v kampani za vytvoření rýnské republiky sehrál nejčtější katolický deník v Porýní *Kölnische Volkszeitung* (dále jen „KV“). Tyto noviny se na jaře 1918 nechaly koupit francouzskou vládou a zahájily za peněžitou odměnu ve výši 1 milionu marek kampaň na podporu obnovení Belgie a zřeknutí se Alsaska-Lotrinska ve prospěch Francie.¹⁰⁴ Po listopadovém převratu začal list KV otevřeně podporovat

¹⁰⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 91.

rýnský separatizmus. Ústředními postavami této tiskové kampaně byli páter Josef Froberger a vydavatel KV Franz Xaver Bachem. 9. listopadu se Froberger objevil v doprovodu několika politiků *Centra* na kolínské radnici a snažil se Adenauera přesvědčit, že jedinou možností, jak zachránit německý charakter Porýní, je odtržení od Pruska a založení rýnského státu. Tvrdil, že má informace o tom, že v opačném případě by Dohoda přišla Porýní Francii. Naopak, pokud by se podařilo vyhlásit nový stát v krátkém časovém úseku (ještě před příchodem spojeneckých vojsk) bylo by podle Frobergerova názoru zachráněno nejen Porýní, ale i Alsasko, které by bylo začleněno do nového státního útvaru a uniklo by tak opětovnému připojení k Francii.¹⁰⁵ Frobergerem předpokládaný státní útvar by samozřejmě musel mít jen velmi volné vazby ke zbytku Říše. Na stránkách KV se v průběhu listopadu 1918 ostatně otevřeně psalo o tom, že : „bismarkovská éra byla vymazána z dějin“¹⁰⁶ a Francie „vyjde vstříc každé části Německa, která se chce osamostatnit, protože jediné tak může být zajištěna bezpečnost Evropy“. Země na Rýnu se měly stát jádrem nového Německa, které se mělo přeměnit ve volnou konfederaci 4 nebo 5 republik. List také ostře a zaujatě útočil proti Berlínu, kterému bylo upíráno postavení hlavního města. Při svém první setkání s Frobergerem byl Adenauer ještě dost zdrženlivý, ale brzy s ním navázal poměrně úzké vztahy. Kolínští separatisté byli přesvědčeni, že k vyhlášení státu musí dojít ještě před vstupem okupačních britských jednotek do Kolína. Příchod britských vojáků se očekával 5. prosince 1918, proto bylo na 4. prosince svoláno shromáždění, na kterém měla být proklamována rýnská republika (původně mělo jít o akci *Centra*, na které měly být také vyloženy nové zásady strany). Ještě před tímto shromážděním se konala schůze předsednictva rýnského *Centra*. Separatističtí aktivisté zřejmě doufali, že na této schůzi dojde k přeobsazení předsednictva stoupenci rýnské republiky. K ničemu takovému ale nedošlo a ukázalo se, že v otázce vztahu k separatizmu neexistuje mezi členy *Centra* jednota a že separatisté jsou v menšině. Večerní shromáždění pak

¹⁰⁵ Tamtéž. Str. 93.

¹⁰⁶ Kölnische Volkszeitung, č. 919 z 27. 11. 1918, cit. dle Köhler, cit. dílo. Str. 94

proběhlo jinak, než Froberger a jeho přívrženci doufali. Svědectví o průběhu shromáždění zanechal pozdější říšský kancléř Wilhelm Marx.¹⁰⁷ Shromáždění probíhalo v několika přeplněných sálech kolínské Měšťanské společnosti. V jednom ze sálů hovořil Marx o zásadách strany, zatímco v jiném sále přečetl šéfredaktor KV Karl Hoeber rezoluci, ve které bylo vyjádřeno přání brzké proklamace samostatné rýnsko-westfálské republiky příslušející k německé říši. Tón této rezoluce byl tedy v porovnání s předchozí kampaní KV podstatně mírnější a výslovně se v ní předpokládala další existence německé říše. Kolínští aktivisté pochopili, že jejich plány na přebudování říše ve velmi volnou konfederaci nemají příliš velkou podporu ani v *Centru*. Bylo ale zřejmé, že myšlenka vytvoření západoněmeckého spolkového státu nezávislého na Prusku, který by byl ale součástí německé říše, nachází v porýnských politických kruzích příznivý ohlas. Proto došlo k určitému zmírnění plánů, ale ne k jejich úplnému odvržení. Pokud by byla rýnská republika skutečně vyhlášena, pak by v ní Adenauer pravděpodobně zaujal ústřední pozici. Kolínští aktivisté doufali, že to bude právě on, kdo nový stát vyhlásí, proto byli dosti překvapeni, když se schůze 4. 12. 1918 vůbec nezúčastnil. Adenauer byl totiž včas informován (zprávu mu předal patrně sociolog Götz Briefs) o tom, že někteří významní berlínští činitelé se vyslovují ve prospěch decentralizace uvnitř jednotné říše, ale činnost kolínských aktivistů jednoznačně odmítají jako vážnou hrozbu pro integritu Německa.¹⁰⁸ Proto Adenauer usoudil, že jeho přítomnost na shromáždění by pro něj mohla být kompromitující. Ve svém odhadu se nemýlil. Na organizátory shromáždění se snášela ostrá kritika. Rada lidových pověřenců akci odsoudila a státní sekretář Hugo Preuß se vyjádřil v tom smyslu, že kolínští aktivisté svou činností rozhodně nepřispívají k žádoucí říšské reformě, ale naopak ohrožují jednotu země. Sociální demokraté a liberálové se od akce distancovali. Navzdory vší kritice se myšlenka odtržení od Pruska uchytila. Bylo to dáno zvláštní duchovní atmosférou katolického Porýní, které se nikdy nesžilo s pruským

¹⁰⁷ Svědectví Wilhelma Marxe o shromáždění ze dne 4. 12. 1918, cit. dle Köhler, cit. dílo. Str. 97.

¹⁰⁸ Köhler, cit. dílo. Str. 98.

státem, ale i oportunní snahou profitovat z dohody s vítězi. Svou roli sehrály i obavy z údajného berlínského bolševizmu. K celkové stabilizaci situace v Německu přispěly volby do Národního shromáždění v lednu 1919. Jeho hlavním úkolem bylo schválení nové ústavy. Svitla naděje, že by mohlo být Prusko na základě této ústavy rozděleno do několika útvarů. V separatistických kruzích převládal spíše nedůvěřivý postoj vůči parlamentní demokracii. Adenauer reagoval na vývoj událostí svoláním shromáždění čerstvě zvolených poslanců Národního shromáždění, Ústavodárného pruského zemského sněmu a také starostů z obsazeného území. Konalo se 1. 2. 1919. Na tomto shromáždění pronesl Adenauer svůj první projev na zahraničně politické téma.¹⁰⁹ Nejprve se v něm věnoval vztahu Německa a Francie, který charakterizoval jako sled válek. Vyjádřil obavu, že i právě skončená ozbrojená konfrontace by mohla vést k další odvetné válce. Podle Adenauerova názoru existovaly ve Francii dva různé názory na budoucnost Porýní, které mělo být buď anektováno, či přeměněno na jeden nebo několik „nárazníkových států“. Dále uvedl, že pouze Velká Británie je schopna působit na Francii a přimět jí, aby upustila od realizace svých plánů ve vztahu k Porýní. To by ostatně odpovídalo i britským zájmům, protože v opačném případě by hrozila francouzská hegemonie na kontinentě. Británie proto měla podle Adenauera podpořit projekt západoněmecké republiky v rámci německé Říše. Soudil, že tato západoněmecká republika by díky své velikosti a hospodářskému významu hrála v Německu důležitou roli a mohla by ovlivňovat zahraničněpolitické postoje Německa v mírovém duchu a představovala by tak nejjistější záruku evropského míru. Nový stát měl být jakousi „mírovou republikou“, která měla pomoci překonat francouzsko-německé rozpory. Adenauer dále řekl, že tento stát by měl vzniknout legální cestou prostřednictvím Národního shromáždění. Zároveň hovořil i o právu porýnského obyvatelstva na sebeurčení. Nový stát měl zahrnovat nejen oblasti na levém břehu Rýna, ale měl

¹⁰⁹ Projev Konrada Adenauera z 1. 2. 1919. Cit dle Erdmann, Karl Dietrich: *Adenauer in der Rheinland politik nach dem Ersten Weltkrieg*, Stuttgart. 1966, str. 214, 228.

zasahovat daleko na východ. Měl mít stejná práva a povinnosti jako kterýkoliv jiný spolkový stát ve svazku říše.

Ze schůze na kolínské radnici 1. 2. 1919 vzešla rezoluce, ve které byla zdůrazněna nutnost legálního postupu. Byl také zvolen výbor v čele s Adenauerem. Froberger v této době sondoval reakci britských okupačních orgánů a 12. 2. 1919 oznámil Adenauerovi, že šéf politického oddělení - plukovník Rupert Ryan - byl myšlenkou velmi zaujat. Je dokonce velmi pravděpodobné, že Adenauer v únoru 1919 usiloval prostřednictvím francouzské vojenské komise, přítomné v Kolíně nad Rýnem, o přijetí v Paříži, aby tam mohl projednat plán „mírové republiky“.¹¹⁰ Bližší podrobnosti Adenauerových záměrů nebyly ale dosud zjištěny. Není vyloučeno, že francouzská vládní místa pokládala Adenauera za přijatelného kandidáta na prezidenta případné budoucí západoněmecké republiky. Clemenceau se ve svých pamětech zmiňuje o velkých francouzských nadějích spojených se jménem Adenauer.¹¹¹ V průběhu února 1919 se Adenauer nicméně začal k nelibosti francouzských míst od porýnských separatistů stále zřetelněji distancovat. Bylo mu jasné, že se mezi stoupenci rýnského státu nachází celá řada oportunistů, kterým nejde o věc, ale o vlastní zájmy. Když Adenauera 3. března 1919 navštívil jeden z hlavních představitelů rýnského separatizmu Adam Dorten a vyzval ho, aby vyhlásil rýnský stát, byl jednoznačně odmítnut. Dorten se pak postavil do čela hnutí v Kolíně sám.

7. května 1919 byly zveřejněny mírové podmínky, které sice vyvolaly v Německu silné pobouření, ale pro budoucnost Porýní byla nejdůležitější skutečnost, že se francouzská vláda na mírové konferenci neprosadila se svým požadavkem hranice na Rýně, případně zřízení „neutrálních“ států v Porýní. Clemenceau pochopil, že tyto francouzské požadavky jsou v dané situaci nereálné a spokojil se se spojeneckou a garanční smlouvou s Británií a USA.

¹¹⁰ Köhler : *Adenauer und die rheinische Republik. Der erste Anlauf 1918-1924*, Opladen, 1986. Str. 68.

¹¹¹ Clemenceau, Georges : *Größe und Tragik eines Sieges*. Berlin, Leipzig, Stuttgart 1930. Str.153.

Konzervativní politici (např. maršál Foch) a generálové francouzské okupační armády v Porýní se však nemínili původních francouzských záměrů vzdát. O formování nárazníkového státu v Porýní však nebylo možno uvažovat, pokud by přání založit vlastní stát nějakým způsobem nevyjádřilo samotné porýnské obyvatelstvo. A tak došlo 17. května ke schůzce mezi generálem Manginem a představiteli porýnských separatistů.¹¹² Pro tuto schůzku vypracoval Josef Froberger materiál nazvaný „Předběžné podmínky pro založení Rýnské republiky“. Vyslovil se pro vznik převážně levobřežní republiky, která měla být fakticky nezávislá. Zdůraznil, že „v otázkách zahraniční politiky, zejména ve věci války a míru, musí tato republika získat vlastní práva a musí být oprávněna zřizovat vyslanectví a samostatně zastupovat své politické a hospodářské zájmy“.¹¹³ Froberger ale zároveň také usoudil, že vzhledem k velké nevraživosti německého obyvatelstva vůči Francii by byl vznik Porýnského státu možný jedině tehdy, pokud by došlo ke zmírnění mírových podmínek. Tyto ústupky pokládal za oprávněné, protože vytvoření této republiky má pro Francii velkou politickou hodnotu a přinese jí značné výhody.¹¹⁴ Z hlediska našeho tématu je Frobergerovo stanovisko důležité zejména proto, že se s ním Adenauer zásadně ztotožnil. Došlo k tomu na prvním a zároveň posledním zasedání Západoněmeckého výboru pod Adenauerovým předsednictvím 30. května 1949. Adenauer sice podpořil Frobergera, ale zároveň zdůraznil, že o tak závažných otázkách je oprávněna jednat pouze říšská vláda.¹¹⁵ V rozporu s tímto svým vyjádřením však zahájit tajné sondáže u francouzských činitelů působících v Porýní. 28. května se sešel s markýzem de Lillers, francouzským delegátem v Kolíně nad Rýnem. Snažil se mu zavděčit tím, že vylíčil Prusko v nejčernějších barvách a zdůraznil, že rozpuštěním Pruska a zřízením západoněmecké republiky by si Francie zajistila vlastní bezpečnost daleko účinněji než násilím. Markýz de Lillers se choval vůči Adenauerovým návrhům dosti zdrženlivě.

¹¹² Köhler, cit. dílo. Str. 109.

¹¹³ Frobergerův návrh citován dle: Erdmann, Karl Dietrich: *Adenauer in der Rheinlandpolitik*. Stuttgart 1966. Str. 288

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 110.

Důvěryhodnost kolínského starosty v očích francouzských činitelů navíc utrpěla vážnou trhlinu, když odjel společně s některými dalšími politiky v Porýní na pozvání německého ministra zahraničí do Versailles, aby zde projednali politickou situaci. Po tomto jednání bylo vydáno komuniké, ve kterém porýnští politici vyjádřili svou plnou podporu postupu německé delegace na mírové konferenci.¹¹⁶

Nyní se pokusíme zhodnotit Adenauerův projekt „mírové republiky“. Adenauer byl tímto plánem fascinován a tato myšlenka měla značný význam pro jeho politickou orientaci i v budoucnosti. Upnul se k představě západoněmecké republiky především proto, že v jejím zřízení spatřoval východisko z neustálého napětí ve francouzsko-německých vztazích. Nový státní útvar by se (mj. díky společnému římskokatolickému kulturnímu základu a přirozeným ekonomickým vazbám) orientoval na Francii a Belgii a zabránil by tak rozpoutání jakéhokoliv příštího válečného konfliktu mezi Francií a Německem. Jasně si uvědomoval, že Dohodě jde především o zajištění vlastní bezpečnosti. Byl ale také přesvědčen, že zřízením „mírové republiky“ by tyto země získaly daleko spolehlivější záruku mírového soužití, než pomocí nepřiměřeně tvrdých mírových podmínek. Bylo ovšem jasné, že tato republika by splnila svůj účel pouze v případě, že by byla fakticky téměř nezávislá a nepodléhající vlivům z Berlína. Adenauer patrně předpokládal výrazné oslabení Pruska a přeměnu Německa ve volnou konfederaci, ve které by západoněmecká republika pod jeho vedením zaujala díky svému ekonomickému potenciálu vůdčí postavení. Pro takovou zásadní transformaci však v Národním shromáždění neexistovala politická vůle a bylo proto zcela zřejmé, že ji nebude možné docílit ústavní cestou. Adenauer se v této době nechal ve svých úvahách vést spíše idealizmem, než střízlivým vyhodnocením situace. Např. jeho představa, že by díky realizaci „mírové republiky“ mohlo dojít k výraznému zmírnění mírové smlouvy a Porýní by se tak vyhnulo dlouhé okupaci, byla nerealistická. Ve zjitřené atmosféře roku 1919 nebylo možno uskutečnit velkorysou vizi francouzsko-německého smíření.

¹¹⁶ Tamtéž.

Francouzi tehdy počítali s trvale nepřátelským vztahem k Německu, který si přáli svou politikou podpory separatizmu co nejvíce oslabit a nebyli připraveni na partnerství s nějakým novým prozápadním německým státem či transformovanou německou říší. Skutečnost, že Adenauerův projekt byl v době svého vzniku neproveditelný však rozhodně nesnižuje jeho význam.

Adenauerovo budovatelské úsilí:

Adenauer se stal kolínských starostou ve zjitřené době po první světové válce, kdy bylo Německo traumatizováno zážitkem válečné porážky, jejíž důsledky dolehly na obsazený Kolín tiživěji než na většinu ostatních měst. Navzdory všeobecné sklíčené atmosféře se však pustil do realizace řady smělých projektů. Jeho cílem bylo duchovní a hospodářské povznesení Kolína, který se měl stát jedním z nejmodernějších evropských velkoměst. Byl pyšný na slavnou kolínskou historii a trpěl subjektivním pocitem, že je Kolín záměrně znevýhodňován pruskou vládou, protože je baštou katolicizmu.¹¹⁷ Svou činností chtěl přispět k odstranění této údajné nespravedlnosti. K jeho nejvýznamnějším počínům patří bezpochyby zřízení kolínské univerzity, zbudování přístavu v Nielu, vytvoření tzv. zeleného pásu, přemostění Rýna novým Mülheimským mostem, zřízení Rýnského muzea a Müngersdorfského stadionu. Snažil se také podpořit hospodářský rozvoj Kolína pořádáním veletrhů a výstav. Tyto reprezentativní akce měly také zvýšit prestiž Kolína v Německu i za jeho hranicemi. Vrcholnou událostí v tomto směru pak byla velká mezinárodní výstava tisku tzv. *Pressa*. Je poněkud zvláštní, že se Adenauer rozhodl uspořádat právě tiskovou výstavu, protože jeho vztahy k médiím rozhodně nebyly bezkonfliktní. Zvolená tematika mu však umožnila prezentovat výstavu jako výjimečnou příležitost k duchovní výměně mezi kulturními národy, jejichž vzájemné vztahy byly silně poznamenány válkou.

¹¹⁷ Adenauer byl nepochybně ve svých soudech zaujatý. Např. v roce 1880 proběhla za účasti císaře okázalá oslava vysvěcení kolínské katedrály. Ta byla samozřejmě symbolem kolínského katolicizmu. Pruský stát přesto pomohl realizovat její dostavbu. Kolín skutečně poněkud ztrácel na významu v důsledku dynamického rozvoje Düsseldorfu. Ten byl ale dán objektivními příčinami, nikoli upřednostňováním ze strany vlády.

Při realizaci ambiciozních záměrů Adenauerovi často paradoxně napomohly právě důsledky porážky a podmínky neklidné poválečné doby, kterých dokázal skvěle využít.¹¹⁸ Např. tzv. zelený pás bylo možné vytvořit jen díky povinnosti zbořit pevnosti, která vyplývala z mírových podmínek. Tento požadavek Dohody Adenauer uvítal, protože právě pevnostní charakter města pokládal za zásadní překážku jeho rozvoje. Navíc tak vznikl volný prostor, který bylo možné smysluplně využít. Adenauer přišel s koncepcí přeměny někdejšího pevnostního pásma v rozsáhlé plochy městské zeleně. Byl si vědom všech rizik života v přeplněných velkoměstech pro lidské zdraví a psychiku. Bývalý pevnostní prostor byl také využit pro zřízení moderního stadionu a někdejší kyrysnická kasárna, která museli němečtí vojáci opustit, byla přeměněna v Rýnské muzeum.

Ani kolínská univerzita by zřejmě nebyla v roce 1919 založena nebýt rozkolísané poválečné doby. Kolín by měl za normálních okolností jen malou naději na obnovení své *almae matris*. Stará kolínská univerzita byla v roce 1798 zavřena Francouzi, neboť v roce 1818 došlo ke zřízení Univerzity Fridricha Viléma v Bonnu, a bylo nepravděpodobné, že by v tak malé vzdálenosti od bonnské univerzity vznikla další. Po válce se však situace změnila. V Porýní bezprostředně hrozilo nebezpečí separatizmu a vyskytly se obavy pronikání francouzského kulturního vlivu. Po odstoupení Alsaska byla navíc ztracena univerzita ve Štrasburku. Tato situace samozřejmě nahrávala Adenauerovu energickému úsilí o obnovení kolínské univerzity, které se pak mohlo uskutečnit díky rozhodnutí berlínského kabinetu ze 4. ledna 1919.

Mírové podmínky byly pro Kolín výhodné ještě v jedné oblasti. V předválečné době byly německé námořní přístavy Hamburk a Brémy zvyhodňovány cílenou tarifní politikou německých drah. Po válce Dohoda tyto zvláštní tarify zakázala ve snaze přeorientovat dopravu zboží na belgické, holandské a francouzské přístavy. Adenauer věděl, že pokud by k něčemu takovému došlo vzrostl by výrazně význam Rýna jako dopravní cesty, a to by znamenalo výhodu pro Kolín. Bylo velmi pravděpodobné, že v souvislosti s přesměrováním dopravy zboží

¹¹⁸ Koch, cit. dílo. Str. 63.

vznikne v Porýní velké německé obchodní centrum. Adenauer soudil, že Kolín má všechny předpoklady k tomu, aby se takovým centrem stal. Proto se zasadil o zřízení přístavu v Nielu. Přál si také, aby v blízkosti přístavu vznikla velká průmyslová zóna a snažil se přilákat investory, což se mu ale vzhledem k okolnostem doby příliš nezdařilo.

Ve zpětném pohledu působí Adenauerovy smělé plány, z nichž mnohé ve spolupráci se svým dvorním architektem Fritzem Schumacherem skutečně realizoval, impozantním dojmem. Je ale také třeba říci, že současníci přijímali mnohé ambiciozní záměry kolínského vrchního starosty spíše rozpačitě a pozastavovali se nad neustále narůstajícím zadlužením města.

2.6 Krize podzimu 1923

V lednu 1923 obsadily francouzské a belgické jednotky Porúří, aby si vynutily reparační dodávky uhlí. Výmarská republika tehdy zažívala hlubokou krizi. Hrozilo jí nebezpečí zprava i zleva a byla také vážně ohrožena její integrita. V Porýní se samozřejmě ihned aktivizovala otázka rýnského separatizmu. Ve francouzských politických a vojenských kruzích stále přežívalo zklamání, že se nepodařilo realizovat plán na vytvoření nárazníkového státu v Porýní. Nyní Francouzi doufali, že se jim naskytla nová příležitost. Opakovala se situace z roku 1919. Francouzské cíle byly v zásadě totožné, ale narozdíl od roku 1919 byli nyní Francouzi ochotni připustit, aby byly zachovány formální vazby nárazníkového státu s Německem (fakticky by byl ale kontrolován Francií).¹¹⁹

Po neúspěchu v roce 1919 Adenauer přerušil vztahy s Francií a přiklonil se na stranu Britů. Po obsazení Porúří se obával, že by se Britové mohli ze své zóny stáhnout. Už v květnu 1923 se svěřil kapitánovi Piggottovi, ke kterému měl dobrý vztah, se svým chmurným hodnocením situace: „*Pokud se mezitím nic nestane, pak se Německo zřejmě pod stálým francouzským tlakem rozpadne na jednotlivé části*“.¹²⁰ Adenauer doufal, že Britové zasáhnou dříve než k tomu dojde. Byl ale

¹¹⁹ Köhler Henning : *Adenauer und die rheinische Republik*, Opladen 1986. Str. 136.

¹²⁰ Tamtéž. Str. 177.

nakonec zklamán britskou zdrženlivostí. Začal se obávat, že vítězem na Rýně bude přece jen Francie a pokusil se obnovit přetrhané kontakty s francouzskými činiteli. To ovšem nebylo snadné, protože Francouzi v něm viděli muže Angličanů.

21. října 1923 došlo v Cáchách k separatistickému převratu. K podobným akcím pak došlo v mnoha jiných městech v Porýní s více či méně otevřenou pomocí okupačních mocností. Separatisté obvykle obsadili radnice a jiné veřejné budovy a snažili se vykonávat politickou kontrolu. Policie byla odzbrojena, říšské a pruské úřady nebyly respektovány. Nejdůležitější spojení s neobsazeným Německem představovalo vyplácení podpor pro nezaměstnané a platů pro zbylé úředníky. Financování pasivní rezistence představovalo pro Německo obrovskou zátěž a hlavní příčinu katastrofální inflace. Reakcí na vyhrocenou situaci byla předběžná porada zástupců obsazených území v Barmenu, po které následovala schůzka s říšským kancléřem Stresemannem v Hagenu. Na schůzce v Barmenu se ukázalo, že politici porýnského *Centra*, kteří byli pod čerstvým dojmem separatistických převratů, posuzovali situaci jinak než zástupci nově obsazených území v Porúří. Adenauer promluvil v Barmenu jako představitel porýnského *Centra*. Ve svém projevu navázal na své starší představy a vyslovil se pro vytvoření „právního útvaru“ (*Rechtsgebilde*). Záměrně použil tohoto nejasného termínu a důsledně se vyhýbal označení stát. Podle Adenauera mohly vzniknout různé formy tohoto právního útvaru. Nejpřijatelnější by přitom byla nejmírnější z nich – totiž odtržení od Pruska. Zároveň ale uvedl, že pochybuje o tom, že by v dané situaci bylo toto řešení ještě uskutečnitelné. Zdůraznil proto, že je třeba se smířit i s možností uvolnění vazeb s Německem. Jeho úvahy se ubíraly podobným směrem jako v roce 1919, kdy se zabýval projektem „mírové republiky“. Opět předpokládal, že vytvoření tohoto útvaru povede k výraznému zmírnění mírové smlouvy. Na schůzce v Hagenu byl přítomen i kancléř Stresemann, který zareagoval na Adenauerův barmenský projev. Především energicky odmítl jakoukoliv diskusi o oddělení některé části od Německa. Poté velmi střízlivě a bez sebemenších příkras vylíčil neradostnou

situaci Německa a nenaplněné naděje vkládané do ukončení pasivní rezistence. Slíbil, že pokud na to finanční prostředky ještě vystačí budou obsazeným oblastem i nadále poskytovány podpory, protože tyto oblasti jsou součástí říšského území. Také upozornil, že vzhledem k tvrdému postoji Francie neočekává žádné rychlé úspěchy. Na závěr svého projevu také zřetelně odmítl Adenauerovy nerealistické představy: „*Pánové, doufám, že mi to nebudete mít za zlé, ale vaše představa, že rozhodnutí vytvořit rýnský stát vyřeší otázku Porýní, je utopická... Myslím, že neposuzujete situaci správně, když se domníváte, že Francie bude z pouhé radosti, že se zde vytvořil rýnský stát s tímto státem obzvláště dobře zacházet. Naopak tu budou udržovány hlavní francouzské síly, protože pro Francii bude rozhodující její potřeba obrany na Rýnu proti zotavenému Německu*“.¹²¹ Jestliže Adenauer doufal, že by na jednání v Hagenu mohl dostat „zelenou“ k jednání s Francouzi o rýnském státě, pak byl nepochybně zklamán. Přesto však nepřestal věřit ve vytvoření porýnského státního útvaru. Za velmi slibná pokládal jednání o zvláštní porýnské měně, která se měla pozitivně odlišovat od nově zaváděné rentové marky především svým solidním krytím. Uvažovalo se i o zřízení porýnské centrální banky, která by neměla nic společného s bankovním systémem v ostatním Německu. Adenauer byl o těchto jednáních nepochybně dobře informován, protože jedním z důležitých aktérů jednání s francouzským vysokým komisařem Tirardem byl Adenauerův přítel bankéř Louis Hagen. Posléze se však vyskytly komplikace a říšské vládě a bance se nakonec s pomocí Bank of England podařilo projekt porýnské měny úspěšně torpedovat. To byla vážná rána i pro myšlenku rýnského státu, protože bylo zřejmé, že ten, kdo kontroluje měnu, drží ve svých rukou i faktickou politickou moc.

2.7 Znovuzvolení kolínským starostou

V roce 1929 skončilo Adenauerovo dvanáctileté funkční období. Komunální volby se konaly 17. listopadu a prvním úkolem nového městského parlamentu

¹²¹ Cit. dle Köhler, cit. dílo. Str. 164.

byla volba starosty. Ve volbách si dobře vedla SPD, která zvýšila počet svých mandátů z 12 na 21. Také *Centrum* vyšlo z voleb jako silnější (obsadilo 35 křesel z 95 míst v městském zastupitelstvu). Komunisté měli 13 křesel a nacisté 4. Zbylé mandáty byly rozděleny mezi pravicové strany. Na základě volebních výsledků se nevytvořila většina, která by automaticky zaručila Adenauerovo znovuzvolení. 17. prosince 1929 byl Adenauer těsným poměrem 47 ku 45 hlasům přeci jen zvolen. V zájmu svého znovuzvolení však musel udělat některé ústupky (např. se musel vzdát odměny za členství v dozorčí radě Deutsche Bank ve prospěch městských úředníků). I tak ale byly jeho příjmy obrovské.¹²² Zprávy o výši jeho platu, a dalších výhodách plynoucích z jeho postavení, začaly ve stále větší míře pronikat na veřejnost a výrazně poškozovat jeho pověst, a to tím spíše, že i na Kolín začaly doléhat následky světové hospodářské krize. Rostly sociální výdaje města a městské příjmy se přitom naopak spíše tenčily. V rámci finanční reformy, provedené ministrem financí Erzbergerem, byl městům odebrán poměrně vydatný finanční zdroj z přírážky k dani z příjmů, za který města nedostala žádnou adekvátní náhradu (jako částečná kompenzace měl komunám sloužit podíl z některých říšských daní, což Adenauer ostře kritizoval jako údajně cílené podkopávání samostatnosti měst).¹²³ Další vážný problém představovala výše městských dluhů. I jiná německá města byla v meziválečném období silně zadlužena. Přispíval k tomu i příliv zahraničních půjček, které od roku 1925 po několik let proudily do Německa. Kolín využíval těchto půjček na financování různých investic, reprezentativních budov a dalších nákladných podniků. Proto si získal pověst obzvláště zadluženého města. Po vypuknutí hospodářské krize Adenauer pochopil neúnosnost dalšího zadlužování, zahájil politiku úsporných opatření, ale v očích říšského kancléře Heinricha Brüninga byl i přesto příkladem rozhazovačného komunálního politika. Určitou protiváhu vůči Brüningovi nalezl

¹²² Jeho plat činil 36 000 marek a díky počtu dětí byl navýšen až na 41 500 marek, příspěvek na byt činil 37 000 marek a příspěvek na elektrický proud a topení 6 000 marek. Navíc byl členem dozorčích a správních rad řady akciových společností.

¹²³ Hofmann, Wolfgang: *Adenauer und die Krise der kommunalen Selbstverwaltung in der Weimarer Republik*, in: *Konrad Adenauer Oberbürgermeister von Köln*. Str. 335.

Adenauer v předsedovi *Centra* v páteru Kaasovi,¹²⁴ kterého pokládal za svého spojence a velmi si přál aby se trvale usadil v Kolíně (dokonce se neúspěšně pokoušel zajistit mu prostřednictvím kardinála Schulteho církevní úřad v Kolíně nad Rýnem). Adenauer se začal od roku 1929 s Kaasem sblížovat i politicky. *Centrum* bylo sice stranou, která se vždy orientovala na parlamentní systém, ale Kaas začal od vypuknutí hospodářské krize a prudkého nástupu politického extrémizmu silně pochybovat o životaschopnosti německého demokratického zřízení a pod jeho vlivem se začal od parlamentní demokracie odvracet i Adenauer.

2.8 Adenauerova finanční krize

Kolín nad Rýnem se utápěl v dlužích. Situace se ještě zhoršila po vypuknutí bankovní krize. Kolín už nemohl počítat s žádnými novými úvěry. Kromě zoufalého stavu městských financí musel Adenauer v této době řešit také vážnou soukromou finanční krizi. Investoval nemalé prostředky do nákupu akcií a dosáhl tímto způsobem značných zisků. V roce 1928 se však pustil do nejistého podniku, což se mu později krutě vymstilo. Zaujala ho nová technologie výroby umělých vláken, která se stala jednou z hlavních atrakcí kolínského jarního veletrhu v roce 1928. Seznámil se s Fritzem Blüthgenem, generálním ředitelem firmy Vereinigten Glanzstoff Fabriken, který byl jedním z ústředních podnikatelů v oboru. Jeho firma zřídila továrnu v kolínské průmyslové zóně u Nielského přístavu. V Adenauerových očích představoval příklad úspěšného průmyslníka podnikajícího v dynamicky se rozvíjejícím moderním odvětví. Adenauer byl sám amatérským vynálezcem a vždy se zajímal o průmyslové využití nových vědeckých objevů. Zapůsobilo na něj i to, že se Blüthgenova firma neomezuje ve svých aktivitách pouze na Německo, ale že má dceřinné společnosti dokonce i v USA. Nabyl dojmu, že umělým vláknům patří budoucnost, a že vlastnictví akcií

¹²⁴ Ludwig Kaas byl katolický kněz a církevní právník specializující se zejména na problematiku konkordátu. Měl úzké vztahy k nunciovi Pacellimu (pozdější papež Pius XII). V roce 1928 se stal předsedou *Centra*. S Adenauerem se znal již od roku 1919, kdy byli oba stoupenci rýnské republiky. Kaas kladl větší důraz na konfesionální aspekt tohoto projektu.

společnosti zabývající se jejich výrobou by mu mohlo přinést daleko větší zisky než cenné papíry, které dosud vlastnil. Proto se rozhodl investovat do akcií dvou amerických dceřiných společností, které podle Blüthgena skvěle prosperovaly. Nařídil Deutsche Bank, aby prodala téměř celé jeho německé portfolio a za výtěžek opatřila požadované akcie. Z počátku se zdálo, že jde o velmi výhodnou investici. Později ale začala cena akcií klesat. Blüthgen Adenauera uklidňoval, že jde jen o krátkodobý výkyv a poskytl mu dokonce většinu vlastního portfolia, které měl na ilegálním účtu v Nizozemí. Další těžkou ranou byl krach na newyorské burze. Adenauer se ocitl na pokraji bankrotu. Z vážných problémů se nakonec dostal díky velkorysé pomoci svých přátel z bankovních kruhů, Roberta Pferdmengese a Luise Hagena. Adenauerovy bezcenné americké akcie, větší část dluhu, zbylé německé akcie a také Blüthgenovo ilegální portfolio, byly převedeny na předběžný účet v centrále Deutsche Bank v Berlíně, kde měl celý balík zůstat na neurčitou dobu, aby ho revizoři účtů neodhalili.

2.9 Adenauerovo sesazení z funkce kolínského starosty

V březnu 1930 musel podat demisi sociálně demokratický kancléř Hermann Müller. Jeho nástupcem se stal vůdce parlamentní frakce *Centra* Heinrich Brüning. Ten byl ve straně pokládán za finančního experta a hodlal nastolit přísná opatření směřující k omezení státních výdajů a zvyšování daní. Nebylo žádným překvapením, když Brüning se svou tvrdou deflační politikou narazil na odpor říšského sněmu, který v červenci 1930 odmítl návrh finančních reforem. Brüning chtěl reformu prosadit pomocí výjimečného dekretu, i ten byl ale na návrh SPD odmítnut. Kancléř si proto vyžádal rozpuštění parlamentu. Ovšem ani na základě výmarské ústavy nebylo možné říšský sněm trvale obcházet pomocí prezidentských dekretů. Do dvou měsíců od rozpuštění parlamentu se musely uskutečnit nové volby. Ty se konaly 14. září a přinesly obrovský úspěch nacistickému hnutí (NSDAP získala 107 mandátů). Nad výmarskou demokracií se začala stahovat mračna.

Adenauer nemohl nadále nacisty přehlížet. Nacistická hrozba se ho začala bezprostředně dotýkat. NSDAP posílila i v Kolíně nad Rýnem (získala zde 17,6 % hlasů) a Adenauer se stal častým terčem útoků nacistického listu Westdeutscher Beobachter. Nacisté přitom využívali toho, že byla Adenauerova pověst, vzhledem nepřiměřeně vysokému platu a obrovskému zadlužení města, značně pošramocena. Ze stejných důvodů proti němu vedli ostrou kampaň také komunisté. Počátkem třicátých let již nebylo v Kolíně nad Rýnem příliš často svoláváno ani městské zastupitelstvo, aby komunisté a nacisté nedostali prostor ke svým výpadům. Adenauer nicméně hlavní hrozbu spatřoval v komunistech, zatímco nacistické hnutí podceňoval a nedokázal, stejně jako mnozí jiní občanští politikové, správně odhadnout jeho nebezpečnost. Navíc usoudil, že parlamentní demokracie nemá v Německu za daných podmínek příliš mnoho šancí a zřejmě souhlasil i s tím, aby byly po rozpuštění říšského sněmu odloženy nové volby a vládlo se pomocí dekretů (to by znamenalo porušení ústavy).

Adenauer nebyl pouze kolínským starostou, ale i předsedou pruské Státní rady, tedy důležitým ústavním činitelem v Prusku. Musel tudíž zaujmout stanovisko k závažné pruské ústavní krizi, která vypukla, když Brüningův nástupce von Papen sesadil demokraticky zvolenou pruskou vládu vedenou SPD a nahradil ji říšským komisařem, kterým se stal on sám. Adenauer proti nezákonnému sesazení vlády Otto Brauna bezprostředně neprotestoval, ale rozhodl se počkat na rozhodnutí Státního soudního dvora, na který se SPD obrátila. Po dalším velkém úspěchu NSDAP v říšských volbách 31. 7. 1932 usoudil, že by se nacisté měli stát součástí případné obnovené pruské vlády, ovšem s tím, že by policie v Prusku byla pod kontrolou říšské vlády aby nemohla být ovládána nacisty. Samozřejmě nešlo o nějaký projev náklonnosti vůči NSDAP. Adenauer, stejně jako mnozí jiní politici v té době, nebyl schopen správně odhadnout podstatu nacistického hnutí a domníval se, že by bylo možné předáním části vládní odpovědnosti nacisty pacifikovat nebo oslabit (nemohli by se nadále prezentovat jako protestní hnutí a snad by se prokázala i jejich nekompetentnost).

Po převzetí moci Hitlerem rozpustil vicekancléř a říšský komisař pro Prusko von Papen kolínskou Městskou radu. Nové komunální volby se měly konat 12. 3. 1933, tedy týden po dalších volbách do říšského sněmu. Byly také vypsané nové volby do pruského zemského sněmu. Adenauer byl členem tříčlenného kolegia, které mělo rozhodnout o jeho rozpuštění (spolu s předsedou zemského sněmu Hansem Kerrlem a pruským premiérem, ten byl ale za dané situace zastoupen říšským komisařem von Papenem). Adenauer se postavil proti rozpuštění zemského sněmu a novým volbám a poukazoval na neústavní způsob, jakým se von Papen stal členem kolegia. Nevíme však zda byly důvody tohoto stanoviska principiální nebo politicko-taktické. Při jiné příležitosti však Adenauer projevil svůj protinacistický postoj zcela jednoznačně. 17. 2. 1933 přicestoval do Kolína nad Rýnem Hitler, aby zde vystoupil na nacistickém volebním shromáždění. Adenauer ho odmítl uvítat na letišti s tím, že Hitler nepřijíždí jako kancléř, ale jako vůdce NSDAP. Nařídil také sundat vlajky s hákovým křížem z mostu přes Rýn vedoucího k předměstí Deutz, kde se mělo shromáždění konat. Své nařízení odůvodnil tím, že most je majetkem města a jako takový nemůže být využíván pro stranickopolitické účely. Nevyhověl ani žádosti člena zastupitelstva za NSDAP Ebela, aby byl Rýn na Hitlerovu počest slavnostně osvěcen. Toto odvážné rozhodnutí učinil i přesto, že na něj kolínští nacisté v rámci předvolební kampaně útočili stále nevybíravějším způsobem a mohl se cítit ohrožen. Ve městě se např. sbíraly peníze na „kulku pro Adenauera“¹²⁵, před jeho domem hlídali příslušníci SA. Velké shromáždění *Centra* 11. března, kde chtěl obhajovat výsledky své práce ve funkci starosty, bylo zakázáno. Sollmann a další významní kolínští sociální demokraté byli vzati do ochranné vazby. Kampaň před komunálními volbami se tedy nesla v jednoznačně nesvobodném duchu znevýhodňování a zastrahování všech protivníků nacistů a výsledky voleb tomu odpovídaly. V parlamentních volbách

¹²⁵ Weymar, cit. dílo. Str. 150.

získali nacisté v Kolíně 33, 2 % hlasů¹²⁶. Výsledky komunálních voleb, které se konaly o týden později, tak vzaly Adenauerovi politickou bázi pro další setrvání v úřadu starosty. Nacisté a jejich spojenci ze Stahlhelmu a DNVP získali (za pomoci jednoho přeběhlíka) v městském zastupitelstvu absolutní většinu. Kolínský gauleiter Josef Grohé slavnostně oznámil Adenauerovo svržení. V té době však už Adenauer nebyl v Kolíně. Auto bankéře Pferdmengese ho odvezlo do Dortmundu a odtamtud odjel vlakem do Berlína. Usadil se ve svém služebním v bytě předsedy pruské Státní rady, kde byl v bezpečí před SA¹²⁷. 4.dubna 1933 byla zahájena zákonná opatření na jeho odvolání z úřadu kolínského starosty.

3. Adenauer ve Třetí říši

Svým „útekem“ z Kolína nad Rýnem, kde proti němu bylo zahájeno vyšetřování pro údajné zneužívání pravomocí, se Adenauer pravděpodobně vyhnul zatčení a ochranné vazbě. V Berlíně se chtěl setkat s Göringem. Je otázkou čeho chtěl u něj dosáhnout. Nejspíš hledal podporu proti kolínským nacistům. Té se ale nedočkal. Göring mu oznámil, že trvá na vyšetření celého případu. V berlínském služebním bytě mohl Adenauer pobývat jen do konce dubna 1933. Poté se sešla nová pruská Státní rada a byt musel být k dispozici jeho nástupci. Adenauer si musel najít nějaké jiné místo, kam by se mohl uchýlit. V Kolíně nad Rýnem by se za dané situace nemohl cítit bezpečně. Nakonec se rozhodl požádat o pomoc svého někdejšího spolužáka z gymnázia Ildefonse Herwegena, který byl opatem benediktinského kláštera v Maria Laach, kde mohl Adenauer na určitou dobu najít bezpečné útočiště. Zvláštní význam pro něj také měla duchovní atmosféra starobylého opatství. V těžkých životních situacích mu byla vždy oporou jeho pevná víra, ze které čerpal nové síly a novou naději.

¹²⁶ Bylo to méně než na celostátní úrovni (43,9 %), ale rozhodně nešlo o nějaké specifikum katolického Kolína, jak později tvrdil Adenauer. I v jiných velkoměstech dosáhli nacisté o něco nižších volebních výsledků, např. v Berlíně získali 34,6 % hlasů.

¹²⁷ Adenauer byl varován, že mu hrozí nebezpečí ze strany SA, kteří ho údajně chtěli vyhodit z okna radnice nebo alespoň unést na nacistické shromáždění na Neumarktu, kde měl být označen za nepřítele lidu.

Herwegen byl ochoten na několik měsíců poskytnout svému příteli ze studentských let azyl i přesto, že on sám v této době ještě nebyl oponentem panujícího režimu a v červenci 1933 nadšeně přivítal uzavření konkordátu. Během pobytu v klášteře Adenauer těžce snášel především odloučení od rodiny, na kterou byl silně citově vázán. Na tak činorodého člověka také nepříznivě působil náhlý nedostatek zaměstnání. Z hlediska budoucnosti bylo pro něj v době pobytu v Maria Laach největším přínosem prostudování papežských encyklik *Rerum Novarum* a *Quadragesimo Anno*, které mu poskytly teoretický základ jeho pozdější politiky. Koncem roku 1933 oznámily nacistické úřady v Koblenzi opatu Herwegenovi, že další setrvání bývalého kolínského starosty v klášteře je nežádoucí a Adenauer si tak musel hledat další nové útočiště. Rozhodl se přesídlit s rodinou do berlínského předměstí Neubabelsbergu. Byl tak blízko centru politické moci a mohl se tak lépe hájit při vyšetřování, které bylo proti němu zahájeno. Byl obviňován z nadměrných platových nároků, nepřiměřených výdajů na reprezentaci, protěžování příbuzných či nekorektního jednání při získávání úvěrů a soukromé burzovní spekulaci. Obvinění byla tedy dosti vágní a Adenauer měl i dost přímluvců (podpořil ho např. osnabrücký biskup Berning nebo jeho tchán Zinsser). A tak bylo řízení v červnu 1934 nakonec zastaveno. Nacisté zřejmě ztratili zájem na jeho stíhání, protože svého hlavního cíle, jeho sesazení, už dosáhli. Ale ani po zastavení řízení nepřestával Adenauer protestovat proti okolnostem svého propuštění. Nesouhlasil zejména s tím, že jako oficiální důvod jeho sesazení byla na základě § 4 zákona o obnově státní správy uváděna národní nespolehlivost. Usiloval o to, aby byl řádně penzionován. 30. června 1934 byl v rámci tzv. noci dlouhých nožů zatčen a po dvou dnech propuštěn. Důvody jeho zadržení nejsou známy.

V dubnu 1935 se rodina Adenauerových vrátila do Porýní. Nechtěli se ale usadit přímo v Kolíně nad Rýnem, protože tam pro ně stále byla nepřátelská atmosféra. Vyhlédli si dům v malebné porýnské vesnici Rhöndorfu na úpatí Siebengebirge. Nacisté stále pokládali Adenauera za potenciálního protivníka svého režimu. Jakožto „nespolehlivá osoba“ byl neustále sledován gestapem.

V létě roku 1935 učinili nacistické orgány nepříjemný zásah do Adenauerova soukromého života. Záminkou se stala nevinná venkovská slavnost, „uctívání vlajky“, na počest místního patrona. Rhöndorfský střelecký spolek prováděl vlajkovou ceremonii za doprovodu hasičské kapely z Bad Honnefu před domy významných místních občanů, od kterých na oplátku získával příspěvky do své pokladny. Střelci se nabídli, že uctí vlajku také před Adenauerovým domem. Během slavnosti u Adenauerových zazněla také Hitlerova oblíbená skladba Badenweiler Marsch. Šlo zcela určitě o apolitickou lidovou zábavu a střelecký spolek viděl v Adenauerovi především dalšího možného dárce finančního příspěvku, ale nacistické orgány přesto celou událost prezentovaly jako údajnou protinacistickou demonstraci a důkaz obrozujícího se politického katolicizmu (mělo jít o poctu významnému členovi *Centra*). Dokonce tvrdili, že šlo o urážku vůdce, protože hasičská kapela hrála jeho oblíbenou skladbu při tak banální příležitosti. Na základě těchto nesmyslných obvinění byl Adenauer v srpnu 1935 vypovězen z kolínské správní oblasti. Vyhoštění bylo zrušeno až po remilitarizaci Porýní v roce 1936. Adenauer snášel tyto ústrky velice těžce. Byl opět vytržen z rodinného kruhu a musel žít jako vyhnanec v ubytovně pro katolické kněze v Unkelu. Jeho syn Dr. Max Adenauer později vzpomínal, že při jedné ze svých návštěv našel otce v slzách¹²⁸.

Po skončení tohoto nelehkého období se Adenauerovi přece jen podařilo zajistit si relativně jistou existenci. Především dosáhl finančního vyrovnání s Kolínem nad Rýnem. Dohoda mezi Adenauerem a novým kolínským starostou Karlem Georgem Schmidtem byla podepsána na bonnské radnici v srpnu 1937¹²⁹. Adenauer tak získal stálý zdroj příjmů a mohl si tak v Rhöndorfu zakoupit za výhodnou cenu (0,50 marek za m²) parcelu a zahájit stavbu rodinného domu. Po jeho dokončení se Adenauer věnoval zejména svým povinnostem hlavy početné rodiny a konečně měl dost času i na své záliby.

¹²⁸ Cit. dle: Williams, cit. dílo, Str. 197.

¹²⁹ Schmidt uznal, že Adenauerovi bylo nezákonně odepřeno právo na část platu a řádnou penzi. Adenauer měl obdržet 153 886 marek a penzi ve výši 15 000 marek ročně. Město mělo převzít Adenauerův dům v ulici Maxe Brucha výměnou za smazání dlužných úroků a daní.

S velkým nadšením se pustil do zvelebování rozsáhlé terasovité zahrady, kterou navrhl společně s Josefem Giesenem, někdejším správcem kolínských městských zahrad. Adenauer nechtěl svůj poklidný život v Rhöndorfu ohrozit nějakým nerozvázným krokem. Cítil také zodpovědnost vůči rodině. Proto nevyhověl přání Jakoba Kaisera, aby se zapojil do odboje. Kaiser si přál do hnutí odporu zaangažovat co nejvíce zkušených politiků schopných převzít v případě zhroucení režimu důležité státní úřady. Doufal, že by mohl získat i Adenauera. Ten ho sice v létě 1936 přijal, ale neshodl se s ním v některých důležitých otázkách. Především nesouhlasil s Kaiserovým názorem, že v odboji proti Hitlerovi by měla aktivní úlohu sehrát armáda, zejména pak generálové. Kaiser byl přesvědčen, že bez podpory armádních špiček nebude možné Hitlera svrhnout. Adenauer však měl k vysokým armádním činitelům silně nedůvěřivý vztah. Během rozhovoru se prý Kaisera zeptal: „Viděl jste někdy generála s inteligentním obličejem?“¹³⁰. Soudil, že vojáci pouze plní rozkazy a nejsou schopni samostatné iniciativy. Generálové byli navíc často příslušníky starých pruských aristokratických rodů a byli tak svázáni s východoněmeckým prostředím, kterému Adenauer nedůvěřoval. Po několikahodinovém rozhovoru opouštěl Kaiser Adenauerův dům s vědomím, že s ním nemůže počítat. I když Adenauer nebyl ochoten zapojit se do odbojové sítě, byl prostřednictvím Paula Frankena¹³¹ informován o tom, co se děje v kruzích německé antihitlerovské rezistence. Adenauer Frankena vyzýval k opatrnosti a varoval ho před některými kontakty, které by pro něj mohly být nebezpečné. Např. si nepřál aby se setkal s bývalým lipským starostou K. F. Goerdelerem. Adenauer se obával Goerdelerovy politické naivity a indiskrétnosti. Byl přesvědčen, že Hitlerův režim může odstranit jen úplná vojenská porážka a nesouhlasil s pokusy odstranit Hitlera ještě před koncem války. Obával se, že by mohla vzniknout nová legenda o ráně dýkou do zad postupující armády. Tím byl dán i jeho vztah k tzv. Stauffenbergovu spiknutí z 20. července 1944. Adenauer atentát na Hitlera

¹³⁰ Elfriede Nebgen: *Jakob Kaiser. Der Widerstandskämpfer*. Stuttgart 1967. Str. 60.

¹³¹ Paul Franken – vedoucí konfederace Sdružení německých katolických studentů. Snažil se ze zbytků Centra vytvořit síť proti Hitlerově vládě.

neschvaloval, přesto se stal obětí vlny zatýkání všech potenciálních odpůrců režimu, která po něm následovala. Byl zatčen 23. srpna 1944 a umístěn ve sběrném táboře na výstavišti v Deutz. Protože měl obavy z deportace do koncentračního tábora, simuloval srdeční záchvat a byl převezen do nemocnice v Hohenlindu. Bylo ale jasné, že po propuštění z nemocnice se bude muset vrátit do vazby. Rozhodl se proto, že z Hohenlindu uprchne a bude se až do příchodu Američanů skrývat (americká armáda se již blížila k německým hranicím; obsadila Lutych, Lucemburk a Maastricht). Tento záměr realizoval za pomoci svého známého Hanse Schliebusche, který se přestrojil za armádního důstojníka a sdělil řediteli nemocnice, že má rozkaz odvést Adenauera k výslechu do Berlína. Rozkaz byl samozřejmě falešný, což ale naštěstí nikdo nepoznal, a Adenauer tak mohl z nemocnice odjet. Nyní však bylo nutné vyřešit otázku kam by se měl ukrýt. Nakonec se rozhodl pro hotel Nister Mühle ve Westerwaldu, který vedl další jeho známý. Celý plán byl pochopitelně nedomyšlený. Adenauer, kterému mohla být předtím jen ztěží prokázána nějaká protirežimní činnost, v očích nacistů svým útekem vlastně nepřímo uznal svou vinu. Plán navíc vystavoval obrovskému riziku lidí, kteří do něj byli zasvěceni, především Adenauerovu manželku Gussi. Ta byla zakrátko zatčena a po bezohledném psychologickém nátlaku prozradila manželův úkryt. 25. září 1944 gestapo Adenaura opět zatkl a dopravilo do věznice v Brauweileru. Adenauerův syn Max se rozhodl, že se pokusí docílit otcovo propuštění přímo v centrále gestapa v Berlíně. Nejprve zdůraznil, že otcovo obvinění z podílu na Stauffenbergově spiknutí nelze dokázat. Poté prohlásil, že on sám a jeho dva bratři slouží v armádě a zeptal se: *„Jak si myslíte, že se cítí voják v poli bojující proti nepříteli, když se dozví, že někdo z rodiny byl zcela bezdůvodně zatčen a uvězněn?“*¹³² Tento působivý argument přinesl žádoucí efekt a Adenauer byl 26. listopadu 1944 propuštěn. Zbytek války pak prožil s rodinou v Rhöndorfu, aniž by došlo

¹³² Weymar, cit. dílo. Str. 247.

k nějakým dalším mimořádným událostem. Několik měsíců věznění a osud jeho manželky¹³³ jím však velice otřásl.

4. Období od konce války do ustavení Spolkové republiky Německo

/1945 – 1949/

4.1 Adenauerův návrat do funkce kolínského starosty a poslední pokus o prosazení rýnského státu

Adenauer doufal, že Britové povedou útok přes belgickou nížinu do Porúří a že Američané překročí Rýn u Mohuče a budou postupovat na Frankfurt. Rhöndorf by tak zůstal ušetřen válečných operací. Situace se ale nakonec vyvinula jinak. Německé jednotky nestačily včas vyhodit do povětří most v Remagenu. Američané se proto rozhodli využít k překročení Rýna tento slabě hájený most. Rhöndorf vzdálený jen 15 km od Remagenu se tak dostal do středu bojů. 6. března 1945 dobili Američané Kolín, do Rhöndorfu se však dostali až o týden později. Mezi Honnefem a Rhöndorfem se opevnili mladí příslušníci SS a učitelský personál školy pro vedoucí Hitlerjugend a kladli tuhý odpor.¹³⁴

V době bojů se Adenauerova rodina skrývala ve vinném sklípku za domem. Než američtí vojáci vstoupili do Rhöndorfu, strávili Adenauerovi ve sklípku 8 dní. Během ostřelování byla poškozena i přední část domu a do zahrady padlo celkem 12 amerických granátů.¹³⁵ Adenauer byl prý sám málem zasažen, když ze své zahrady pozoroval vývoj bojů.¹³⁶

16. března navštívili Adenauera 2 američtí důstojníci – podplukovník Tuhus a kapitán Emerson, a jménem amerického vojenského guvernéra Kolína nad Rýnem požádali Adenauera, aby opět převzal správu města. Adenauer ale nabídku odmítl kvůli obavám o své 3 syny sloužící ve wehrmachtu, kterým by

¹³³ Pro Gussi Adenauerovou znamenaly výsledky gestapa a následné uvěznění obrovský psychický otřes. Nikdy si nepřestala vyčítat, že podlehla výhrůžkám a prozradila manželův úkryt. Dvakrát se dokonce pokusila o sebevraždu, což mělo vážné zdravotní důsledky, které vedly po několika letech k její předčasné smrti.

¹³⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 323

¹³⁵ Konrad Adenauer :*Erinnerungen I.* Stuttgart 1965. Str. 18.

¹³⁶ Tamtéž

hrozilo vážné nebezpečí, kdyby vešlo ve známost, že jejich otec přijal opět funkci kolínského starosty z pověření Američanů. Zavázal se pouze ke spolupráci s městskou správou. Je ale možné, že Adenauerova zdrženlivost nebyla dána pouze ohledy na syny. Bylo přeci možné zařídit, aby Adenauer sice fakticky funkci vykonával, ale aby jeho jméno nebylo zveřejněno. Adenauer měl během doby strávené v rhöndorfském ústraní dostatek času k přemýšlení o poválečném vývoji. Středobodem jeho úvah bylo otázka budoucího francouzsko-německého sblížení, které by bylo zárukou míru. Klíčem k tomuto sblížení mělo být opět zřízení státního útvaru, který by zahrnoval Porýní a průmyslové Porúří.¹³⁷ Bylo tedy zřejmé, že jeho politické plány výrazně přesahovaly rámec komunální politiky. Kolín byl po silném bombardování v katastrofálním stavu.

Adenauer byl také velmi skeptický ohledně možnosti rychlé obnovy politického života v Německu. Podle jeho názoru mělo nejprve dojít k důkladnému ozdravení veřejné sféry zasažené nákazou národního socializmu. Soudil, že po skončení války bude následovat poměrně dlouhé období, kdy Němci nebudou moci samostatně utvářet svůj politický vývoj. Je možné, že se sám chtěl stát vysoce postaveným poradcem západních spojenců během tohoto období.¹³⁸ V průběhu rozhovoru s americkými důstojníky řekl, že si přeje „od základu vychovat německý národ k myšlence míru“.¹³⁹ Jeho přáním tedy patrně nebylo stát se znovu kolínským starostou. Adenauer byl ale vystaven nátlaku ze strany guvernéra Kolína nad Rýnem podplukovníka Pattersona, který ho žádal aby převzal úřad starosty alespoň na 14 dní a uvedl věci do chodu. V podobném duchu na Adenauera apeloval také kardinál Frings. 27. března 1945 byl Adenauer odvezen americkým jeepem do Kolína. První poválečná návštěva rodného města, na kterém tolik lpěl, byla pro něj otřesným zážitkem. Našel porýnskou metropoli těžce poškozenou v důsledku silného bombardování. Z domů a veřejných budov byla více než polovina úplně zničena.¹⁴⁰ Ostatní byly

¹³⁷ Köhler, cit. dílo. Str. 326.

¹³⁸ Tamtéž

¹³⁹ Cit. dle Williams, cit. dílo. Str. 219.

¹⁴⁰ Adenauer: *Erinnerungen I.* Str. 21.

poškozeny částečně. Nedotčeno zůstalo jen 300 domů. Vážné škody vznikly i na komunikacích a tramvajových kolejích, mosty přes Rýn byly zničeny. Na ulicích ležela suť do výše 1 metru ; dokonce i z Rýna čněly trosky. Nebyla elektřina, plyn ani pitná voda. Obyvatelstvo živořilo ve sklepech vybombardovaných domů. Nenahraditelné byly škody na kulturním a historickém dědictví starobylého města. Mnohé architektonické skvosty byly nenávratně ztraceny. Navzdory tomuto zoufalému stavu se Adenauer nakonec rozhodl pomoci svému milovanému Kolínu vstát z prachu a popela a souhlasil s opětovným převzetím funkce kolínského starosty. Městská správa musela čelit obrovským problémům. I stará kolínská radnice byla v troskách, a tak musel Adenauer úřadovat v budově jedné kolínské pojišťovny. Nebyl ani dostatek papíru a jiných kancelářských potřeb. Chyběli i kvalifikovaní úředníci. Mnozí zaměstnanci magistrátu z doby před rokem 1933 zahynuli nebo byli členy NSDAP a nemohli se proto vrátit ke svému dřívějšímu povolání.¹⁴¹ Městská správa se musela nejprve postarat o dodávky potravin pro hladovějící obyvatelstvo. Ihned muselo být zahájeno také odklizení sutě z ulic. Po skončení bojů se navíc začali vracet Kolíňané, kteří z města uprchli před bombardováním.¹⁴² Své domy většinou neleželi v troskách a bylo nesmírně obtížné nalézt pro ně náhradní ubytování. Adenauer se také krátce po převzetí úřadu postaral o to, aby byli do Kolína městskými autobusy dopraveni vězni z koncentračních táborů Dachau, Buchenwald a Terezín (původem z Kolína).

Je pochopitelné, že za daného stavu věci Adenauera velmi zaměstnávaly úkoly vyplývající z úřadu starosty. Přesto si ale našel čas i na tajné politické aktivity a na sondování terénu pro případnou realizaci svých politických představ. Velkým pomocníkem v tomto směru mu byl jeho přítel, švýcarský generální konzul, Franz Rudolph von Weiss. Ten byl prostředníkem při Adenauerových kontaktech s francouzskými důstojníky.¹⁴³ Nejvýznamějším z nich byl generál

¹⁴¹ Adenauer nesouhlasil s automatickým vylučováním všech bývalých členů NSDAP. Žádal, aby bylo v každém jednotlivém případě provedeno přezkoumání a na základě jeho výsledku rozhodnuto, zda příslušný úředník bude připuštěn k práci nebo ne.

¹⁴² Adenauer, cit. dílo. Str. 22 a násl.

¹⁴³ Köhler, cit. dílo. Str.342.

Billotte, velitel francouzské desáté divize a de Gaulleův důvěrník. Von Weiss se s ním setkal 29. 7. 1945.¹⁴⁴ Během jejich rozhovorů se ukázalo, že Billotte je dobře informován o Adenauerovi a že ho hodnotí příznivě. 17. 8. 1945 se měl Adenauer v doprovodu von Weisse sejít s Billottem v generálově hlavním stanu v Bad Ems. Ke schůzce ale nakonec nedošlo, protože generál musel odjet do Paříže, aby se tam setkal s de Gaullem, který ho chtěl informovat o výsledcích své právě skončené návštěvy v USA a o důsledcích svých tamních rozhovorů pro francouzskou politiku v Německu. Je dosti pravděpodobné, že Billotte při této příležitosti upozornil generála de Gaulla na rozvíjející se kontakty s Adenauerem. 1. 9. 1945 se Adenauer setkal v budově švýcarského konzulátu v Bad Godesbergu s kapitánem Goussaultem, který byl generálovou pravou rukou. Adenauer se zmínil o tom, že by si přál, aby se celé Porýní dostalo pod francouzskou okupaci. Poukázal na vynikající možnosti hospodářské spolupráce. Zdůraznil také nutnost vytvoření západoněmeckého státu zahrnujícího Porýní, Porúří a část Westfálska.¹⁴⁵ Následujícího dne předal Adenauer von Weissovi memorandum určené pro Billotta. Opět v něm hovoří o rýnském státě, jehož hospodářství by bylo úzce propojeno s francouzským. Tato vazba neměla být ale jednostranně výhodná jenom pro Francii. Zdůraznil potřebu dostatečného zohlednění legitimních rýnských zájmů. Francouzským cílem mělo podle něj být trvalé získání, nikoliv ovládnutí Porýní. Styky s Francouzi v létě a na podzim roku 1945 udělaly na Adenauera mnohem lepší dojem než v roce 1923. Způsob jednání francouzských důstojníků byl nyní jiný. Po druhé světové válce si byli Francouzi dobře vědomi toho, že jejich pozice je v porovnání s anglosaskými mocnostmi podstatně slabší. Proto nejednali z pozice síly, ale snažili se spíše o pozitivní získání vlivných osobností v Porýní. Měla tomu napomoci i francouzská kulturní politika a průkopnická úloha francouzské okupační správy při otvírání univerzit. Adenauer byl mile překvapen francouzskou vstřícností. V neposlední

¹⁴⁴ *Kriegsende und Neuanfang am Rhein; Konrad Adenauer in den Berichten des Schweizer Generalkonsuls von Weiss, 1944-1945.* Hrsg. von H. J. Kusters, H. P. Mensing, München, Oldenburg 1986. Str. 197.

¹⁴⁵ Tamtéž. Str. 199.

řadě mu také lichotila úcta, která mu byla z francouzské strany prokazována. Do jednání s francouzskou stranou vkládat nemalé naděje. V polovině září se kupř. sešel s kapitánem Stengerem. Shodli se na tom, že by bylo ku prospěchu věci, kdyby se celé Porýní dostalo pod francouzskou kontrolu. Adenauer rozvíjel své představy o budoucím uspořádání v západním Německu /tedy v té části Německa, která byla okupována západními mocnostmi; Adenauer již v roce 1945 přestal ve svých plánech počítat s oblastmi obsazenými sovětskou armádou/. V této části země měly podle Adenauerova názoru vzniknout 3 státní útvary se samostatnou vládou a vlastní zahraniční politikou. Mezi těmito státy měly existovat určité volné vazby na způsob britských dominií. Jeden z těchto států měl zahrnovat Bavorsko, druhý stát se měl rozkládat v severním Německu a zahrnovat Hamburg, Hannover a část Westfálska. Nejvýznamnějším z těchto států měl však být třetí stát – západoněmecký, jehož jádrem mělo být Porýní a Porúří. Průmysl tohoto „Adenauerova státu“ se měl stát součástí širšího západoevropského hospodářského společenství, které mělo vzniknout pod vedením Francie a mělo se stát základem Spojených států západní Evropy.

Podobné myšlenky jako v tomto rozhovoru se pak objevily i v druhém Adenauerově memorandu ze dne 17. 9. 1945. Adenauer zde opět hovoří o vytvoření tří státních útvarů s na sobě nezávislou zahraniční politikou, které by tvořily volný státoprávní útvar podobný Commonwealthu. Výslovně uvádí, že východní zóna musí po obtížně odhadnutelnou dobu stát mimo jakékoliv úvahy, protože „*Rusko je rozhodnuto jít svými vlastními cestami*“.¹⁴⁶

Ukázalo se však, že Adenauerovy představy nejsou v souladu s francouzskými aspiracemi. 10. 9. 1945 vyšlo v Timesech interview s de Gaullem, ve kterém generál vznesl nárok na levý břeh Rýna. Adenauer ale pokládal toto území za integrální součást rýnského státu a byl přesvědčen, že jeho odtržení od Německa by mohlo realizaci jeho plánů naopak vážně ohrozit. Opakoval se problém z roku 1919, kdy také existoval rozpor mezi nepružným francouzským postojem trvajícím na strategické hranici na Rýně a vytvoření

¹⁴⁶ Tamtéž. Str. 206.

„narázníkových států“ na levém břehu a Adenauerovým projektem „mírové republiky“ rozkládající se na obou březích řeky a zahrnující i průmyslové Porúří, jehož průmysl měl být účinně propojen s francouzským, čímž by se vytvořily společné hospodářské zájmy a vytváření „narázníků“ by se tak stalo zbytečným.

Základní podmínkou zdanu Adenauerova projektu byla úzká spolupráce s Francií. V případě, že by ale Francie prosadila své nároky, došlo by naopak k prohloubení starého nepřátelství. Adenauer proto rozvinul argumentaci namířenou proti francouzským záměrům. Snažil se zajistit svým názorům větší publicitu prostřednictvím tisku. 5. 10. 1945 poskytl interview novinářce z „Associated Press“ Barbaře Pageové. Nejprve se zmínil o potížích se zásobováním, vzhledem k blížící se zimě, a o rozhodnutí spojenců neposkytnout Němcům žádné uhlí na vaření (tato Adenauerova poznámka souvisela s jeho sporem s britskou okupační správou ohledně zajištění topiva, o kterém se podrobně zmíníme později).¹⁴⁷ Dále se zmínil o projevu de Gaulla v Saarbrückenu, kde generál hovořil o tom, že by si měli Francouzi a Němci uvědomit, že jsou západoevropané.¹⁴⁸ Adenauer využil tohoto výroku de Gaulla k nepřímému pokárání Britů, když řekl : „*Přál jsem si, aby o nás jediný britský státník hovořil jako o západoevropanech*“. Adenauer byl tázán také na svůj názor na rýnský stát. Využil této příležitosti k poměrně obšírnému výkladu svých názorů. Vyjádřil plné pochopení pro úsilí Francie a Belgie o zajištění vlastní bezpečnosti, zároveň ale varoval před odtržením rýnsko-rúrského státu od ostatních částí Německa, které nebyly obsazeny Rusy. Kdyby k tomu došlo, ihned by vyvstala otázka jaké má být státoprávní postavení oblastí na sever a na jih od tohoto státu. Sovětský svaz by se podle Adenauerova názoru mohl pokusit vzbudit dojem, že jím obsazené území představuje jádro staré Říše a zbytek, rudou armádou neokupovaného Německa, by pak mohl začít usilovat o opětovné sjednocení s tímto starým říšským jádrem. Jeho pohled by tak byl obrácen na východ. Podle Adenauerova přesvědčení bylo přitom naopak žádoucí, aby se

¹⁴⁷ Adenauer, cit. dílo. Str. 34, 35.

¹⁴⁸ Tamtéž.

tyto části Německa orientovaly západním směrem. Soudil, že tři státní útvary, které měly být vytvořeny z oblastí neobsazených Rusy, měly být ponechány ve státoprávním svazku, snad ve formě spolkového státu.

4.2 Druhé Adenauerovo propuštění z úřadu kolínského starosty

V létě 1945 předali Američané správu Kolína nad Rýnem Britům. Adenauerův vztah k britské okupační správě nebyl tak bezproblémový jako k americké. Již koncem léta bylo nutno činit přípravy na nadcházející zimu. Velké starosti způsobovala otázka zajištění dostatečného množství paliva pro obyvatelstvo. A právě kvůli tomuto problému došlo v září 1945 ke sporu mezi Adenauerem a Brity. Okupační správa uvažovala o kácení stromů kolínského zeleného pásu a o jejich využití na otop. Proti tomu se však Adenauer energicky postavil. Vysázení zeleného pásu pokládal za velký úspěch z doby svého působení ve funkci starosty před rokem 1933 a jeho účelové kácení pokládal téměř za barbarství. Navíc mu bylo jasné, že by se tímto způsobem zřejmě nepodařilo získat dostatek topiva na zimu a Kolín by odlesněním naopak utrpěl vážné škody, jejichž náprava by trvala celé desetiletí.¹⁴⁹ Požadoval proto aby byl problém vyřešen vydáním zabaveného uhlí a dodávkami z Porúří.

6. 10. 1945 byl Adenauer předvolán do úřadu vojenské vlády, kde mu velitel britské vojenské správy, provincie Severní Porýní, brigádní generál Barraclough přečetl strohý propouštěcí list. Jako důvod k propuštění byla uvedena nespokojenost s pokrokem při vyklízení ulic, opravách budov a přípravách na zimu. V propouštěcím dopise se doslova uvádělo, že Adenauer nesplnil svou povinnost vůči obyvatelům Kolína. Při Adenauerově propuštění se nepochybně postupovalo podle platných britských předpisů. Adenauerovi však průběh propouštěcího aktu připadal ponižující. S propuštěním byly navíc spojeny další zákazy a omezení. Především měl nejpozději do 14. 10. 1945 opustit Kolín,

¹⁴⁹ Adenauer, cit. dílo. Str. 33.

neměl se podílet na veřejném životě v Kolíně ani v Severním Porýní a byla mu zakázána jakákoliv přímá či nepřímá politická činnost.

Jaké byly příčiny Adenauerova propuštění ? Adenauer se vždy snažil vzbudit dojem, že skutečným důvodem jeho propuštění byly intriky jeho sociálně demokratických odpůrců v Kolíně, údajná snaha britských labouristů pomoci SPD, a také jeho dobré vztahy k Američanům, kteří ho zařadili jako číslo jedna na svou Bílou listinu pro Německo.¹⁵⁰

V prvním díle svých pamětí Adenauer obsáhle cituje ze zprávy, kterou 23. 7. 1945 britské tajné službě zaslal člen kolínského městského zastupitelstva a významný představitel SPD Robert Görlinger.¹⁵¹ Sociálně demokratický politik si v ní mj. stěžuje na cílené vyřazování sociálních demokratů a komunistů z kolínské městské správy a na obnovení konfesionálních škol, které pokládal za návrat k úzce pojímané politice *Centra*. Adenauerova vysvětlení byla později nekriticky přijata některými historiky. Kupř. Rudolf Morsey píše: "*Starý politický protihráč Görlinger udal starostu britské tajné službě*".¹⁵²

Ve skutečnosti nepůsobí Adenauerovo líčení příliš přesvědčivě. Bezprostřední příčinou jeho propuštění nemohla být Görlingerova zpráva. Ta totiž pochází k konce července 1945, zatímco Adenauer byl propuštěn až 6. 10. 1945. Naprosto zavádějící je také tvrzení, že Attleeho vláda chtěla pomoci SPD odstraněním jejího největšího protivníka. Adenauerovým nástupcem se nestal sociální demokrat. Úřad byl nejprve nabídnut Adenauerovu švagrovi Suthovi a poté bývalému politikovi *Centra* Hermannu Pünderovi. Ani konflikt s britskou okupační správou, ohledně způsobu zajištění topiva, nebyl asi hlavním důvodem proč se Britové rozhodli zbavit se Adenauera. Skutečnou motivaci britského rozhodnutí je třeba hledat v jiné oblasti. Britové delší dobu odposlouchávali Adenauerův telefon. Proto je pravděpodobné, že byli do určité míry informováni o Adenauerových kontaktech s Francouzi. I linka švýcarského generálního konzula

¹⁵⁰ Adenauer, cit. dílo. Str. 38.

¹⁵¹ Tamtéž. Str. 27 – 29.

¹⁵² Morsey, Rudolf: *Von Kommunalpolitiker zum Kanzler. In: Konrad Adenauer. Ziele und Wege.* Mainz 1972. Str. 36.

von Weisse byla zřejmě kontrolována. 27. 9. 1945 navíc provedli britští vojenští policisté domovní prohlídku v budově švýcarského generálního konzulátu v Bad Godesbergu.¹⁵³ Došlo tak k masivnímu porušení diplomatické imunity /zřejmě šlo o pokus zastrašování/. Je logické, že Britové byli Adenauerovými styky s gaullistickými důstojníky znepokojeni. Nepřáli si vznik státního útvaru zahrnujícího Porýní a Porúří, který by úzce spolupracoval s Francií. Od 10. 9. 1945, kdy v Timesech vyšlo interview s de Gaullem, bylo navíc známo, že Francie opět vznáší nároky na Porýní i Porúří. Bylo také zřejmé, že Francouzi by rádi rozšířili svou malou okupační zónu v Německu na úkor britské. Předpoklad, že pravým důvodem Adenauerova propuštění byla jeho tajná politická činnost potvrzuje i zpráva o této záležitosti, kterou o několik let později vypracoval generál John Barraclough. Byla určena generálu Templerovi - důležitému britskému činiteli v Německu, který se také osobně angažoval ve věci Adenauerova propuštění. Barraclough píše: „*Měli jsme důvod se domnívat, že již rozvinul určité politické aktivity vůči Američanům a do jisté míry i vůči Francouzům. V září 1945 nebylo Němcům dovoleno dělat politiku. Skutečnost, že jsme tehdy ve Velké Británii měli labouristickou vládu, a že Dr. Adenauer patřil k CDU, která v mnoha bodech odpovídá našim konzervativcům, nemělo s tou věcí vůbec žádnou souvislost. Politická činnost nebyla v Německu povolena, a to jsem Dr. Adenauerovi jasně řekl.*“¹⁵⁴

Adenauer se sice cítil strohou formou svého propuštění dotčen, ale brzy si začal uvědomovat, že pro něj z této situace plynou i některé výhody. 6. 10. 1945, tedy v den Adenauerova propuštění, došlo k další schůzce s francouzským důstojníkem. Tentokrát šlo o plukovníka Gourauda. Weiss o tomto setkání napsal: „*I když toto opatření pana Adenauera i osobně zasáhlo a především křesťansko demokratickou stranu, jejímž exponentem byl, zřídka kdy jsem ho viděl v tak dobré náladě jako toho dne.*“¹⁵⁵ Adenauer přijal tedy své propuštění ve skutečnosti s úlevou. Zbavil se břemene úřadu starosty, který mu zabíral

¹⁵³ Köhler, cit. dílo. Str. 368.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ *Kriegsende und Neuanfang am Rhein. Str 231.*

většinu času. Konečně se mu doopravdy uvolnily ruce pro vlastní politickou práci. Adenauerovi také plně vyhovovalo, že Britové v podstatě zatajili pravé důvody jeho propuštění (jednal s gaullistickými důstojníky a de Gaullovy ambice směřovaly proti britským zájmům). Britové si totiž nemohli dovolit otevřeně kritizovat spojeneckou mocnost. Tato okolnost nahrávala Adenauerovým zájmům, protože kdyby vyšlo najevo, že jednal s Francouzi o rýnském státu mohlo by to znamenat konec jeho kariéry.

4.3 Adenauerovo sblížení s CDU

Adenauer se postupně stal nejvýznamějším představitelem Křesťansko demokratické unie. Je nepochybné, že této straně vtiskl svou osobní pečeť. Přesto je třeba zdůraznit, že nepatřil k zakladatelům CDU v Kolíně a k úsilí o vytvoření nadkonfesionální křesťanské politické strany se dlouho stavěl rezervovaně. Sám nikdy nevysvětlil, jaké byly důvody jeho počáteční zdrženlivosti. Ve svých pamětech naopak tvrdil : „*Po zhroucení Německa jsem vždy pracoval pro CDU.*”¹⁵⁶ Jak již bylo řečeno, Adenauer zřejmě předpokládal, že po obsazení Německa spojenci nastane delší období čistě okupační vlády. Tyto předpoklady se ovšem nevyplnily. Už v prvních poválečných měsících se začaly obnovovat strany, které byly po převzetí moci Hitlerem zakázány nebo rozpuštěny. Šlo o spontánní proces, jehož nositeli byli zejména politicky angažovaní členové a přívrženci těchto někdejších stran, kteří mezi sebou na místní úrovni začali opět navazovat kontakty a zjišťovat, kdo z jejich spolustraníků přežil. Vzali věci do vlastních rukou a snažili se co nejrychleji navázat na předválečnou demokratickou tradici svých stran. Iniciativa přitom rozhodně nevzešla od západních okupačních mocností, které byly, jak Adenauer správně předpokládal, k rychlému obnovování starých a zakládání nových politických stran v Německu z počátku velmi skeptické. Němečtí aktivisté se pustili do obnovování stranickopolitického života mnohdy dříve, než k tomu dostali oficiální povolení. Proto není úplně správná představa, že v okupované

¹⁵⁶ Adenauer, cit. dílo. Str. 54.

zemi byla nastolována demokracie jen diktátem vítězů, která se občas objevuje.¹⁵⁷

Mnozí politicky angažovaní křesťané si začali uvědomvat, že je třeba překonat starý konfesijní rozkol a vytvořit křesťanskou stranu, která by sdružovala jak katolíky, tak evangelíky. Takováto strana by měla samozřejmě podstatně lepší vyhlídky při konfrontaci s levicovými stranami. Stoupenci této myšlenky pokládali za nežádoucí, aby byla obnovena ryze katolická strana *Centrum*, která byla navíc historicky zatížena hlasováním pro Zmocňovací zákon. V Kolíně se ve prospěch založení nadkonfesijní strany angažoval zejména bývalý poslanec za *Centrum* v pruském zemském sněmu a předseda Lidového spolku pro katolické Německo Leo Schwing. Začátkem dubna navštívil Schwing v doprovodu dalšího bývalého člena *Centra* Wilhelma Warsche Adenauera, aby se zeptali na jeho názor na založení širěji pojaté nástupnické strany *Centra*. Adenauer neprojevil příliš mnoho nadšení, naopak je varoval před ukvapeným postupem. Leo Schwing si do deníku zapsal: „*Adenauer nemá pochopení pro mou myšlenku možné a nutné stranické reformy, která se nesmí zastavit ani před Centrem. Myslí si, že k tomu ještě nenazrál okamžik.*“¹⁵⁸ Schwing se nicméně nenechal Adenauerovou skepsí odradit. Vrátil se do Kolína a obklopil se kruhem podobně smýšlejících bývalých členů *Centra* a začal směřovat k vytvoření nové strany. 17. června 1945 se konala schůze v kolínském Kolpinghausu. Osmnáct účastníků tohoto setkání se shodlo na tom, že by *Centrum* nemělo být obnoveno, a že by měla být naopak založena nová křesťanská strana, pro kterou by měli být získáni i evangelíci. Došlo už i k předběžnému ustavení strany jako křesťansko demokratické lidové strany (zakládání stran v britské zóně bylo přitom povoleno až 15. 9. 1945). Byla také ustavena komise, která měla vypracovat program. Jednání o programu se konala (na pozvání jednoho z účastníků kolínské schůzky pátera Eberharda Weltyho) v dominikánském klášteře ve Walberbergu, na půli cesty mezi Kolínem a

¹⁵⁷ Novák, cit. dílo. Str. 36

¹⁵⁸ Schwing, Leo: *Frühgeschichte der Christlich – Demokratischen Union*. Recklingen 1963. Str. 15.

Bonnem.¹⁵⁹ Výsledkem programových diskusí byly tzv. Kölner Leitsätzen (Kolínskí směrnice). Adenauer průběh porad ve Walberbergu pozorně sledoval, sám se jich ale neúčastnil a zachovával si stále odstup od celého hnutí. V průběhu léta 1945 se Schwering dvakrát marně pokoušel přesvědčit Adenauera, aby se aktivně podílel na oficiálním založení strany. Adenauer projevil sice zájem a vyslovil dokonce názor, že by se strana měla jmenovat spíše křesťansko sociální, než křesťansko demokratická, k aktivní spolupráci se nicméně ani tentokrát nezavázal. Upozornil na skutečnost, že by se podle spojeneckých nařízení neměl, jakožto starosta, angažovat ve stranické politice.¹⁶⁰ A tak se zakládající schůze uskutečnila nakonec bez Adenauerovy přítomnosti. Důvody malé Adenauerovy vstřícnosti vůči zakladatelům nové strany ale nelze spatřovat pouze ve skutečnosti, že musel brát ohled na spojenecká opatření.

Adenauer se především obával příliš levicového zaměření okruhu lidí okolo Schweringa. V době poválečné nouze zesílilo levicové citění i v zemích vítězné antifašistické koalice. Vzpomeňme v této souvislosti např. vítězství labouristů v Británii v roce 1945. Je proto přirozené, že se i ve zdecimovaném Německu mnoho lidí s důvěrou obracelo k levicovým ideálům. I mezi politicky angažovanými křesťany byla řada stoupenců tzv. křesťanského socializmu. A právě v kolínském zakladatelském kruhu se tyto tendence projevíly dosti silně. Adenauer byl rozhodným odpůrcem křesťanských socialistů. Jakoukoliv formu socializmu pokládal za neslučitelnou s křesťanským pohledem na svět. Kromě toho mu bylo nepříjemné, že se mnozí z kolínských zakladatelů výrazně angažovali v odboji a věděli, že se Adenauer v době nacizmu vědomě stáhl do ústraní. Zvýrazněním obou těchto prvků byla i samotná volba místa konání programových porad. Opat kláštera ve Walberbergu, otec provinciál Laurentius Siemer, byl přesvědčeným křesťanským socialistou a vyznamenal se v odboji. Někdy se v literatuře objevuje názor, že Adenauer pokládal kolínskou stranu za úzce regionálně založenou a že si přál rychlé vytvoření velké celoněmecké

¹⁵⁹ Koch, cit. dílo. Str. 139, 140.

¹⁶⁰ Tamtéž.

nadkonfesionální strany, která by byla schopna obstát v konfrontaci s levicovými stranami.¹⁶¹ Toto tvrzení zpochybňuje např. Henning Köhler, který vyslovil názor, že se Adenauer v roce 1945 neorientoval na celoněmecký prostor a že hlavním důvodem jeho rezervovanosti vůči nové straně, v nejrannější fázi jejího vývoje, bylo naopak jeho úsilí o vytvoření rýnskorúnského státu, který mohl ovšem vzniknout pouze na základě rozhodnutí západních spojenců v období čistě okupační vlády. Obnovené či nově založené německé politické strany mohly Adenauerovy plány výrazně zkomplikovat (nebylo pravděpodobné, že by se pro tak zásadní teritoriální přestavbu Německa podařilo získat většinovou podporu německého politického spektra).¹⁶²

Ať už si Adenauer takový vývoj přál nebo nikoliv, nejpozději v srpnu 1945 bylo zřejmé, že další vývoj v Německu se bez politických stran neobejde. Adenauer zatím vyčkával a taktizoval, nicméně mu bylo jasné, že si bude muset najít cestu k nové křesťanskodemokratické straně. Snažil se především získat konzervativní spojence, s jejichž pomocí by mohl zvrátit levicové směřování strany. Obrátil se zejména na některé ze starostů významných německých měst – Artura Mengeho z Hannoveru, Rudolfa H. Petersona z Hamburku a Karla Scharnagela z Mnichova. Zvláště zajímavý je dopis Karlu Scharnagelovi z 21. 8. 1945,¹⁶³ ve kterém svého mnichovského kolegu vyzývá, aby se k hnutí také připojil. Tento dopis jasně předznamenává jasnou Adenauerovu politickou linii jako stranického vůdce. V tomto listu však také jasně vyšlo najevo, že Adenauerovo politické východisko se odlišuje od představ kolínských zakladatelů vyjádřených v Kolínských směrnicích. Je to zvláště patrné v otázkách hospodářské politiky. V Kolínských směrnicích se uvádí, že cílem hospodářství je krytí potřeb lidu, což je formulace blízká křesťankosociálnímu pojetí. Adenauer se v dopisu Scharnagelovi vyslovil pro sociální reformy, ale odmítl jakoukoliv formu socializmu, včetně křesťanského. Na rozdíl od mnoha lidí z kolínského zakladatelského okruhu neviděl zásadní rozdíl mezi socializmem a komunizmem.

¹⁶¹ Horstwalter Heitzer: *Die CDU in der britischen zone 1945-1949*. Düsseldorf 1988. Str. 65.

¹⁶² Köhler, cit. dílo. Str. 380.

¹⁶³ Adenauer: *Briefe, 1945-1947*, (hrsg.) R. Morsey, Hans Peter Schwarz. Berlin 1983. Str. 77- 79.

Stoupenci křesťanského principu měli podle jeho názoru proti oběma těmto ideologiím rozhodně vystupovat. Objevuje se zde i vnímání politického boje jakožto zápasu dvou protichůdných principů - materializmu a křesťanství, se kterým se budeme u Adenauera setkávat často i později. U Adenauera se také již v tomto dopise z léta 1945 výrazněji, než u jiných křesťanskodemokratických politiků z té doby, projevilo jasné vymezení proti východu. V dopise Scharnagelovi napsal : „*Náš národ se může znovu uzdravit pouze tehdy, když v něm bude opět převládat křesťanský princip. Dále si myslím, že jenom tak může vzniknout silný odpor proti státní formě a ideologii z východu a může být zajištěn duchovní, kulturní, a tím i zahraničně politický příklon k západní Evropě.*”¹⁶⁴ V dopisu Scharnagelovi se Adenauer staví do role propagátora nové strany. Ve skutečnosti si však stále udržoval odstup od levicového kolínského vedení. Vyhnul se dokonce i účasti na oficiální zakládací schůzi zemské strany konané 1. září. Přesto byl zvolen do předsednictva. Adenauer si mohl svůj zdrženlivý přístup dovolit, protože věděl, že zakladatelé potřebují získat významné osobnosti, aby zvýšili reputaci nové strany a zvětšili její šanci prosadit se proti obnovenému *Centru*. Adenauer si byl také vědom toho, že Schwingova pozice ve straně není příliš pevná, proto doufal, že se mu ho podaří vyřadit a strhnout vedení na sebe. Jakmile 13. prosince došlo ke zrušení zákazu politické činnosti mohl začít svůj záměr realizovat.

4.4 Získání klíčových postů v CDU v britské zóně

Adenauer využil k přípravě půdy pro svůj rozhodující mocenský nástup oslavu svých sedmdesátých narozenin. Své narozeninové hosty si pečlivě vybral. Nebylo jistě náhodou, že většina pozvaných patřila k levicovému křídlu strany a někteří z nich se dokonce angažovali v křesťanském dělnickém hnutí. Adenauer si totiž uvědomil, že ke svržení Schweringa nebude stačit pouhá podpora stranických konzervativistů, pokud se za něj postaví stranická levice.¹⁶⁵ Proto se

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 388.

snažil získat podporu proti Schweringovi také v levicových kruzích. Jeho kritika Schweringova vedení nakonec našla úrodnou půdu i tam. Mnozí z levicově orientovaných spolustraníků si uvědomili, že Schwering není silnou vůdčí osobností, která by dokázala stranu sjednotit a že je proto v zájmu strany nutné ho vyměnit. Většina z účastníků oslavy v Rhöndorfu se nakonec odhodlala k Adenauerově podpoře. Byli to tedy paradoxně také příslušníci levice CDU (např. pozdější Adenauerův hlavní protivník v Severním Porýní-Westfálsku Karl Arnold), kteří mu pomáhali získat rozhodující vliv ve straně.

Výsledky rozhovorů během narozeninového setkání shrnul Adenauer následujícího dne do dopisů, které rozeslal všem účastníkům. Začínaly větou : „*Myšlenka, dát předsedovi zonálního výboru také vlivné postavení v zemské stranické organizaci jeho domovské provincie, je správná.*¹⁶⁶ Zároveň si ale uvědomoval, že zvládnout obě funkce by pro něj bylo velmi náročné a poukazoval v této souvislosti i na svůj vysoký věk: „*Je mi sedmdesát let a v sedmdesáti letech člověk musí, i když je zdatný, se svými silami hospodařit.*¹⁶⁷ Chtěl se maximálně věnovat důležitým otázkám budoucí orientace strany, státoprávního uspořádání a zahraniční politiky. Proto si přál mít k ruce pomocníka, který by ho zbavil zátěže organizační práce. Jeho vlastní návrh na obsazení této funkce byl kuriózní. Napsal totiž, že po zralé úvaze ho nenapadá nikdo jiný než Ernst Schwering. Ten působil ve dvacátých letech jako městský zastupitel a Adenauer o něm tehdy neměl příliš dobré mínění a spíše ho podceňoval. Především se však jednalo o bratra Leo Schweringa, o jehož svržení Adenauer usiloval. Leo Schwering se později domníval, že tak Adenauer chtěl poštvat jednoho bratra proti druhému.¹⁶⁸ Ernst Schwering jeho nabídku jednoznačně odmítl a tak bylo třeba najít jiné personální řešení.

8. ledna 1946 se Adenauer stal mluvčím pětičlenné skupiny delegátů rýnské CDU vyslané na první zasedání zonálního výboru CDU, které se konalo 22. a 23. ledna 1946 v Herfordu. Adenauer tam odjížděl pevně rozhodnut získat

¹⁶⁶ Adenauer: Briefe 1945 - 1947. Str. 141a násl..

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Heitzer, Horstwalter: *Die CDU in der britischen Zone*. Düsseldorf 1988. Str. 196.

předsednictví v tomto výboru, který se měl stát vedoucím stranickým gremiem pro celou britskou zónu. Způsob, jakým svého cíle dosáhnul, všechny zaskočil. Dokonce i k Adenaurovi velmi vstřícný Paul Weymar píše v této souvislosti o „robustných prostředcích“, kterých Adenauer použil.¹⁶⁹ Jeden z účastníků herfordského shromáždění popsal událost takto: „*Stáli jsme v sále staré radnice a debatovali. Dr. Holzapfel, který zasedání svolal byl již přítomen, ale schůze ještě nezačala. Židle vedoucího schůze byla stále prázdná. Náhle se na podiu objevil Dr. Adenauer, posadil se na tuto židli a řekl: „Narodil jsem se v roce 1876 a jsem tu tedy asi nejstarší. Pokud proti tomu nikdo nic nenamítá, budu se jako nejstarší pokládat za předsedu“. Všichni ohromeně mlčeli. Na konci zasedání byl Adenauer zvolen předsedou.*“¹⁷⁰ Poslední údaj v tomto vylíčení není zcela přesný. Ve skutečnosti byli Adenauer a jeho zástupce Holzapfel pouze pověřeni výkonem funkcí do příštího zasedání výkonného výboru CDU v britské zóně, které se mělo konat na přelomu února a března v Neheim – Hüsten. Tam se i mělo volit celé předsednictvo. Vychytralý Adenauerův postup při získání funkce předsedy vzbudil u mnohých účastníků schůze pohoršení a to tím spíše, že využil uzurpované předsednictví k bezohlednému odstavení svého konkurenta Andeasse Hermese. Ten byl vůdčí postavou CDU v sovětské zóně, pocházel ale z Porýní, a po svém sesazení Sověty se usadil v Godesbergu a mohl tak potencionálně ohrozit naplnění Adenauerových ambic. Adenauer využil britské směrnice, podle níž se shromáždění měli účastnit jen křesťanští demokraté z briské zóny, k tomu, aby Hermese, jakožto reprezentanta berlínské CDU, nepřipustil k jednání. Hermes měl být přizván až po konstituování výboru. Než ale k ustavení výboru došlo, Hermes znechuceně z Herfordu odjel.

Během zasedání se Adenauer střetl se svým dalším potenciálním konkurentem Hansem von Schlange Schöningem, který se chtěl profilovat jako možný uchazeč o předsednictví. Schöninggen rozesílal členům strany v severním Německu listy, ve kterých označil CDU za stranu, která by měla získávat voličský

¹⁶⁹ Weymar, cit. dílo. Str. 291.

¹⁷⁰ Tamtéž.

potenciál napravo od SPD. Hovořil o ní v tomto ohledu jako o pravicové straně. Také se domníval, že CDU by měla fungovat jako jakási „sběrná strana“, jenž by ve svých řadách shromáždila všechny síly, které stály v době výmarské republiky napravo od sociálních demokratů, tedy především stoupence někdejších konzervativních a liberálních stran.¹⁷¹ Adenauer se proti „sběrnému“ charakteru strany rozhodně postavil. Byl přesvědčen, že pokud má CDU v německém politickém životě po druhé světové válce plnit obrodnou úlohu pak musí rozhodně stát na jiných ideových základech než předválečné pravicové strany. Unie měla dle Adenauerova názoru přijít s vlastním novým programem¹⁷² a neměla být zatěžována problematickým dědictvím sil, které v minulosti výrazným způsobem selhaly (šlo zejména o nacionalistické a antidemokratické tendence v těchto stranách a úlohu, kterou sehrály při Hitlerově převzetí moci). Adenauer si přitom, stejně jako Schlange – Schöningen, přál aby CDU stála svým programovým zaměřením vpravo od SPD, ale nemyslel si, že by se měla zaměřovat pouze na voliče ze středních a vyšších společenských tříd. Po herfordském zasedání sdělil Schöningeni dopisem, že podle jeho názoru musí CDU počítat, přinejmenším stejným právem, za své členy manuálně pracující jako SPD.¹⁷³ Adenauer si tedy včas uvědomil, že CDU by měla být stranou sdružující občany ze všech společenských vrstev, tedy tzv. Volkspartei (lidovou či národní stranou).¹⁷⁴ Uvědomoval si i to, že otevřeností vůči manuálně pracujícím by unionistické strany mohly odčerpat část voličů SPD a posílit na její úkor.

Adenauer nakonec získal i předsednictví v rýnské CDU. Schwering se sice nemínil snadno vzdát a chtěl dokonce 21. ledna 1946 využít Adenauerovy nepřítomnosti (Adenauer byl právě na zasedání v Herfordu) a rozhodnout otázku předsednictví ve svůj prospěch. Účastníkům rhöndorfské oslavy Arnoldovi a

¹⁷¹ CDU jistě stála po stránce programu i celkového jejího směřování na jiných základech než staré výmarské pravicové strany. Pro poválečný vývoj v SRN bylo ovšem důležité, že CDU/CSU a FDP integrovaly i značnou část členské základny a voličstva těchto stran a v tomto smyslu do jisté míry opravdu fungovaly jako jakési „sběrné strany“. Nedošlo tak k obnovení historicky zatížené výmarské pravice.

¹⁷² Adenauer, cit. dílo. Str. 55 a násl.

¹⁷³ Adenauer : *Briefe 1945 - 1947*. Str. 145.

¹⁷⁴ To ostatně do určité míry vyplývalo i z tradice Centra, které sdružovalo jak katolické měšťanstvo, tak i střední třídu.

Albersovi se ale podařilo přesunout volbu až na 15. únor. Na začátku zasedání ještě neexistovala jasná většina pro žádného z kandidátů (ani pro Schweringa, ani pro Adenauera). Nakonec se však vlivná skupina křesťanských demokratů z Wuppertalu rozhodla pro Adenauera a její nejvýraznější představitel Otto Schmidt získal funkci místopředsedy. Tento úspěch tak Adenauerovi pomohl i k definitivnímu získání předsednictví výkonného výboru CDU britské zóny na jeho druhém zasedání v Neheim – Hüsten (v Herfordu byl Adenauer výkonem této funkce pouze dočasně pověřen).

4.5 Zasedání zonálního výboru CDU v Neheim – Hüsten a Ahlenský program

Druhé zasedání výkonného výboru CDU v britské zóně se konalo od 26. 2. do 3. 3. 1946 v ženském klášteře v Neheim – Hüsten ve Westfálsku. Teprve na tomto shromáždění byl Adenauer definitivně zvolen řádným předsedou a stanul tak v čele CDU v nejvýznamnější ze tří západních okupačních zón. Toto jednání bylo klíčové také proto, že z něj vzešel první program CDU,¹⁷⁵ který svým kompromisním charakterem odvrátil hrozící rozkol ve straně, která v této době představovala ještě dosti heterogenní celek. Ve zpětném pohledu hodnotil Adenauer zasedání v Neheim – Hüsten za jedno z nejdůležitějších v ranných dějinách strany. První pokusy o nástin programu už sice existovaly (např. Kolínské směrnice z června 1945), ty ale Adenauer vzhledem k jejich levicovému charakteru nebral příliš vážně. Sám se začal úvahami o programu zabývat už během léta. Velkou inspirací mu přitom byly názory katolické spisovatelky Marie Schlüterové-Hermkesové, která byla jeho rhöndorfskou sousedkou.¹⁷⁶ Jejich rozmluvy se však pohybovaly spíše v rovině obecných úvah o křesťanském pohledu na stát a společnost. Marie Schlüterová-Hermkesová vyjádřila základní myšlenku křesťanské etiky takto: „*Lidská bytost má jedinečnou důstojnost a*

¹⁷⁵ Tento program platil ale pouze pro britskou zónu, protože slučování stran přes hranice zón bylo zatím zakázáno.

¹⁷⁶ Köhler, cit. dílo. Str. 398.

hodnota každého jednotlivce je nenahraditelná.“¹⁷⁷ Podle ní z této ústřední ideje vyplývalo, že stát, hospodářství a kultura nemohou být samoúčelné, ale musí mít vždy vůči člověku služebnou funkci.¹⁷⁸ Podobné pojetí vztahu jedince a státu se potom objevilo i v programu z Neheim - Hüsten, kde se mj. objevují i tyto zásady: „ Státní život musí být nesen a prostoupen zásadami křesťanské etiky a kultury a skutečnou demokracií. Státní moc je omezena důstojností a nezadatelnými právy jednotlivce“. V programu byl také požadován návrat k zásadám křesťanské západní kultury, jejímž základem je úcta k důstojnosti člověka a hodnotě každého jednotlivého života. Dalším požadavkem byla ochrana křesťanských církví a náboženských společností a také spolupráce jednotlivých křesťanských vyznání při plném respektování jejich samostatnosti a práva na vlastní život. Jakožto konzervativní křesťanská strana kladla CDU v neheim-hüstenském programu velký důraz na rodinu, jakožto základ rozvoje národa a státu. Na těchto obecných zásadách našli účastníci zasedání širokou shodu.¹⁷⁹ Veliké rozpory však naopak panovaly v otázkách týkajících se hospodářského a sociálního života. Problémem CDU, jakožto široce založené strany bylo, že v sobě zahrnovala mnoho různých názorových (a zájmových) skupin. Charakter CDU v různých oblastech se také výrazně lišil. V Porýní existovaly dosti silné levicové tendence a poměrně často se zde objevovalo volání po zespolečenštění průmyslových podniků a dolů. Takovéto požadavky však musely na protestantském severu, kde většinu přívrženců strany tvořili konzervativci z měšťanských kruhů, působit dosti odpudivě. Pozitivní odezvu nenašly ani v průmyslově méně rozvinutých oblastech jižního Německa.¹⁸⁰ V tomto raném stadiu vývoje CDU hrozilo reálné nebezpečí rozštěpení strany. Tuto hrozbu si Adenauer jasně uvědomoval a později velmi oceňoval program z Neheim-Hüsten, díky kterému se alespoň v britské zóně podařilo tomuto rozkolu předejít. Adenauer byl spokojen především s tím, že se do programu nedostalo příliš mnoho formulací, které by ukazovaly směrem k tzv.

¹⁷⁷ Schlüter-Hermkes, Maria cit. dle Weymar: *Adenauer*. Str. 289.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Pro některé z účastníků bylo nicméně nepřijatelné utlumení náboženských prvků, které byly v původních programových návrzích (např. v Kolínských směrnicích) dosti silné.

¹⁸⁰ Köhler, cit. dílo. Str. 374, 399.

křesťanskému socializmu. Podařilo se také obejít ožehavý problém zespolečenšťování částí průmyslu poukazem na skutečnost, že řešení této otázky není v dané situaci aktuální, protože německé hospodářství není svobodné.¹⁸¹ Dále se v programu uvádělo, že „při budoucí úpravě této otázky budou rozhodující hospodářská a politická hlediska, především veřejné blaho“.¹⁸² Určitou útěchou pro zklamané zastánce křesťanského socializmu byl požadavek zespolečenštění dolů, který byl do programu zahrnut. Hodnota tohoto dílčího úspěchu byla ovšem sporná, protože i doly se tehdy nacházely pod nucenou správou. Důležitý byl také bod č. 10 programu z Neheim - Hüsten, kde se konstatovalo, že „přiměřené vlastnictví je důležitou pojistkou demokratického státu. Získávání přiměřeného bohatství všemi poctivě pracujícími má být podporováno“.¹⁸³

Na základě dochovaných pramenů není snadné zjistit, zda konkrétní formulace v programu pocházejí přímo od Adenauera. Tato otázka není však tak podstatná, důležitější je, že celkové směřování programu odpovídalo Adenauerově linii. Při jejím prosazování mu v Neheim-Hüsten výrazně pomohl bývalý křesťanský odborář z Kolína nad Rýnem Johannes Albers, který zde postupoval s Adenauerem proti svým někdejšími souputníkům.¹⁸⁴ Podařilo se mu zabránit tomu, aby si CDU, stejně jako SPD, vytkla za svůj cíl masivní zespolečenšťování, které pokládal za nebezpečné pro další vývoj v Německu, protože by tak opět došlo k přílišné koncentraci /nejen politické ale i hospodářské/ moci v rukou státu a státní moc by tak opět získala převahu nad svobodou jednotlivce, která měla být podle Adenauerova názoru základní zásadou v hospodářské oblasti.

Musíme si však také uvědomit, že program vzešlý ze zasedání výkonného výboru CDU britské zóny v Neheim-Hüsten háklivé otázky vlastně neřešil, ale

¹⁸¹ Adenauer: *Erinnerungen, 1945- 1953*. Str. 60.

¹⁸² Tamtéž. Str. 61.

¹⁸³ Tamtéž. Str. 62.

¹⁸⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 399.

pouze přesouval jejich řešení na pozdější dobu. Právě tato vyhýbavost a neurčitost však pomohla odvrátit hrozící rozkol ve straně.

4.6 Ahlenský program

Jak už bylo řečeno, program z Neheim-Hüsten na zásadní otázky spojené s budoucím utvářením hospodářského a sociálního života v Německu neodpovídal, pouze je přesouval na pozdější dobu. Záminkou k odložení jejich řešení se stala skutečnost, že německé hospodářství nebylo svobodné. Bylo však zřejmé, že dříve či později bude muset dojít k vyjasnění linie. Zásadním dokumentem, ve kterém se CDU britské zóny vyjádřila k otázkám hospodářské a sociální politiky byl Ahlenský program z počátku února 1947. Vytváření tohoto programu bylo dosti problematické. Prudký názorový střet vyvolávala zejména otázka rozsahu státního zasahování do hospodářské sféry. V CDU byli jak zastánci zespolečňování a silného státního vlivu, tak i liberálové spoléhající se na volné působení tržních sil. Bylo však pochopitelně velmi těžké smířit tyto dvě protichůdné tendence a nalézt, alespoň částečně, vyvážený kompromis. Stejně jako program z Neheim-Hüsten nevznikl ani Ahlenský program výlučně na základě Adenauerova návrhu. Adenauer má ale velké zásluhy o jeho prosazení. Levicové cítění bylo nicméně v této době v CDU britské zóny ještě dosti silné a tak se do programu dostaly i některé požadavky zacházející podle Adenauerova názoru příliš daleko. Program odmítá jak soukromý kapitalismus, tak i státní socialismus. Jakožto alternativa k těmto modelům je v Ahlenském programu prezentováno hospodářské uspořádání nepřipouštějící nezdravou koncentraci hospodářské a politické moci. Při novém utváření vlastnické struktury měla být naopak uplatňována zásada rozdělení moci. Bylo požadováno omezení soukromého vlastnictví. Počítalo se i se zespolečňováním v hornictví a s protikartelovými zákony. O zespolečňování se však text programu zmiňuje jen velmi stručně a nepřináší žádné podrobně rozpracované návrhy. Naopak dosti revoluční byl požadavek spolurozhodovacího práva zaměstnanců

v dozorčích radách společností, pro které pracovali. Tento bod se do programu dostal nepochybně proti vůli podnikatelských kruhů blízkých CDU.

Jaký byl význam Ahlenského programu ? Adenauer na prvním zonálním sjezdu CDU v Recklinghausenu program vysoce ocenil a označil ho za mezník v dějinách německého hospodářského a sociálního života. Ahlenský program byl skutečně poměrně důležitým dokumentem, ale jeho význam nespočíval ani tak v tom, že by se stal základem budoucí ekonomické politiky. Daleko podstatnější byl jeho přínos pro samotnou CDU, zejména pro její stmelení a uklidnění nálad na levém křídle strany. Zklamáním pro křesťanské socialisty bylo, že pojem „státní socialismus“ byl v textu užíván vždy jen v negativním smyslu. Na druhé straně je však uspokojilo, že odsouzen byl i soukromý kapitalismus. Proto usoudili, že v Ahlenu nedošlo k nějakému zásadnímu posunu doprava a zásadně nový program strany akceptovali. Ovšem politici, kteří měli v CDU rozhodující slovo, v čele s Adenauerem, pokládali Ahlenský program za nutný ústupek stranické levici, jehož platnost je pouze dočasná. Proto není divu, že se strana v konkrétní politice od ahlenské linie stále více vzdalovala.

4.7 Střet s Jakobem Kaiserem

V různých koutech Německa docházelo v průběhu roku 1945 ke spontánnímu zakládání křesťansko demokratických stran. Bylo jasné, že dříve či později dojde ke sloučení všech těchto lokálních založení do jedné velké strany. Otevřená však zůstávala otázka odkud bude řízena. Řešení tohoto problému přitom nezáviselo pouze na rozložení sil a převládajícím mínění uvnitř CDU, ale i na celkovém vývoji v Německu a řešení německé otázky na mezinárodním poli.

26. června 1945 byla v Berlíně založena Křesťansko demokratická unie Německa. K berlínskému založení došlo dříve než v jiných částech země, protože ve východní zóně bylo zakládání politických stran umožněno rozkazem č. 2 sovětské vojenské správy již 10. června 1945. Mezi berlínskými zakladateli byla i řada známých politiků z doby Výmarské republiky, bývalí ministři, členové

parlamentu, či vysocí úředníci.¹⁸⁵ Nebyli to jen rodilí Berlíňané, ale i lidé z různých částí Německa, které jejich profesní činnost zavedla do Berlína. Patřili k nim bývalí členové Centra, ale i osobnosti z okruhu Německé demokratické strany a z někdejších pravicových stran. Mnozí berlínští zakladatelé se za války angažovali v odboji. Vůdčími postavami byli z počátku Andreas Hermes a Walther Schreiber. Ti ale vyjádřili nesouhlas s razantní agrární reformou a byli na nátlak sovětské vojenské správy nahrazeni Jákobem Kaiserem a Ernstem Lemmerem.¹⁸⁶

CDUD byla založena v někdejší říšské hlavní město a od této skutečnosti odvozovala od samého počátku svůj nárok na vůdčí postavení. Většina obyvatelstva Berlín stále pokládala za německou metropoli a tento dojem byl posílen i umístěním Spojenecké kontrolní rady. V období těsně po skončení války dokázalo jen málo lidí správně odhadnout budoucí vývoj směřující k dlouhodobému rozdělení Německa. Mnozí Němci si takovou perspektivu pochopitelně nechtěli připustit, protože lpěli na jednotě své země. Adenauer patřil k nemnoha politikům, kterým bylo již v průběhu roku 1945 naprosto jasné, že oblasti Německa obsazené Rudou armádou jsou na obtížně odhadnutelnou dobu ztraceny. Například v dopise duisburskému starostovi Heinrichu Weitzovi z 31. 10. 1945¹⁸⁷ vůbec nehovoří o Německu jako o celku. Předmětem jeho úvah jsou v tomto listu pouze oblasti neobsazené Rusy, které se podle jeho názoru mají stát integrální součástí západní Evropy vedené Francií a Anglií. Adenauerovi oponenti mu v pozdějších letech vytýkali, že neprojevoval upřímnou lítost nad ztrátou národní jednoty, která byla obecně pociťována jako nejtěživější důsledek prohrané války. Adenauer skutečně spíše vítal oddělení východního Německa s Berlínem, a přál si, aby se politické těžiště přesunulo do západního Německa, což vyhovovalo jeho prozápadní orientaci. Pochopitelně se ostře stavěl proti tomu, aby se Berlín stal opět hlavním městem Německa, a to nejen proto, že tam

¹⁸⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 413.

¹⁸⁶ Vykoukal, Litera, Teichman: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 - 1989*. Praha 2004. Str. 112.

¹⁸⁷ Adenauer: *Briefe 1945 - 47*. Str. 130 a násl. .

sídlila sovětská vojenská správa, ale i kvůli nežádoucímu pruskému duchu. V Interviewu, které poskytl listu Die Welt se Adenauer vyjádřil zcela jasně: „*Stane-li se Berlín opět hlavním městem, bude nedůvěra v zahraničí nepřekonatelná. Kdo učiní Berlín hlavním městem vytvoří duchovně nové Prusko.*“¹⁸⁸ Narážel zde na protipruské resentimenty, které byly v zahraničí i v Německu v této době skutečně dosti silné. Je jasné, že Adenauer naprosto nesouhlasil se snahou berlínských zakladatelů CDUD o umístění celoněmecké stranické centrály do Berlína,¹⁸⁹ která vycházela právě z předpokladu, že se Berlín opět stane hlavním městem. Pokud by strana byla řízena z Berlína, stal by se vedoucí představitel berlínské CDUD Jakob Kaiser pravděpodobně předsedou celoněmecké strany a Adenauer by tak byl vyšachován. Vůdčí představitel berlínské CDUD Jakob Kaiser by získal ve straně dominantní postavení. Mezi Adenauerem a Kaiserem tedy muselo dojít ke střetu. Nejednalo se však pouze o měření sil mezi dvěma uchazeči o vedení strany, ale i o střet dvou odlišných pojetí křesťanskodemokratické politiky. Adenauer byl přesvědčen o neslučitelnosti křesťanského pohledu na společnost a ekonomiku a socialismu v jakékoliv podobě. Přál si, aby CDU prosazovala sociálně ohleduplnou formu tržního hospodářství. Od počátku také požadoval pevné zakotvení Německa na Západě. Jakob Kaiser naopak patřil k levicovému křídlu strany. Byl vyučeným knihařem a před válkou se angažoval v křesťanských odborech. Po válce často hovořil o tom, že by se Německo mělo stát „mostem mezi Východem a Západem“.¹⁹⁰ Křesťanskodemokratická politika měla podle jeho názoru dosáhnout rovnováhy mezi „západním kapitalismem a východním socialismem“, přičemž zároveň zdůrazňoval, že „hospodářská cesta našeho národa musí být více či méně socialistická“.¹⁹¹ V březnu a dubnu 1946 Kaiser podnikl svou první cestu do západních zón, aby si tam upevnil své pozice. Místopředseda Rýnské

¹⁸⁸ Koch, cit. dílo. Str. 174.

¹⁸⁹ Kaiser se snažil vyjádřit nárok berlínské CDUD na vůdčí postavení také formálně. Nechal například vytisknout archy dopisního papíru s hlavičkou „Křesťansko demokratická unie Německa – říšský svaz“. Na telegramech byla uváděna adresa „Říšská unie, Berlin“.

¹⁹⁰ Koch, cit. dílo. Str. 172.

¹⁹¹ Tamtéž.

SDU Johannes Albers chtěl svolat předsednictvo strany, aby před ním mohl Kaiser vysvětlit své představy. Nakonec k tomu ale nedošlo. Kaiser později tvrdil, že Adenauer jeho vystoupení úmyslně zabránil. Adenauer se také intenzivně snažil získat si v kruzích CDU dostatečnou podporu proti Kaiserovi a berlínské CDUD. Na jaře 1946 se sešel ve Stuttgartu s křesťansko demokratickými politiky z britské a americké zóny (například s Hilpertem z Hesenska a Josefem Müllerem z bavorské CSU). Shodli se na tom, že sídlem celoněmecké centrály by neměl být Berlín. Adenauer byl pověřen aby výsledky tohoto jednání tlumočil Jakobu Kaiserovi. K jejich schůzce došlo 6. dubna 1946. Adenauer předal Kaiserovi písemný záznam o průběhu stuttgartského jednání, který sám pořídil. Uvádělo se v něm, že CDU britské a americké zóny se chtějí sloučit do jedné strany- Křesťanské unie, ke které se budou moci připojit i strany z Berlína a východní zóny. Sídlo však nesmí být v Berlíně nebo ruské zóně.¹⁹² Adenauer ve své zprávě dokonce napsal, že by Berlín neměl být sídlem stranické centrály ani kdyby nebyl obsazen Rusy, a že stranické vedení by mělo sídlit někde u Mohanu. Adenauer také napadl Kaisera kvůli jeho programovým požadavkům. Korunu všemu nasadil, když Kaiserovi oznámil, že se zástupci CDU ze západních zón nezúčastní stranického sjezdu plánovaného berlínskou CDUD, protože nechtějí podstoupit riziko, že budou v atmosféře ruské zóny přijaty závěry, které by byly z hlediska CDU ostatních zón pokládány za nežádoucí. Neměl také vzniknout dojem, že se v sovětské zóně koná sjezd, jehož závěry jsou směrodatné pro všechny křesťanskodemokratické strany v Německu. Kaiser se pochopitelně cítil dotčen. Reagoval patrně dosti podrážděně a vynutil si další schůzku. Došlo k ní o den později a Kaiser se dostavil v doprovodu Karla Arnolda. Adenauer se během tohoto druhého setkání dostal pod tlak a musel udělat některé ústupky. Připustil, že vypuštění slova demokratická z názvu strany by mohlo způsobit potíže.¹⁹³ Ustoupil také v otázce účasti hostů ze západních zón na stranickém sjezdu v Berlíně. Uznal, že je třeba posílit prestiž CDU ve východní zóně a že neúčasti

¹⁹² Cit. dle Köhler : *Adenauer. Str. 418 a násl.*

¹⁹³ Köhler, cit. dílo. Str. 420.

západních hostů na berlínském sjezdu by vážnost strany na východě vážně utrpěla. Kaiser však musel Adenauera ujistit, že nepůjde o žádné „říšské setkání“, ale pouze o sjezd křesťanských demokratů z Berlína a východní zóny. Neústupný však zůstal v otázce budoucího umístění německého vedení do Berlína. V dopise, ve kterém Adenauer informoval účastníky stuttgartských rozhovorů o průběhu schůzky s Kaiserem napsal: „*Výslovně jsem panu Kaiserovi řekl, že jak pro západ, tak i pro jih Německa je naprosto nepřijatelné, aby po znovuzřízení Německa měla politická centrála nového Německa sídlo v Berlíně*“.¹⁹⁴

Konfrontace mezi Adenauerem a Kaiserem se přiosťřila 5. a 6. února 1947 na jednání v Königsteinu, kde došlo k založení Pracovního kolektivu CDU/CSU /Arbeitsgemeinschaft/, který fungoval jako jediný organizační svorník unionistických stran pro celé Německo. Byla založena řada výborů pro koordinaci politické práce. Kaiser si nárokoval vedení zahraničně politického výboru. Poukazoval na skutečnost, že působí v Berlíně a má tak největší možnost kontaktu se špičkami čtyř okupačních mocností.¹⁹⁵ Požadoval také, aby se sídlem Pracovního kolektivu stal Berlín. Všem přítomným bylo přítom jasné, že v tomto případě nejde jen o předsednictví v jednom z výborů, ale o možnost hájit, jakožto mluvčí celé CDU/CSU, německé zájmy vůči okupačním mocnostem a zaujmout tak ve straně dominantní postavení. Adenauer si byl této skutečnosti samozřejmě plně vědom a jednoznačně odmítl, aby byl Kaiser pověřen touto významnou funkcí. Ani ostatní účastníci zasedání pocházející ze západních zón nebyli ochotni uznat nároky Berlína a tak zahraničně politický výbor zůstal zatím bez předsedy. Na zasedání vůbec vládla dosti nepřátelská atmosféra vůči účastníkům z východní zóny. Svědčí o tom povzdech Ernsta Lemmera: „*Copak nechápete, jak ničující je pro nás, kteří se nacházíme uprostřed boje, každý projev nedůvěry vůči osobám pocházejícím z východní zóny ?. A nedůvěra je tu*

¹⁹⁴ Adenauer: *Briefe 1945-1947*. Str. 202-205.

¹⁹⁵ Koch, cit. dílo. Str. 176.

*přítomna. Nedůvěra, výtky, obvinění!*¹⁹⁶ Jeho slova snad přeci jen na delegáty do určité míry zapůsobila a první zasedání nově ustaveného předsednictva bylo svoláno do města nad Sprévou. Adenauer však do Berlína nedorazil (vymluvil se na náhlé onemocnění). I po tomto zasedání Adenauer proti Kaiserovi tvrdě bojoval a používal přitom, jako ostatně vždy, když se jednalo o zásadní střet s jeho protivníky, dosti nevybíravých prostředků. Nakonec to však nebyl Adenauer, ale sovětská okupační správa, kdo definitivně zmařil Kaiserovy ambice. CDU se z počátku stavěla odmítavě ke svolání Lidového kongresu pro jednotu a spravedlivý mír, tedy jakési obdoby Národní fronty. Sověti se proto rozhodli Kaisera a Lemmera sesadit. Nahradil je Otto Nuschke, pod jehož vedením byly vztahy se západní CDU rychle přerušeny. Jakob Kaiser poté odešel na Západ a působil později v Adenauerově vládě jako ministr pro celoněmecké záležitosti. Adenauer nikdy nepřestal být vůči lidem jakkoli spjatým s berlínskou CDUD nedůvěřivý, a tak ani nikdy nemohlo dojít ke skutečnému smíření s Kaiserem. Když Kaiser v roce 1961 zemřel, nepřišel mu Adenauer ani na pohřeb.

4.8 Založení země Severní Porýní- Westfálsko

15. července 1946 letěl Adenauer na žádost britské vojenské správy do Berlína. Tam mu generál poručík Brian Robertson oznámil, že se Britové rozhodli vytvořit ve své okupační zóně nový státní útvar Severní Porýní-Westfálsko. Hranice této země byly ukázány na mapě. Pak se Robertson zeptal Adenauera a rovněž přítomného předsedy SPD dr. Schumachera na jejich názor. Vytvoření velkého západoněmeckého státu zahrnujícího jak velkou část Porýní, tak i Vestfálsko, bylo jádrem Adenauerových úvah už v době těsně po skončení první světové války. Britské rozhodnutí tak chápal jako splnění svého dávného snu a plně s ním souhlasil. Schumacher zaujal naopak zamítavé stanovisko.

¹⁹⁶ Conze, Werner: *Jakob Kaiser :Politiker zwischen Ost und West 1945-1949*. Stuttgart 1969. Str. 129.

Britové se k zásadní reorganizaci své zóny v Německu /kromě severního Porýní Westfálska vznikly v britské zóně ještě země Dolní Sasko a Švesvicko-Holštýnsko a Hamburg/ odhodlali po ztroskotání pařížské konference ministrů zahraničních věcí USA, SSSR, Británie a Francie, která se konala na jaře 1946. V té době bylo již zjevné, že Sověti nehodlají dodržet postupimská ujednání o tom, že Německo má tvořit hospodářskou jednotku, a že naopak využívají ustanovení o tom, že každý vrchní velitel disponuje vrchní vládní mocí ve své zóně a je vázán jen pokyny své vlády. V Paříži selhal další pokus o udržení jednotné politiky, když sovětský ministr zahraničí Molotov zamítl návrh svého amerického protějšku Jamese Byrnesa, aby čtyři hlavní vítězové druhé světové války podepsali ještě před mírovou konferencí smlouvu, která by zaručila demilitarizaci Německa na 25 let.¹⁹⁷ Po nezdaru pařížské konference se USA a Británie rozhodly čelit možnému dalšímu sovětskému pronikání na Západ politickou a hospodářskou konsolidací svých zón. Založení Severního Porýní-Westfálska jistě souviselo s tímto záměrem, zároveň však byl tento krok také namířen proti stále vznášeným francouzským požadavkům internacionalizace Porúří a oddělení levého břehu Rýna od Německa. Bylo jistou historickou ironií, že Adenauerův letitý cíl – vytvoření silného západoněmeckého státu v hranicích Německa nakonec nerealizovala velmoc, na kterou Adenauer nejvíce spoléhal, tedy Francie, ale britská labouristická vláda. Adenauer přikládal tomuto rozhodnutí dalekosáhlý význam nejen pro Německo, ale i pro celou Evropu.¹⁹⁸ Vytvoření Severního Porýní-Westfálska se mělo podle jeho názoru stát garancí míru v Evropě. Předpokládal, že se tato země bude díky své hospodářské struktuře a smýšlení svého obyvatelstva orientovat na své západní sousedy. Pro Adenauera bylo samozřejmé také důležité, že nebylo obnoveno Prusko.

Dnes víme, že založení nové země nebylo žádnou průlomovou historickou událostí, jak soudil Adenauer. Po založení Spolkové republiky Německo se tato spolková země stala, díky svému průmyslovému potenciálu a počtu obyvatelstva,

¹⁹⁷ Jäckel, cit. dílo. *století. Historická bilance. Čes. překlad Blanka Pscheidtová*. Praha 2004. Str. 128.

¹⁹⁸ Adenauer : *Erinnerungen, 1945 – 1953*. Str. 98.

poměrně důležitým vnitropolitickým faktorem, ale rozhodně nemohla vyvíjet nějakou samostatnou zahraničněpolitickou aktivitu a stát se důležitým činitelem evropské politiky. Míra centralizace Spolkové republiky Německo byla nakonec větší, než jak předpokládal Adenauer v letech těsně po skončení války. Spolková republika Německo se stala zemí s federativním uspořádáním, ale řízení zahraniční politiky příslušelo vždy pouze spolkové vládě. Nedošlo tedy ke vzniku volné konfederace několika zemí vytvořených z německého území neobsazeného Rudou armádou, které by měly i vlastní zahraniční politiku, jak si to zřejmě představoval Adenauer. Ovšem ani kdyby se věci vyvíjely podle Adenauerových představ, nesplnilo by Severní Porýní-Westfálsko patrně roli, kterou ji přisuzoval. K tomu by mohlo dojít jedině v tom případě, že by se podařilo přesvědčit klíčové politické kruhy ve Francii o nosnosti základní Adenauerovy představy o tom, že vytvoření Severního Porýní-Westfálska představuje nejspolehlivější záruku francouzské bezpečnosti. Je ale jisté, že francouzští politici tento Adenauerův názor nesdíleli a zajištění před případným opětovným posílením Německa spatřovali v internacionalizaci Porúří a v „oprášení“ starých plánů na vytvoření „narázníkového státu“ na levém břehu Rýna mimo rámec Německa. Tyto požadavky zopakoval ministr zahraničí Bidault i na pařížské konferenci. Adenauer byl nicméně o důležitosti nové země přesvědčen. Představovala jakousi jeho fixní ideu, která se vlně jeho politickými úvahami jako „červená nit“ už od roku 1919, kdy přišel s projektem „mírové republiky“. Ani po druhé světové válce se nemínil své zamilované myšlenky vzdát. V roce 1946 se Adenauerovi navíc mohly jeho plány zdát uskutečnitelné. V této době ještě nebylo jasné jaká bude vnitřní struktura budoucího německého státu, a jakou míru samostatnosti budou mít jednotlivé země. Tehdy v Německu existovaly vlastně jen jednotlivé země a žádná celoněmecká politická instance, která by stála nad zeměmi zatím nebyla zřízena. Adenauer proto mohl být přesvědčen, že by Severní Porýní-Westfálsko mohlo sehrát důležitou samostatnou úlohu. Proto je dosti překvapující, že se Adenauer nikdy nestal ministerským předsedou této země. Je možné, že se Adenauer nechtěl vázat v zemské politice, protože se

jeho ambice od počátku upínaly k funkci premiéra budoucího západoněmeckého státu. Vzhledem k významu, který Adenauer připisoval nově vytvořené zemi je však také možné, že ve skutečnosti chtěl zaujmout vůdčí pozici v jejím politickém životě, ale vzhledem k poměrně silnému levicovému cítění, které bylo právě v Severním Porýní-Westfálsku přítomno i v křesťanskodemokratických kruzích, pro něj nebylo snadné se plně prosadit a nakonec musel ustoupit Karlu Arnoldovi, reprezentantovi levicového křídla strany.

Zemský sněm Severního Porýní-Westfálska se poprvé sešel 2. 10. 1946. Jeho členové však nezískali svůj poslanecký mandát ve svobodných volbách, ale na základě britského jmenování.¹⁹⁹ Britové se orientovali podle relativní síly jednotlivých stran v době Výmarské republiky. Od té doby se však výrazně změnila společenská a politická realita a také spektrum politických stran prošlo výraznou transformací. Některé strany nebyly po válce obnoveny, jiné byly naopak nově založeny. Proto bylo vodítko, podle kterého Britové stanovovali počet mandátů velice nepřesné. To se týkalo zejména CDU, jakožto nejvýznamnější nově založené politické strany. Adenauer na tuto skutečnost stále upozorňoval. Dráždilo ho zejména, že na základě britského rozhodnutí byla nejsilnější frakcí zemského sněmu SPD.²⁰⁰ Předsedou zemské vlády jmenovali Britové Adenauerova bývalého spolužáka a kolegu z kolínského Centra Rudolfa Amelunxena. Sestavování první zemské vlády bylo však dosti problematické. Adenauer se jakožto předseda frakce CDU ostře postavil proti tomu, aby bylo křeslo ministra vnitra obsazeno sociálním demokratem Menzelem. Obvinil sociální demokraty, že chtějí funkce využít k provádění personální politiky zvýhodňující vlastní stranu. SPD podpořená KPD a Centrem zase přišla s tvrzením, že pod vedením ministra vnitra nominovaného CDU nemůže být provedena skutečná denacifikace a demokratizace. Po tomto tvrdém střetu CDU ukončila jednání o své účasti v Amelunxenově vládě a stala se opoziční stranou.

¹⁹⁹ Hüttenberg, Peter: *Nordrhein-Westfalen und die Entstehung seiner parlamentarischen Demokratie*. Siegburg 1973. Str. 247 a násl..

²⁰⁰ Ve jmenovaném zemském sněmu měla SPD 71 křesel, CDU 66 křesel, KPD 34 křesel, Centrum 18 křesel a FDP 9 křesel.

Skutečnost, že jako opoziční strana nenesla sama odpovědnost a měla tedy volné ruce ke kritice vlády využila CDU v kampani před komunálními volbami, které se konaly na podzim 1946. Během volebního boje si Adenauer jako obvykle neodpustil tvrdé a zraňující výpady proti SPD. Obvinil sociální demokraty například, že nesou odpovědnost za to, že Němci hladovějí, protože nedokáží využít své dobré vztahy s britskými labouristy ve prospěch německého obyvatelstva.²⁰¹ To bylo pochopitelně naprosto nespravedlivé obvinění a příklad nekorektního vedení volební kampaně. CDU nicméně dosáhla v těchto prvních poválečných komunálních volbách velkého úspěchu. Získala 46% hlasů, zatímco SPD 39,3%. Britská vojenská správa se poté rozhodla změnit rozdělení křesel v zemském sněmu. CDU se s 92 mandáty stala nejsilnější frakcí, což bylo pro Adenauera jistě značným zadostiučiněním. Britové také požadovali přestavbu zemské vlády a zapojení CDU do ní. Místopředsedou této reorganizované vlády se stal významný představitel sociálně orientovaného křídla CDU Karl Arnold.

Novou výzvu představovaly zemské volby, ze kterých měl vzejít první řádně zvolený zemský sněm. Konaly se 20. 4. 1947. V dopisu Paulu Silverbergovi Adenauer napsal, že rozhodnutí o budoucím osudu Německa padne v britské zóně a uvnitř britské zóny v Severním Porýní-Westfálsku.²⁰² V jiném dopisu z této doby Adenauer popsal situaci ve světě jako zápas dvou protichůdných a vzájemně se potírajících sil - křesťanství a materializmu.. Pod tímto zorným úhlem vnímal Adenauer i volební boj. *„KPD a SPD jsou totalitně zaměřené strany. V Evropě i ve světě existují konec konců jen dvě velké fronty: západní křesťanská fronta, jejíž nejvýznamnější oporou v Německu jsou CDU a CSU a asijská fronta“*.²⁰³

Konkrétním politickým cílem, který Adenauer sledoval, bylo aby CDU získala v zemském sněmu většinu, nebo aby se alespoň stala nejsilnější politickou stranou. Volební výsledek byl však určitým zklamáním. CDU získala sice největší počet hlasů (37,5 %), ale většinu v zemském sněmu sama ani zdaleka neměla.

²⁰¹ Koch, cit. dílo. Str. 175.

²⁰² Adenauer : *Briefe 1945- 1947*. Str. 387.

²⁰³ Tamtéž. Str. 508.

V porovnání s podzimními komunálními volbami ztratila 9%. Dobrého volebního výsledku dosáhlo naopak Centrum. Z toho ale Adenauer neměl příliš velkou radost, protože se Centrum po svém obnovení posunulo dosti výrazně doleva. Adenauer si dokonce stěžovat v listu kolínskému arcibiskupovi kardinálu Fringsovi na katolické duchovní, kteří agitovali ve prospěch Centra.²⁰⁴ Mnozí kněží byli konzervativní a nepřáli si politické sjednocení katolíků a evangelíků. Podpora CDU ze strany katolické církve nebyla tedy od počátku automatická.

CDU sice neuspěla ve volbách tak, jak si Adenauer představoval, přesto však bylo možné sestavit vládu bez účasti sociálních demokratů. Skládala by se z CDU, FDP a Centra. Frakce CDU však proti Adenauerově vůli nominovala jako kandidáta na funkci ministerského předsedy Karla Arnolda, který byl stoupencem spolupráce s SPD. Arnold se měl pokusit sestavit vládu se zastoupením všech stran. Adenauer soudil, že se sociální demokraté nechají strhnout komunisty k radikálním požadavkům, které budou v rozporu s převládajícím míněním CDU. Pokud by se situace vyvíjela tímto směrem, Arnoldovo úsilí by nutně ztroskotalo a Adenauerovi by se otevřela cesta k prosazení koalice křesťanských stran. Adenauer se 4. června 1947 tajně, za Arnoldovými zády, obrátil na předsedu frakce Centra Jahannese Brockmanna dopisem, ve kterém mu navrhl, aby Centrum vytvořilo společně s CDU a FDP „křesťanskou většinu“ v zemském sněmu a ve vládě.²⁰⁵ Adenauer však nemohl své záměry dovést do cíle. Jeho manželka Gussi byla v této době již vážně nemocná a Adenauer si uvědomil, že v dané chvíli je péče o ni přednější než politika. 11. června odjeli manželé Adenauerovi na ozdravný pobyt do Švýcarska. Adenauer tak klíčová jednání o vládě nemohl ovlivňovat. 17. června padlo v jeho nepřítomnosti konečné rozhodnutí. Arnold byl zvolen ministerským předsedou a začal úzce spolupracovat s SPD. S tímto stavem se však Adenauer nemínil smířit. Kritizoval Arnolda při každé příležitosti a snažil se podkopat jeho pozici ve straně. Vznikla tak kuriózní situace. Adenauer byl jakožto předseda parlamentní frakce

²⁰⁴ Tamtéž. Str. 477.

²⁰⁵ Tamtéž. Str. 511.

nejsilnější vládní strany v trvalé opozici vůči premiérovi, který patřil ke stejné straně jako on. Ukázalo se však, že Arnoldova pozice v Severním Porýní-Westfálsku je pevná. Adenauerova konzervativní skupina se naproti tomu dostávala do izolace.

4.9 Cesta k vytvoření západoněmeckého státu. Od Berlínské deklarace po Londýnská doporučení

Druhá světová válka svedla do jedné koalice mocnosti, jejichž vládní forma a vnitřní společenské uspořádání byly založeny na zcela odlišných, v mnoha směrech přímo protichůdných, principech. Proto není divu, že se mezi někdejšími spojenci začalo brzy po válce objevovat napětí v řadě oblastí světa. Západní demokracie se znepokojením sledovaly Stalinovo úsilí o vytvoření bezpečnostní zóny na nových hranicích SSSR prostřednictvím pevné kontroly Rumunska a Bulharska. Zvláště citlivá byla otázka Polska. Ke zhoršení vztahů přispěl také tlak vůči Turecku a Íránská krize. Předmětem vážného sporu se přirozeně stalo i Německo. Vítězné mocnosti se shodovaly pouze v tom, že je třeba Německo porazit a zabránit tomu, aby se pro ně v budoucnu opět stalo hrozbou. Ovšem v názorech na to, jak toho dosáhnout, se naprosto rozcházely.

Druhá světová válka skončila v Evropě bezpodmínečnou kapitulací Německa. Vládu velkoadmirála Dönitze využili spojenci pouze jako autoritu, která měla německým branným silám tlumočit rozkaz k zastavení bojových operací. Po dosažení tohoto cíle byli Dönitze a jeho ministři 23. května 1945 zatčeni. Tak skončila poslední německá říšská vláda.²⁰⁶ 5. června 1945 spojenci vydali Prohlášení v souvislosti s porážkou Německa (tzv. Berlínskou deklaraci), ve které uvedli, že přebírají veškerou vládní moc v Německu, včetně všech pravomocí německé vlády, vrchního velitelství wehrmachtu a všech vlád, správ či úřadů zemí, měst a obcí. Bylo také oznámeno vytvoření Kontrolní rady skládající se z vrchních velitelů čtyř okupačních zón. Ta měla přijímat rozhodnutí v otázkách

²⁰⁶ Jäckel, cit. dílo. Str. 113.

týkajících se Německa jako celku. Neexistence německé vlády a přenesení veškeré moci na spojence, mezi kterými existovaly zásadní rozpory, vytvořilo základní rámec budoucího vývoje směřujícího k rozdělení Německa. To ovšem v roce 1945 nebylo ještě zcela zřejmé. Na postupimské konferenci bylo Německo prohlášeno za hospodářskou a politickou jednotku a očekávalo se, že vítězné mocnosti budou postupovat ve vzájemné shodě. Brzy se však ukázalo, že Kontrolní rada je vzhledem k neustálým různicím v podstatě neakceschopná (její rozhodnutí vyžadovala jednomyslnost). Za situace, kdy ústřední orgán s pravomocí pro celé Německo nefungoval vystoupila do popředí úloha vojenských guvernérů, kteří měli ve svých zónách nejvyšší moc. To umožnilo Sovětům, aby začali východní zónu přetvářet k svému obrazu. Politické a ekonomické poměry v sovětské zóně se začaly stále více lišit od situace v západních zónách. Ovšem i mezi západními mocnostmi existovaly rozpory. Američané vyznávali například ekonomický liberalizmus, zatímco britští labouristé prosazovali i v Německu socializaci.²⁰⁷ Největší hrozbu pro jednotu západního postoje však představovalo stanovisko Francie. De Gaulle oznámil už v září 1945 francouzské nároky v Porýní, ale ani po jeho odchodu z francouzské politické scény v lednu 1946 se na postoji Francie mnoho nezměnilo. Ministr zahraničí Bidault žádal úplné odtržení Sárska, faktické oddělení Porýní, velké reparace zinternacionalizovaného Porúří a transformaci zbytku Německa tak, aby roli partnera na mezinárodním poli hrály jen jednotlivé země. Německou otázku se nedařilo řešit ani na mezinárodním poli. Řešení německé problematiky mělo přitom zásadní význam pro celé evropské poválečné uspořádání.

Na postupimské konferenci Velké trojky byly konkretizovány závěry z Teheránu a Jalty. Sovětský svaz a anglosaské mocnosti se pokusily dosáhnout dohody v dosud sporných otázkách. Jednalo se o někdejších německých územích na východ od Odry a Lužické Nisy, které měly až do definitivního stanovení polské západní státní hranice podléhat polské správě a neměly být pokládány za součást sovětské zóny. Anglosasové také souhlasili se sovětským

²⁰⁷ Durman, cit. dílo. Str. 281.

nárokem na sever Východního Pruska. Spojenci se zavázali, že v Německu vykoření nacionalismus a militarismus. Mělo také dojít ke zničení německého válečného potenciálu a k průmyslovému odzbrojení. Byla zakázána výroba zbraní, munice, letadel a zámořských lodí. Předpokládalo se vytvoření spojenecké komise, která měla stanovit průmyslový plán pro Německo. Počítalo se s tím, že podniky, které nebudou potřebné k výrobě v rozsahu průmyslové produkce stanovené tímto plánem, budou buď zničeny nebo demontovány a odvezeny do zahraničí v rámci reparací.²⁰⁸ Na postupimské konferenci byla také zdůrazněna nutnost decentralizace německého hospodářství a odstranění koncentrace hospodářských mocenských prostředků. Jednalo se také o otázce reparací. Měly být placeny formou demontáží, odnětím zlatých rezerv a z běžné produkce. Do reparací neměla být počítána válečná kořist. To vyhovovalo Sovětům.

Nicméně i po postupimské konferenci zůstala řada otázek týkajících se Německa nezodpovězena. Tyto otevřené problémy měly dořešit konference Rady ministrů zahraničních věcí, které se v průběhu let 1945-1947 konaly v různých metropolích velmocí patřících k vítězné koalici. Rada ministrů zahraničních věcí byla pro jednání o problematice Německa rozšířena o Francii, která v Postupimi zastoupena nebyla. Dostalo se jí však významného zadostiučinění, když Velká trojka souhlasila s její účastí na okupaci Německa.

Západní mocnosti si přály zachovat i po válce dobré vztahy se Sovětským svazem. I ve veřejném mínění západních zemí stále převládaly velké sympatie k Sovětskému svazu, který velmi výrazně přispěl k válečnému úsilí antifašistické koalice. Přesto se však atmosféra při jednáních mezi Západem a Sověty začala postupně měnit. Na scéně se objevily nové postavy. Nástupcem zesnulého prezidenta Roosevelta se stal H. Truman, britským ministerským předsedou se po volebním vítězství labouristů v létě 1945 stal C. Attlee. I noví držitelé klíčových

²⁰⁸ Tento plán byl zveřejněn v březnu 1946. Předpokládal omezení německé průmyslové produkce na 50-55 % stavu z roku 1938. Kdyby došlo k jeho naplnění mělo by to pro Německo katastrofální důsledky. Došlo by k obnovení převážně agrárního charakteru země. Německá půda byla však schopná pokrýt jen kolem 70 % potřeb potravin lidnatého Německa. Exportní odvětví, díky nimž Německo v minulosti získávalo prostředky na dovoz potravin, by byla podvázána.

mocenských postojů západního světa se snažili pokračovat v linii svých předchůdců. Kupříkladu Truman byl na počátku svého funkčního období nepochybně rooseveltovcem. Neměl ještě vyhraněný názor na Sověty a nepřál si konfrontaci s nimi. Pod dojmem nových událostí se však důvěra k Sovětskému svazu vytrácela a Západ si postupně začal uvědomovat sovětskou hrozbu. Výmluvným dokladem měnícího se postoje Západu bylo například Churchillovo vystoupení v Fultonu 5. března 1946. Sir Winston Churchill byl v době, kdy pronášel svůj slavný projev opozičním politikem. Důležité však je, že se i mezi vládnoucími labouristy vyskytovali už v této době lidé, kteří měli silně nedůvěřivý vztah k Sovětům. Platí to zejména pro ministra zahraničí Ernsta Bevina.²⁰⁹ Bevin při jednáních s Molotovem dával často průchod svým antipatiím a nechával se unést svým temperamentem.²¹⁰ Projevilo se to během zasedání Rady ministrů zahraničních věcí, které probíhalo v červnu a červenci 1946 v Paříži. Bevin obvinil Molotova, že Sovětský svaz nedodrжуje závěry postupimské konference, které byly přijaty se sovětským souhlasem. Požadoval, aby bylo s Německem nakládáno jako s hospodářskou jednotkou, protože pokud bude s jednotlivými zónami i nadále zacházeno odděleně mohlo by to znamenat rozdělení Evropy a ohrožení míru. Adenauer tento rozhodný postoj později velmi ocenil.²¹¹ Molotov v Paříži reagoval na Bevinovy výpady tím, že zdůraznil, že si Sovětský svaz přeje, aby byl zachován německý průmyslový potenciál (s výjimkou zbrojního průmyslu a podřízení Porúří mezinárodní kontrole) a aby byla zřízena celoněmecká vláda na demokratických principech, neboť cílem Sovětského svazu je jednotné mírumilovné a demokratické Německo. Přitom bylo jasné, že principy demokracie by si Sovětský svaz vyložil po svém a celoněmecká vláda by byla podřízena sovětské kontrole. Molotov také odmítl Byrnesův návrh na 25 let trvající odzbrojení a obsazení Německa. V Paříži dále došlo k zopakování

²⁰⁹ Už na londýnské konferenci Rady ministrů zahraničních věcí došlo k ostrému střetu mezi Bevinem a Molotovem. Molotov tehdy upíral Francii právo účasti na mírových smlouvách a uchýlil se k výhrůžkám. Bevin prohlásil, že nikdy neslyšel nic, co by se tolik podobalo hitlerovské filozofii.

²¹⁰ Durman, cit. dílo. Str. 176.

²¹¹ Adenauer, cit. dílo. Str. 94.

francouzských požadavků v Porýní, Porúří a Sársku, o nichž jsme se zmínili v jiné souvislosti výše. Celkově bylo možno pařížskou konferenci označit za další neúspěch a doklad narůstajícího napětí mezi vítěznými mocnostmi.

Anglosaské mocnosti se rozhodly vyvodit ze ztroskotání pařížské konference důsledky. Jak už bylo výše uvedeno, přikročili Britové k zásadní reorganizaci své zóny a k vytvoření nových zemí z území, které dříve patřilo k Prusku. Američané vyzvali ostatní okupační mocnosti k provádění jednotné hospodářské politiky. Kladně reagovali pouze Britové. 2. prosince 1946 podepsali Byrnes a Bevin dohodu o hospodářském sloučení obou zón. Vznikla tzv. Bizonie, která se stala základem západoněmeckého státu. Cílem opatření bylo umožnit svobodný rozvoj obchodu mezi oběma zónami a vytvořit hráz proti dalšímu narůstání hospodářského chaosu. Britové, kteří byli sami velmi vyčerpaní válkou, se také snažili snížit své okupační výdaje. Adenauer spatřoval ve vytvoření Bizonie určitý záblesk naděje, kterou již v bezútěšné realitě okupovaného Německa téměř ztratil. Doufal také, že dojde alespoň k částečnému zmírnění strašné bídy a hladu, které v poválečném Německu panovaly. Pozitivně vnímal i skutečnost, že byla odpovědnost nyní v mnohem větší míře přenesena na Němce.²¹²

Dalším důležitým příznakem změny západního postoje bylo zastavení posílání reparací z americké zóny do Sovětského svazu, ke kterému došlo na základě rozhodnutí generála Claye v květnu 1946.²¹³

Z hlediska německého obyvatelstva bylo však nejdůležitější, že se začal měnit celkový přístup západních okupačních mocností (zejména USA). Američané začali opouštět koncepci tvrdého míru. Výrazem této dřívější koncepce byla direktiva amerických náčelníků štábů z dubna 1945 a samozřejmě také závěrečný protokol z Postupimi a hospodářský plán pro Německo z března 1945. Nyní se naopak snažili získávat si Němce na svou stranu vstřícnějším

²¹² Tamtéž. Str. 104.

²¹³ Původně se počítalo s tím, že SSSR obdrží, kromě reparací ze své zóny, také třetinu německého obchodního loďstva, 10% demontovaného průmyslového zařízení a další hodnoty ze západních zón.

přístupem. Jasným znamením v tomto směru byl projev ministra zahraničí USA Jamese Byrnesa před západoněmeckými představiteli ve Stuttgartu 6. září 1946 (přítomni byli i vlivní senátoři Vandenberg a Connally). Byrnes dal jasně najevo, že americké jednotky neodejdou domů, jako po první světové válce. Zdůraznil, že Američané sice nemohou sejmout z Německa utrpení, která mu způsobila válka započatá jeho vůdci a že nehodlají převzít odpovědnost za dodatečné zhoršení hospodářské nouze, které vzniklo v důsledku selhání Kontrolní rady, která Německo ani řádně nespravuje, ani nechce dát německému lidu šanci, aby si sám řešil naléhavé hospodářské problémy. Uvedl, že přáním USA je vrátit německému národu vládu nad Německem a pomoci mu najít cestu k zaujetí důstojnému místa mezi svobodnými a mírumilovnými národy světa. Slíbil také, že USA nedají souhlas k odtržení těch německých oblastí, kde si to nebude samo obyvatelstvo přát.²¹⁴ Byrnesova slova vrátila jeho německým posluchačům důvěru v budoucnost, a to i přesto, že situace byla i nadále katastrofální. Pozitivní důsledky hospodářského sloučení britské a americké zóny se dostavily jen pozvolna a tuhá zima roku 1946 a 1947 ještě více zhoršila zásobování obyvatelstva.²¹⁵

Mezitím pokračovalo úsilí o vyřešení německé otázky na mezinárodním diplomatickém poli. V březnu a dubnu 1947 jednala v Moskvě konference ministrů zahraničních věcí Velké čtyřky. Šéfové diplomacie vítězných mocností se scházeli již ve změněné mezinárodní atmosféře. Vzájemná nedůvěra mezi Východem a Západem již přecházela v otevřené nepřátelství. Ostatně 12. března pronesl Truman před oběma komorami Kongresu svou slavnou řeč, která byla později nazvána Trumanovou doktrínou. Není překvapivé, že konference jednající v ovzduší počínající studené války opět nedospěla k žádnému řešení. Bevin přišel s návrhem na uspořádání poměrů. Měla být vypracována federativní ústava s dvoukomorovým systémem, která by byla schválena spojenci (Kontrolní radou). Ze svobodných celoněmeckých voleb měla poté vzejít vláda, na kterou

²¹⁴ Adenauer, cit. dílo. Str. 105-107.

²¹⁵ Denní přídělky se snížily téměř na hranici smrti hladem.

měly být přeneseny kompetence centrální německé správy. Kontrolní rada si měla vyhradit všechna rozhodnutí týkající se demilitarizace, denacifikace a zahraničních vztahů německého státu. S tímto britským návrhem souhlasil v podstatných bodech i americký ministr zahraničí George Marshall. Proti byl Molotov, který také požadoval pro SSSR reparace ve výši 10 miliard amerických dolarů a čtyřmocenskou kontrolu Porúří. Také Francouzi zatím setrvali u svých původních představ. Jediným pozitivním výsledkem konference bylo rozhodnutí o tom, že se váleční zajatci mají nejpozději do 1. 12. 1948 vrátit domů / SSSR toto rozhodnutí však později nerespektoval/ a také oznámení, že německá průmyslová kapacita má být zvýšena tak, aby odpovídala mírovým potřebám Německa.

Po selhání dalšího zasedání Rady ministrů zahraničních věcí bylo už dostu zřejmé, že vývoj spěje k rozdělení Německa. Tento dojem byl ještě umocněn, když bylo rozhodnuto, že se západní okupační zóny budou účastnit Marshallova plánu. Západní mocností si včas uvědomily, že ozdravení západoněmeckého hospodářství je nezbytným předpokladem poválečné hospodářské obnovy západní Evropy.

Pokračovala také politicko-administrativní integrace Bizonie. V červenci 1947 byla založena bizonální Hospodářská rada ve Frankfurtu. Toto gremium z počátku nemělo velké kompetence a nevzešlo z voleb. Zemské sněmy jednotlivých zemí do ní vysílaly své zástupce. Hospodářská rada byla jakýmsi pseudoparlamentem. Jejím protějškem byla Exekutivní rada složená z reprezentantů zemských vlád. Kromě toho byly zřízeny správní úřady pro pět důležitých oblastí (hospodářství, výživa, finance, doprava a spoje).²¹⁶ V čele jednotlivých správ měli stát příslušní ředitelé. K jejich volbě došlo 23. července 1947. Adenauer sledoval obsazení těchto funkcí velmi pozorně. Sám nebyl členem Hospodářské rady, přesto však přicestoval do Frankfurtu, aby byl přítomen volbě. Situace v Severním Porýní-Westfálsku, kde se prosadily levicové síly, Adenauera netěšila. Doufal, že by se díky vhodnému personálnímu

²¹⁶ Eschenburg, Theodor: *Jahre der Besatzung*. Stuttgart 1983. Str. 391, 396.

obsazení ředitelských míst ve Frankfurtu mohl další vývoj v Německu v budoucnosti ubírat směrem, který by více odpovídal jeho představám.²¹⁷ Tentokrát se ve svých nadějích nezklamal. Pod vedením ředitele pro hospodářství Ludwiga Erharda byla již ve frankfurtské hospodářské radě přijata legislativa, která umožňovala rozvoj tržního hospodářství.²¹⁸ Hospodářská rada předznamenala budoucnost ještě v jiném směru. Poprvé se zde totiž zformovala většinová koalice občanských stran CDU/CSU, FPD, DP (Deutsche Partei). SPD se tak ocitla v opozici. Adenauer zhodnotil toto vítězství v dopise Paulu Silverbergovi. Napsal: „*CDU tak na sebe vzala velkou odpovědnost. Přesto doufám, že dostojíme svému úkolu. Pro mne znamená tato situace spoustu nové práce, alespoň v příštích měsících.*“²¹⁹

Jak jsme již uvedli, Adenauer nebyl členem Hospodářské rady, přesto však byl dobře informován o činnosti frakce CDU/CSU (šéfem frakce byl F. Holzapfel, kterého Adenauer dobře znal z výkonného výboru britské zóny) a nepochybně uplatňoval jeho prostřednictvím svůj vliv. V lednu 1948 byly rozšířeny pravomoci Hospodářské rady, počet jejích členů se zdvojnásobil a kolegium ředitelů jednotlivých správ získalo charakter, který se více podobal skutečné vládě. Byla též zřízena funkce vrchního ředitele, kterým se v souladu s Adenauerovým přáním stal Hermann Pünder.

Bezprostředním podnětem, který Američany a Brity přiměl k posílení Hospodářské rady byl krach londýnské konference Rady ministrů zahraničních věcí /probíhala v listopadu a prosinci 1947/, která byla pokládána za poslední šanci na dosažení čtyřmocenského řešení německé otázky.²²⁰ Opakoval se scénář z Moskvy. Bevin zopakoval svůj starší návrh. Celoněmecká vláda měla

²¹⁷ Köhler, cit. dílo. Str. 457.

²¹⁸ Předchůdcem Erharda byl Johannes Semler, který byl po zásahu generála Claye propuštěn.

²¹⁹ Adenauer : *Briefe 1947-1949*. Str. 37.

²²⁰ Adenauer doufal, že londýnská konference nedospěje, stejně jako všechny předchozí, k žádnému řešení. Čtyřmocenské řešení by bylo možné jedině za cenu ústupnosti Západu vůči SSSR, což by mohlo ohrozit západní zóny. Naopak, pokud by konference ztroskotala, mohla by být zachráněna demokracie, alespoň v západních zónách, které by se také mohly plně integrovat do západních struktur. Německé oblasti na východ od Labe Adenauer, narozdíl od mnoha svých současníků, odeslal již v roce 1945. S ohledem na německé veřejné mínění Adenauer však veřejně prosazoval oficiální stanovisko CDU, která apelovala na vítězné mocnosti, aby učinily vše pro zachování německé jednoty.

být vytvořena na základě svobodných voleb. Molotov naopak trval na tom, že německá vláda se má skládat ze zástupců všech antifašistických stran. Požadoval také, aby byli vyslechnuti zástupci lidového kongresu, který Sověti svolali právě s ohledem na londýnskou konferenci. Západní ministři však kongres označili za nereprezentativní. Bylo jim také jasné, že celoněmecká vláda, vytvořená podle sovětských představ, by byla jen pouhou „fasádou“. Konference byla odročena na neurčito. Západním mocnostem bylo jasné, že německou otázku bude nutné vyřešit bez SSSR.

Ve druhé polovině února 1948 se v Londýně sešli zástupci USA, Velké Británie, Francie, Belgie, Nizozemí a Lucemburska (vzniklo přesvědčení, že i země Beneluxu mají, jakožto bezprostřední sousedi, právo podílet se na určování politiky vůči Německu), aby společně hledali samostatné západní řešení německé otázky. Zabývali se zejména politickou a hospodářskou strukturou budoucího západoněmeckého státu, vztahy okupačních mocností k západoněmecké vládě, která vzejde z voleb, bezpečnostními otázkami, problematikou Porúří a hospodářskými otázkami. Během londýnských jednání došlo k podpisu smlouvy, která potvrzovala Francií již provedené začlenění Sárska do francouzského hospodářského systému (anglosaské mocnosti se takto revanšovaly Francii za to, že souhlasila s vytvořením centrální západoněmecké vlády a přestala vznášet své dřívější požadavky ohledně Porýní a Porúří). Londýnská jednání skončila v červnu 1948 zveřejněním tzv. Londýnských doporučení. Šest mocností se shodlo na tom, že by se mělo konat společné zasedání vojenských guvernérů a ministerských předsedů zemí v západních zónách, na kterém měli šéfové zemských vlád dostat zmocnění ke svolání Ústavodárného shromáždění, které mělo vypracovat Základní zákon budoucího západoněmeckého státu. Západní mocnosti očekávaly, že v této ústavě bude zakotven federativní charakter státu a záruky práv jednotlivých spolkových zemí. Na druhé straně měla však být také zřízena dostatečně silná ústřední vládní moc. Konstituce měla samozřejmě také obsahovat garanci individuálních práv a svobod. Pokud by návrh vypracovaný Ústavodárným

shromážděním odpovídal těmto zásadám, měli jej vojenští guvernéri tří západních zón schválit a zmocnit obyvatelstvo jednotlivých zemí k jeho ratifikaci. Dále se západní mocnosti v Londýně shodly na tom, že nedojde k žádnému okamžitému stažení okupačních jednotek a že vojenští guvernéri budou i nadále vykonávat kontrolu nad demilitarizací, průmyslovou kapacitou, dekartelizací a některými oblastmi vědeckého výzkumu.

Londýnská doporučení předpokládala také zřízení Mezinárodního úřadu pro Porúří. Měl mít 15 členů (USA, Británie a Francie měly mít po 3 zástupcích, země Beneluxu po 1, západní Německo mělo mít v úřadu také 3 zástupce). Tento úřad měl rozdělovat uhelnou a ocelářskou produkci Porúří a zabránit tak tomu, aby se vydatné zdroje v této oblasti staly opět nástrojem agrese. Porúří ale nemělo být odděleno od Německa.

Tato pasáž v Londýnských doporučeních vyvolala v Německu pochopitelně velké rozhořčení. Také Adenauer byl velmi zklamán. V jednom dopise dokonce napsal : „*Londýnská doporučení jsou katastrofální. Wersailleská smlouva je proti tomu procházkou růžovým sadem*“.²²¹ Obával se, že by zřízení mezinárodního úřadu pro Porúří mohlo vyvolat vlnu nacionalizmu a že by se Němci zklamání politikou západních mocností mohli začít přiklánět k Východu. Odjel dokonce do Hannoveru, kde sídlilo vedení SPD, aby navrhl sociálním demokratům vydání společného odmítavého stanoviska demokratických politických stran. SPD se zřízením úřadu také nesouhlasila, ale dávala přednost tomu, aby západoněmecké strany vyjádřily svůj postoj jednotlivě. Hrozba zřízení úřadu pro Porúří Adenauera vzrušovala asi více než kterákoliv jiná událost této doby. Zdá se, že jeho pozornost nebyla od Porúří odvedena dokonce ani berlínskou blokádou.

Londýnská doporučení však zároveň znamenala počátek formování západoněmeckého státu pod dozorem západních mocností, ve kterém už Moskva nemohla uplatňovat svůj vliv. A tento proces Adenauer nepochybně vítal.

²²¹ Adenauer : *Briefe 1947-1949*. Str. 272.

4.10 Adenauerovo působení ve funkci prezidenta Parlamentní rady

Ústavodárné shromáždění,²²² označované jako Parlamentní rada, se poprvé sešlo 1. září 1948 v Bonnu. Skládalo se z 65 členů (27 za CDU/CSU, 27 za SPD, 5 za FDP, 2 za DP, 2 za Centrum a 2 za KPD) delegovaných jednotlivými zeměmi. Karl Arnold naléhal na Adenauera, aby se stal členem za Severní Porýní-Westfálsko, a aby také převzal vedení frakce CDU/CSU.²²³ Je možné, že se Arnold chtěl svého nepříjemného kritika na určitou dobu zbavit. 31. srpna 1948 už Adenauer vedl první schůzi frakce, na které přijal nominaci CDU/CSU na funkci předsedy Parlamentní rady. Křesťanští demokraté však neměli v Parlamentní radě většinu, proto byla nutná dohoda s dalšími stranami. Nakonec se ukázalo, že Adenauera jsou ochotny podpořit nejen občanské strany, ale i sociální demokraté. SPD měla totiž především zájem na tom, aby se předsedou hlavního výboru stal vynikající ústavní právník profesor Carlo Schmid.²²⁴ V zájmu zisku tohoto strategicky významného postu byli sociální demokraté ochotni přenechat předsednictví CDU. Proti Adenauerovi tak nakonec hlasovali pouze 2 zástupci KPD. Předsednictví Parlamentní rady bylo obecně vnímáno jako čestný úřad, který bude pro Adenauera znamenat důstojné vyvrcholení jeho dlouholeté politické kariéry. Adenauer však naopak využil svou novou funkci jako odrazový můstek k dalšímu vzestupu. Jakožto předseda Parlamentní rady byl v pravidelném kontaktu s vojenskými guvernéry nebo jejich zástupci. Dostal se také do povědomí západoněmecké veřejnosti i mimo britskou zónu. V říjnu 1948 se kupříkladu poprvé objevil na titulní straně Spiegelu.²²⁵ Uvnitř čísla byl uveřejněn rozsáhlý článek, ve kterém byl Adenauer označen za možného příštího prezidenta. Kromě toho funkce Adenauerovi umožnila upevnit svou pozici uvnitř

²²² Západoněmecká ústava nebyla nazývána ústavou, ale Základním zákonem. Mělo tak být zdůrazněno, že jde jen o provizorium, které má platit jen do doby opětovného sjednocení Německa. Ze stejného důvodu si západoněmečtí představitelé nepřáli, aby byla ústava schvalována obyvatelstvem jednotlivých spolkových zemí v referendu, jak původně požadovali vojenští guvernéři.

²²³ Morsey, Rudolf : *Nordrhein- Westfalen und der Parlamentarische Rat*, in : *Land und Bund*. Hrsg. Walter Försg, Kolín 1981. Str. 77.

²²⁴ V té době byl ministrem spravedlnosti a místopředsedou vlády Württemberska-Hohenzollernska.

²²⁵ Der Spiegel č. 42 z 16. října 1948.

strany a seznámit se s novými lidmi. Právě v této době se plně rozvinula spolupráce s Herbertem Blankenhornem, který byl tehdy Adenauerovým osobním referentem a později patřil k okruhu Adenauerových nejbližších spolupracovníků.

Nyní se zaměříme na otázku, jaký byl Adenauerův podíl na vzniku Základního zákona. Adenauer si přál, aby Parlamentní rada vypracovala co možná nejkvalitnější návrh. Proto nelibě nesl časový tlak ze strany vojenských guvernérů, kteří se snažili práci popohnat i kvůli mezinárodní situaci. Záležitost navíc komplikovala skutečnost, že členové Parlamentní rady neznali obsah okupačního statutu, který měl upravit vztah budoucího západoněmeckého státu a okupačních mocností. Tento dokument byl vypracováván vládami západních mocností souběžně se Základním zákonem. Hlavní zásadou při vypracovávání Základního zákona bylo neopakovat chyby výmarské ústavy. Už nikdy nemělo být možné obcházet parlament pomocí prezidentských dekretů. Bylo zřejmé, že je nutné omezit pravomoci prezidenta a naopak posílit pozici kancléře. Neměla se také už opakovat nestabilita a malá životnost výmarských vlád. Do Základního zákona bylo zařazeno ustanovení o tom, že návrh na vyslovení nedůvěry vládě může být vysloven jedině tehdy, pokud je zároveň navržen nový kancléř, za kterým stojí vládyschopná většina. Je otázkou, do jaké míry se Adenauer zasloužil o prosazení těchto zásad. Zdá se, že se Adenauer, který nebyl odborníkem na ústavní právo, nepodílel zásadním způsobem na vlastní formulaci Základního zákona. V tomto směru se více uplatnili jiní, zejména profesor Schmid nebo člen Parlamentní rady za FDP Theodor Heuss. Adenauerův vklad spočíval především v obratném zprostředkování kompromisů mezi dosti rozdílnými názory jednotlivých frakcí. Adenauerovi často způsobovali obtíže jeho vlastní spolustraníci, zejména představitelé bavorské CSU.²²⁶ O velký rozruch se postaral bavorský ministerský předseda Ehard, který se za Adenauerovými zády, a bez vědomí frakce, sešel se sociálně demokratickým ministrem vnitra ze Severního Porýní-Westfálska Walterem Menzelem a dohodl se s ním, že druhou

²²⁶ Už když Adenauer odstoupil po své nominaci na předsedu Parlamentní rady z funkce předsedy frakce CDU/CSU, prosadili Bavoři na tento post svého kandidáta Pfeiffera místo Adenauerem preferovaného Süsterhenna.

parlamentní komorou bude Rada zemí, a nikoli senát, který upřednostňoval Adenauer. Bylo jasné, že Bavoři v tomto případě sledují především vlastní zájmy. Adenauer musel jet osobně do Mnichova, aby alespoň částečně utišil bouři, která se kolem celé věci rozpoutala.

Existovaly rozdílné názory na roli západních mocností při vytváření textu Základního zákona. Adenauer si přál, aby ho vojenští guvernéři předem informovali o požadavcích vlád svých zemí, které by měly být v Základním zákoně zohledněny. Chtěl zabránit tomu, aby po schválení Základního zákona v plénu Parlamentní rady vojenští guvernéři požadovali změny textu, jejichž zapracování by bylo časově náročné a neprospělo by prestiži Parlamentní rady. Proto se u vojenských guvernérů průběžně informoval o postupu prací na okupačním statutu. V rozhovorech s nimi zároveň také prosazoval požadavek, aby byl statut v závislosti na vývoji situace v Německu v budoucnu měněn, ve smyslu omezování spojeneckých pravomocí.²²⁷

Naproti tomu profesor Schmid a další sociální demokraté vycházeli z názoru, že Parlamentní rada obdržela pro svou práci mandát německého národa /její členové byli delegováni řádně zvolenými zemskými sněmy/, a proto by měla sama vypracovat Základní zákon, a teprve potom ho jako celek předložit vojenským guvernérům ke schválení.

Mezi jednotlivými frakcemi existovalo mnoho sporných otázek. Šlo zejména o postavení Rady zemí a o finanční uspořádání. Velmi citlivě byly vnímány také některé kulturně politické problémy. Proti CDU/CSU se v této oblasti postavili nejen sociální demokraté, ale i liberálové z FDP.²²⁸ Bylo zřejmé, že se sporné body nepodaří vyřešit do 16. prosince, kdy se mělo uskutečnit jednání mezi zástupci Parlamentní rady a vojenských guvernérů. Adenauer si přesto přál, aby se setkání, které bylo předběžně dojednáno už při jeho návštěvě u generála

²²⁷ Adenauer: *Erinnerungen, I., 1945-1953*. Stuttgart. Str. 155.

²²⁸ Adenauer velmi usiloval o to, aby CDU/CSU mohla v budoucnu vytvořit koalici s FDP. Pouze tímto způsobem bylo možné formovat občanskou vládní většinu bez účasti SPD. Proto se snažil zabránit tomu, aby křesťanští demokraté přílišným zdůrazňováním některých požadavků (šlo zejména o problematiku konfesionálních škol a platnosti konkordátu z roku 1933) ohrozili tuto případnou budoucí koaliční spolupráci.

Robertsona (17. 11. 1948), uskutečnilo. V polovině prosince 1948 odjel v doprovodu několika dalších významných členů Parlamentní rady do sídla vojenských guvernérů ve Frankfurtu nad Mohanem. Právě Adenauerovo vystupování ve Frankfurtu zavedlo příčinu k tzv. frankfurtské aféře²²⁹. Sociálně demokratičtí a liberální členové delegace totiž později tvrdili, že měli dojem, že si Adenauer přeje, aby se vojenští guvernéri stali „rozhodčími soudci“ a vyřešili otázky, které byly zatím předmětem sporu mezi frakcemi. Adenauer popíral, že by ve Frankfurtu hovořil o podstatě právě probíhajících sporů. Aféra zaměstnávala politiky i politické komentátory a nějakou dobu trvalo než se rozruch kolem celé záležitosti utišil. Samotné jádro sporu však odstraněno nebylo. Na přelomu ledna a února 1949 zasedala pod Adenauerovým vedením interfrakční komise, která vypracovala kompromisní řešení finančního uspořádání a postavení Rady zemí (druhé komory parlamentu). Ani návrh této komise však nevyhovoval spojeneckým požadavkům, zejména v otázce rozložení finančních kompetencí mezi zeměmi a spolkovou vládou. Na zasedání výkonného výboru CDU v britské zóně, které se konalo 25. února 1949 v Königswinteru, Adenauer na tuto skutečnost upozornil a nevyloučil, že kvůli neústupnosti SPD dojde ke konfliktu.²²⁹ Důsledky takového vývoje pak vylíčil v černých barvách.

V březnu 1949 pak delegace Parlamentní rady, vedená Adenauerem, skutečně obdržela v sídle generálních guvernérů memorandum, ze kterého vyplývalo, že návrh Základního zákona není ve své stávající podobě pro spojence přijatelný. Ústavodárný proces se tak dostal do nejvážnější krize.²³⁰ Stále přetrvávaly hluboké názorové rozpory mezi hlavními představiteli dvou nejvýznamnějších politických stran CDU a SPD. Schumacher nebyl ochoten nechat si vnutit špatná řešení. Varovným příkladem z historie mu byla versailleská smlouva, po které následovalo vzednutí nacionálních vášní. Schumacher, který se s vážně podlomeným zdravím vrátil z koncentračního tábora, navíc odmítal myšlenku o kolektivní vině Němců a byl přesvědčen, že by reprezentanti západních

²²⁹ Pütz, Helmuth (Bearb.): *Konrad Adenauer und die CDU der britischen Besatzungszone 1946-1949. Dokumente der Gründungsgeschichte der CDU Deutschlands*. Bonn 1975. Str. 814

²³⁰ Eschenburg, cit. dílo. Str. 498.

demokracií měli ctít názor demokraticky smýšlejících německých politiků, jako je on. 30. března 1949 Schumacher prohlásil: „*Od německých demokratů se nesmí očekávat, že budou prohlašovat za správné to, co považují za špatné. Zřízení Evropy vyžaduje, aby bylo to, co ještě zbylo z Německa, utvářeno v souladu s dobrou demokratickou vůlí Němců, a ne proti ní... Za sporem o finanční komplex se skrývá velká otázka národní a hospodářské soudržnosti, která by byla při realizaci spojeneckých protinávrhů zničena*“.²³¹ Stanovisko Kurta Schumachera bylo samozřejmě do značné míry oprávněné, špatným dojmem však působila neústupnost a vášnivost s jakým ho prosazoval. Adenauer byl naopak ve svých projevech střízlivý a realistický. Věděl, že německá politika musí při obnovování suverenity Německa postupovat pomalu a po jednotlivých krocích. Ve vytvoření západoněmecké vlády, byť spoutané okupačním statutem, spatřoval značný pokrok v porovnání se stavem, kdy veškerá vládní moc v Německu spočívala v rukou spojenců. Rychlé zformování vlády si přál i s ohledem na rozvíjející se evropské hnutí, kterého se západní Německo mělo podle jeho názoru od počátku účastnit. Byl proto ochoten se smířit i se spojeneckým návrhem úpravy finančních otázek. I on si však byl vědom toho, že nejde o příliš dobré řešení (už v této době byl zřejmě rozhodnut usilovat o funkci kancléře, a bylo mu jasné, že spolková vláda nebude akceschopná, pokud nebude mít dostatečné finanční zdroje a kompetence ve finanční oblasti).

Napětí dosáhlo svého vrcholu, když rozšířené předsednictvo SPD, zasedající ve dnech 20. a 21. dubna 1949 v Hannoveru, schválilo ostře formulované usnesení, které opět potvrdilo jednoznačně odmítavé stanovisko SPD vůči požadavkům spojenců. Den po tomto zasedání spojenci od svých původních požadavků ustoupili. Bylo jasné, že učinili tento vstřícný krok, protože měli zájem na odblokování jednání. Adenauer však musel tento vývoj událostí pokládat, vzhledem ke své předchozí ústupnosti, za prohru, a to tím spíše, že se nyní SPD mohla stavět do role úspěšného obhájce německých zájmů. Adenauer si také

²³¹ Schumacher, Kurt: *Reden-Schriften-Korrespondenzen 1945-1952*. Hrsg. von Willy Albrecht, Berlin-Bonn 1985. Str. 634.

hned našel viníka této nepříjemné situace. Byla jím údajně britská okupační správa, která prý dala sociálním demokratům tajně vědět, že se chystá změna spojeneckého postoje, a tak je utvrzovala v jejich neústupnosti.²³²

Ať už si Adenauer myslel o spojeneckém ústupu z původních pozic cokoliv, bylo zřejmé, že právě tento krok uvedl opět věci do chodu. Nyní už nic nebránilo rychlému dokončení Základního zákona a jeho schválení Parlamentní radou 8. května 1949. O tři dny později byl návrh schválen také třemi západními vojenskými guvernéry. Prezident Parlamentní rady Adenauer ve svém projevu ocenil výsledek její práce a zdůraznil, že Základní zákon vděčí za svou existenci svobodnému rozhodnutí německého národa.

4.11 Volba spolkového hlavního města

Po schválení Základního zákona bylo rozdělení Německa nezvratnou skutečností. Poslední otázkou, kterou bylo ještě třeba dořešit byla volba spolkového hlavního města.²³³ Největší šance měly od počátku Frankfurt nad Mohanem a Bonn. Rodilý Koliňan Adenauer, který velmi lpěl na svém rodném kraji, nepochybně preferoval Bonn.²³⁴ Už od září 1948 začal nenápadně připravovat půdu pro jeho povýšení na hlavní město SRN,²³⁵ veřejně se však ve prospěch Bonnu nevyslovoval. Spíše se snažil neoficiálně přesvědčit o přednostech porýnského města jednotlivé členy Parlamentní rady. Výhodou bylo to, že poslanci mohli poznat výhody Bonnu přímo na místě. Kromě idyllické polohy a poklidné atmosféry hovořila ve prospěch Bonnu především jeho snadná dopravní dostupnost, relativně malé válečné poškození, dostatečné množství

²³² Adenauerův spolupracovník Blankenhorn se údajně ze spolehlivého britského zdroje dověděl, že si Robertson 14. dubna tajně pozval Carlo Schmida a Menzela a seznámil je s obsahem vstřícné nóty spojeneckých ministrů zahraničí z 8. dubna 1949.

²³³ V té době se raději hovořilo jen o přechodném sídle spolkových orgánů. Měl tak být vzbuzen dojem, že skutečnou německou metropolí zůstává Berlín a že budoucí sídlo západoněmeckých vládních orgánů bude plnit funkci hlavního města pouze v době trvání rozdělení Německa. V případě Adenauera šlo přitom o dost pokrytecký postoj, protože ve skutečnosti Berlín jako hlavní město už dávno odmítl.

²³⁴ Městem předurčeným stát se západoněmeckou metropolí byl v Adenauerových očích jeho rodný Kolín. Ten byl ale v důsledku intenzivního bombardování silně poškozen, a proto se o něm neuvažovalo.

²³⁵ Pommerin, Reiner: *Von Berlin nach Bonn*. Kolín 1989. Str. 92.

budov, které bylo možné přebudovat na ministerstva, a v neposlední řadě velká angažovanost ze strany zemské vlády Severního Porýní-Westfálska²³⁶ a podpora ze strany Britů. Jistou psychologickou roli sehrála i skutečnost, že se z Bonnu mohly stáhnout okupační jednotky. Bonn patřil k nevelkému území, které Britové vyhradili jako okupační zónu Belgičanům, a tak město nemuseli vyklidit sami Britové, stačilo když k tomu přiměli své belgické spojence. Frankfurt patřil naproti tomu do americké zóny a nebylo jisté, že se Američané v případě jeho zvolení stáhnou.²³⁷ Adenauer si při získávání většiny pro Bonn pomáhal různými způsoby. Na zasedání frakce CDU/CSU přesvědčoval své spolustraníky falešnou zprávou,²³⁸ podle níž Kurt Schumacher na zasedání stranického předsednictva SPD řekl, že kdyby se Frankfurt stal sídlem spolkových orgánů, byla by to velká porážka CDU/CSU.²³⁹ Kurt Schumacher sice skutečně preferoval Frankfurt, město se sociálnědemokratickou tradicí, ale nikdy se nevyjádřil tak vyhraněně, jak se uvádělo ve zprávě, kterou Adenauer při zasedání frakce prezentoval. Adenauerova lživá taktika se přesto neminula účinkem. 10. května 1949 se při tajné volbě ve prospěch Bonnu vyslovilo 33 členů Parlamentní rady, zatímco Frankfurt získal jen 29 hlasů. Hlasování z 10. května mělo však jen provizorní charakter. Definitivní rozhodnutí bylo vyhrazeno spolkovému sněmu vzešlému z demokratických voleb. Hlasování Bundestagu se uskutečnilo 3. listopadu 1949 a vyznělo ve prospěch Bonnu.

²³⁶ Arnoldova vláda pokládala umístění spolkového hlavního města v Severním Porýní za prestižní záležitost a byla ochotna i ke značným finančním obětem. Povýšení Bonnu prosazovala jak křesťansko demokratická, tak i sociálně demokratická část zemské vlády. Tato angažovanost kontrastovala s pasivitou hesenské vlády, která ve prospěch Frankfurtu nepodnikla téměř nic.

²³⁷ Nepřítomnost okupačních sil byla však jen zdánlivou výhodou. Bylo jasné, že spolková vláda bude podléhat spojenecké kontrole v rozsahu stanoveném okupačním statutem, bez ohledu na to, zda bude sídlit v Bonnu nebo ve Frankfurtu. Adenauer však přesto tuto skutečnost uváděl jako zásadní argument ve prospěch Bonnu.

²³⁸ Tuto falešnou zprávu pro Adenauera vytvořil mladý křesťansko demokratický žurnalista Hange, který pracoval v německé tiskové agentuře DPD. Přepsal zprávu na svém dálnopisu a vytvořil tak zdání, že jde o ověřenou a seriózní informaci.

²³⁹ Dreher, Klaus: *Ein Kampf um Bonn*. München 1979. Str. 83.

4.12 Volební kampaň v roce 1949

Termín voleb byl stanoven na 14. srpen 1949.²⁴⁰ Adenauer neustále zdůrazňoval klíčový význam těchto voleb. Byl přesvědčen, že ta strana, která se jako první dostane k moci bude mít možnost formovat SRN podle vlastních představ a určit tak směr i pro budoucnost. Přitom nešlo pouze o samotnou vládu, ale i formování celého správního aparátu na spolkové úrovni.²⁴¹ Vzhledem k důležitosti prvních spolkových voleb začaly přípravy na volební boj s velkým časovým předstihem. Už 8. a 9. ledna 1949 bylo na zasedání předních unionistických politiků rozhodnuto o založení volebního výboru. Do jeho čela byl zvolen Adenauer. Ten se svého úkolu ujal velmi energicky. Věřil, že CDU/CSU je jedinou politickou silou, která je schopna pozvednout západní Německo z trosk a vést ho správným směrem, a proto mu velmi záleželo na jejím volebním vítězství. Přesto se mu však nepodařilo zabránit určitým počátečním těžkostem. Problémy způsobovala zejména koordinace mezi ústředím a jednotlivými zemskými organizacemi, které vystupovaly do značné míry samostatně. V tehdejších podmínkách nebylo snadné zajistit bezproblémovou spolupráci na různých úrovních. Ani financování volební kampaně nebylo zpočátku snadné. Unionistické strany a liberální FDP mohly však brzy začít profitovat z podpory průmyslových kruhů, které měly přirozeně zájem na úspěchu politických stran prosazujících Erhardovu hospodářskou politiku. Byl založen fond, ze kterého měly být podporovány pravicové strany. Při shánění finančních prostředků byl Adenauerovi jako obvykle nápomocen jeho přítel - bankéř Pferdmenges.

Kampaň CDU/CSU byla oficiálně zahájena 21. července na shromáždění v Heidelbergu. Hlavními řečníky zde byli reprezentant bavorské CSU Hans Ehard, zástupce evangelíků Gustav Heinemann, a zásadní projev tu pronesl samozřejmě i Adenauer.²⁴² Zmínil se v něm o významu funkce spolkového

²⁴⁰ Adenauer se jménem výkonného výboru CDU v britské zóně vyslovil pro dřívější termín. Obával se totiž, že pokud se volby budou konat v srpnu, nebudou se kvůli žňovým pracím moci dostavit voliči CDU z venkova.

²⁴¹ Adenauer si pro případ vítězství zajistil pomoc Hanse Globkeho, který měl bohaté zkušenosti s katolickou personální politikou už od časů svého působení na pruském ministerstvu vnitra.

²⁴² Adenauer : Reden, 1917-1947: *Eine Auswahl*. Hrsg. von Hans Peter Schwarz, Stuttgart 1975. Str .137-149.

kancléře. Zdůraznil, že „spolkový kancléř bude v Německu nejdůležitější osobností. Jeho úkolem bude organizovat vládu, stanovit společně s ministrem hospodářství kurz ekonomické politiky a připravit vstup do Evropské unie“. Adenauer byl v této době už pevně rozhodnut získat tento post pro sebe, ačkoliv o tom zatím veřejně nehovořil. Dále se ve svém projevu snažil vysvětlit svou porážku ve sporu s SPD ohledně spojeneckých výhrad vůči návrhu Základního zákona. Tvrdil, že SPD byla schopna udržet svůj odmítavý postoj jedině díky pomoci britské okupační správy. Adenauerův projev byl vůbec plný útoků proti sociální demokracii. Jasně vymezení vůči SPD bylo také jedním ze základních cílů, které zde Adenauer sledoval. Příslušnou pasáž svého projevu pojal v ostře konfrontačním stylu a použil i některá nekorektní tvrzení a tvrdá a nespravedlivá obvinění. Řekl například: *“Podívejte, když má někdo tak výborné vztahy k labouristické vládě, tak pro něj musí být maličkost přesvědčit ji, aby konečně zastavila demontáž“*.²⁴³ Vedení západoněmecké SPD mělo sice vazby na londýnské předsednictvo strany, které se vrátilo z britského exilu, to ovšem neznamenal, že by sociální demokraté měli nadstandardní vztahy k britským labouristům a mohli dokonce ovlivňovat britskou okupační politiku v Německu. Podobného druhu bylo i Adenauerovo vyjádření, že se sociální demokraté ve východní zóně sloučili bez velkého odporu s komunisty. Hovořil v této souvislosti o historické vině sociální demokracie, která ve východní zóně a v Berlíně rozbila jednotný odpor německých stran proti komunismu a proti Rusům.²⁴⁴

Důležitou součástí heidelberského volebního projevu byl také Adenauerův obraz situace na světové politické scéně. Střet západního světa a sovětského impéria chápal nejen jako boj mezi demokratickým systémem a komunistickou diktaturou, ale především jako zásadní konfrontaci křesťanství a materializmu. Ve

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Toto tvrzení mělo jistě reálný základ. Do čela berlínské SPD se postavili představitelé socialistické levice v čele s Otto Grotewohlem, který měl silný sklon ke kolaboraci s komunisty. Nemůže být ale pochyb o tom, že při vzniku SED sehrál významnou roli i sovětský nátlak. SPD uspořádala v Berlíně referendum o otázce sjednocení s komunisty. Sovětská okupační správa však po půl hodině hlasování ve svém sektoru zastavila. V západních sektorech proběhlo referendum normálně a pro sjednocení se vyslovilo jen 12% sociálních demokratů. Kromě toho nebylo korektní používat vývoj ve východní zóně jako argument proti západní SPD, která se od východoněmeckých sociálních demokratů výrazně distancovala.

svém projevu mj. řekl: *„Jak vypadá situace ve světě? Je zde Sovětský svaz, který můžeme ztotožnit s Asií, a touto silou ohrožené křesťanské státy Evropy.“* Podle Adenauerova názoru nejdůležitější otázkou volebního boje bylo, zda Německo bude řízeno křesťansky nebo socialisticky. Z tohoto ideologického hlediska Adenauer posuzoval volební kampaň v roce 1949, stejně jako všechny následující boje, které s SPD svedl. Byl pevně přesvědčen o tom, že pouze z křesťanských duchovních a etických hodnot může vyplývat správná politika. Jedinou politickou silou, která podle Adenauera reprezentovala tyto hodnoty byla CDU/CSU. Proto věřil, že pouze unionistické strany jsou schopny vést zemi správným směrem a vytvořit účinnou hráz proti komunizmu. Sociální demokraté byli naproti tomu v jeho očích vyznavači bezbožného marxizmu. Proto se snažil zajistit volební vítězství CDU/CSU a sociální demokraté mu do značné míry oprávněně vyčítali, že jeho skutečným přáním je, aby se SPD nedostala k moci nikdy.²⁴⁵ Někteří historici soudí, že Adenauerova neochota uznat, že i opoziční SPD je demokratickou politickou stranou, která má právo na převzetí vládní odpovědnosti, pokud přesvědčí voliče o své lepší kompetenci, byla ovlivněna Adenauerovou mnohaletou zkušeností z období konstituční monarchie, kdy také existovala opozice, která měla sice právo kritiky, ale nikdy jí nebylo dovoleno, aby sama vytvořila vládu.²⁴⁶ Adenauerův postoj však spíše souvisel s jeho pevným vnitřním přesvědčením vyplývajícím z jeho světonázoru. Výstižně Adenauera charakterizoval český historik Karel Durman, když ho popsal jako *„člověka skálopevně jistého svou pravdou a přesvědčeného, že všichni, kdož jednají jinak, činí tak jen z hlouposti nebo zlých úmyslů“*.²⁴⁷

Volebním výsledkem z roku 1949 nemohl být Adenauer zcela spokojen. Unionistické strany sice vyšly z voleb jako nejsilnější politická síla, ale jejich vítězství bylo velice těsné.²⁴⁸ Nešlo o žádný oslňující úspěch CDU/CSU, důležité však bylo, že na základě volebního výsledku bylo možné sestavit většinovou

²⁴⁵ Srov. např. Helmut Schmidt: *Na společné cestě*. Český překlad Lydie Stočesová. Praha 1997.

²⁴⁶ Köhler, cit. dílo. Str. 516.

²⁴⁷ Durman, cit. dílo. Str. 283.

²⁴⁸ CDU/CSU získaly 31 % hlasů, SPD 29,2 %, FDP 11,9 %, KPD 5, 7 %. O zbylá procenta se podělily menší strany, z nichž nejvýznamnější byla Německá strana (Deutsche Partei).

středopravicovou koalici z těch stran,²⁴⁹ které prosazovaly Erhardovu hospodářskou politiku. Ludwig Erhard byl ostatně velmi výraznou postavou volební kampaně CDU a střet mezi sociálním tržním hospodářstvím, na straně jedné, a plánovitým hospodářstvím, na straně druhé, byl asi nejsilnějším předvolebním tématem.

5. Adenauerovo první funkční období 1949 – 1953

5.1 Sestavování první Adenauerovy vlády

Pokud by CDU/CSU byla v době konání prvních západoněmeckých voleb normální centralizovanou stranou, připadl by úřad kancléře zcela samozřejmě Adenauerovi. Unionistické strany byly však stále organizovány pouze na úrovni jednotlivých zemí a okupačních zón a neexistovala stranická organizace zahrnující celé území západního Německa. Unie neměla ještě žádného spolkového předsedu (Adenauer byl pouze předsedou v britské zóně), a nebylo tedy zcela jasné, kdo je jejím kandidátem na funkci spolkového kancléře. Adenauer musel tedy obratně manévrovat, aby se prosadil a získal většinovou podporu pro svou představu o sestavení vládní koalice. Jeho handicapem byl pokročilý věk. Mnozí spolustraníci v něm viděli spíše ideálního kandidáta na funkci spolkového prezidenta. Obávali se, že v 73 letech nebude již schopen nést obrovské břímě kancléřského úřadu. Dalším úskalím byla skutečnost, že řada vlivných křesťansko-demokratických politiků nebyla zcela přesvědčena o správnosti Adenauerovy koncepce vytvoření malé vládní koalice složené pouze z občanských stran. Velkými zastánci spolupráce s SPD byli zejména ministerští předsedové ze zemí, ve kterých vládla CDU společně se sociálními demokraty.²⁵⁰ (například Karl Arnold ze Severního Porýní-Vestfálska nebo Peter Altmeier z Porýní-Falce). Argumentovali tím, že vzhledem k obrovským úkolům poválečné obnovy a náročným jednáním s okupačními mocnostmi je zapotřebí silné vlády složené z obou velkých demokratických stran. Dokonce i někteří liberálové,

²⁴⁹ Koalici tvořily CDU/CSU, FDP a DP.

²⁵⁰ Obě velké strany se společně podílely na vládě v sedmi z dvanácti tehdejších spolkových zemí.

kupříkladu předseda bavorské FDP Thomas Dehler, si přáli zapojit SPD do vlády.²⁵¹ I v samotné sociální demokracii nebylo málo těch, kteří si přáli, aby strana převzala část vládní odpovědnosti. Rozhodující byl však názor předsedy strany Schumachera, který byl stejně rozhodným odpůrcem velké koalice jako Adenauer. Obával se rozředění sociálně demokratického programu. Doufal, že vláda brzy ztroskotá a SPD jasně zvítězí v příštích volbách, proto straně přisoudil roli důsledné opozice. Tento kurz Schumacher prosadil na konferenci SPD, která se konala koncem srpna 1949 v Bad Dürkheimu²⁵². Ne všichni spolustraníci s ním vnitřně souhlasili, ale jeho autorita ve straně byla neotřesitelná a nikdo se neodvážil vystoupit otevřeně proti němu. Jasně stanovisko sociálních demokratů posloužilo Adenauerovi jako pádný argument proti stoupencům velké koalice v řadách CDU. Adenauer se nicméně zatím vyjadřoval vůči oponentům své koncepce umírněně a vyhýbal se otevřené konfrontaci s nimi. Vytrvale však pracoval ve prospěch prosazení malé koalice v zákulisí. Již dříve našel porozumění pro své záměry u předsedy liberálů Franze Blüchera a u šéfa silně konzervativní a vyhraněně antisocialistické Německé strany Heinricha Petera Hellwega (všichni tři politici byli členy Poradní rady britské okupační zóny)²⁵³.

20. srpna 1949 se Adenauer na schůzce s bavorským premiérem Ehardem ve Frankfurtu ujistil o souhlasu bavorské CSU s projektem občanské koalice. Během setkání došlo už i k dohodě o personálních otázkách. Bavoři souhlasili s tím, aby se Adenauer stal kancléřem, liberál Heuss spolkovým prezidentem a Ehard měl být za svou podporu odměněn funkcí předsedy Spolkové rady (/druhé komory parlamentu). Adenauer také Ehardovi polichotil, když prohlásil, že „*kdyby Bavorsko nebylo odmítlo Základní zákon, byl by nejvhodnějším kandidátem na kancléře právě on*“.²⁵⁴ Předběžné ujednání s bavorskými křesťanskými sociály bylo důležitým trumfem, který mohl Adenauer použít během tzv. rhöndorfské

²⁵¹ Wolfram, Edgar: *Die geglückte Demokratie. Geschichte der BRD von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart 2006, str.49.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ Köhler, cit. dílo, str. 520.

²⁵⁴ Hlasování o Základním zákonu v bavorském zemském sněmu na jaře roku 1949 dopadlo záporně. *Wengst /Bearb./: Ära Adenauer. Koalitionsverhandlungen und Regierungsbildung 1949*. Düsseldorf 1885, str. 30.

konference, která se uskutečnila o den později (21. srpna) v Adenauerově domě. Na této konferenci padla klíčová rozhodnutí, která měla zásadní význam pro politickou konstelaci SRN až do nástupu Kiesingerovy vlády velké koalice v roce 1966. Přesto se nejednalo o oficiální zasedání stranického grémia, ale o neformální setkání 23 pozvaných unionistických politiků (spolkové stranické vedení ještě neexistovalo, ani frakce CDU/CSU v Bundestagu ještě nebyla zformována). Mnozí účastníci tak mohli mít dojem, že závěry schůzky nemají závazný a definitivní charakter.

Neznáme kritéria výběru pozvaných. Přítomni byli jak spolehliví Adenauerovi spojenci (Erhard, Blankenhorn, Pferdmenges, Blank), tak i stoupcí velké koalice (například Gebhard Müller, Werner Hilpert či Peter Altmeier). Pozvání však nedostal Karl Arnold. Důležité svědectví o průběhu konference zanechal tehdejší státní prezident země Hohenzollersko-Württenbersko, pozdější ministerský předseda Bádenska-Württenberska, Gebhard Müller.²⁵⁵ Adenauer nejprve hovořil o důsledcích, které je třeba vyvodit z voleb. Jejich volební výsledek interpretoval tak, že se většina voličů rozhodla pro pokračování politiky a proti SPD,²⁵⁶ a proto by prý bylo vědomým klamáním voliče, kdyby byla nyní zahájena jednání se sociálními demokraty.²⁵⁷ Během volebního boje se zformovaly jasné dělicí linie. To nejhorší, co by mohlo na základě volebního výsledku vzniknout, by byl „vládní mišmaš“.

Podle Müllerova líčení Adenauerovi nejrozhodněji oponoval hesenský ministr financí Werner Hilpert. Vyslovil se pro velkou koalici, kterou označil za „enormní blok demokratických sil s velkou průbojností“. Tvrdil také, že by měl být zachován liberální kurz hospodářské politiky i po začlenění SPD do vlády. Avšak právě tato představa postrádala jakýkoliv reálný základ. Mezi oběma velkými stranami panovaly v hospodářské oblasti obrovské názorové rozdíly. SPD v této době nebyla ochotna vzdát se koncepce plánovitého hospodářství, která byla pro

²⁵⁵ *Auftakt zur Ära Adenauer, str. 33-41.*

²⁵⁶ K volebnímu výsledku unionistických stran přičetl také výsledky dalších stran odmítajících plánovité hospodářství.

²⁵⁷ Tamtéž.

občanské strany nepřijatelná. To se ostatně ukázalo už ve frankfurtské Hospodářské radě, kde se SPD poté, co jí nebylo umožněno uplatňovat rozhodující vliv v hospodářské oblasti rozhodla pro setrvání v opozici. Ludwig Erhard si byl těchto problémů plně vědom a vyjádřil se naprosto jednoznačně: „*V praxi je pro mne zcela nemožné postupovat společně s SPD, i kdyby strana zcela změnila kurz*“.²⁵⁸ V následné diskusi se pak většina přítomných vyslovila proti velké koalici. Tento dílčí úspěch však rozhodně neznamenal definitivní vítězství Adenauerovy koncepce. V CDU existovala i nadále vlivná skupina stoupenců spolupráce se sociálními demokraty, se kterou bylo třeba počítat i přes to, že reprezentovala jednoznačně menšinový názor.²⁵⁹

Na rhöndorfské konferenci se neprojednávala jen otázka koaličních partnerů. Po přestávce na bohaté občerstvení (znalec lidských povah, Adenauer, dobře věděl, že pokud se ukáže jako štědrý a pozorný hostitel, udělá to na jeho hosty příznivý dojem a vstřícně je to naladí vůči jeho dalším záměrům)²⁶⁰ se začalo diskutovat o obsazení klíčových funkcí. Adenauer vzbudil všeobecný údiv, když oznámil, že byl zmocněn, aby se sám dal k dispozici pro úřad spolkového kancléře. Jako argumenty ve prospěch své kandidatury uvedl svou silnou pozici v CDU britské zóny a zkušenosti ve státních záležitostech a správě. Také přítomným sdělil, že jeho lékař (profesor Martini) nemá námitky proti tomu, aby vykonával úřad po dobu 2 let. Toto překvapivé prohlášení zapůsobilo do jisté míry jako blesk z čistého nebe. Adenauer sice už při zahájení volební kampaně v Heidelbergu podrobně hovořil o významu funkce kancléře v novém Německu, ale ani slůvkem nenaznačil, že se chce do čela vlády postavit sám. V průběhu volebního boje se ostatně naopak snažil personální diskuse ve straně eliminovat, protože mohly vážně ohrozit jednotu strany. O jeho ambicích dlouho věděli pouze jeho nejbližší spolupracovníci (Blankenhorn, Pferdmenges), avšak většina

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ I Gebhard Müller pokládal vzhledem k obrovským úkolům, které bylo třeba zvládnout, začlenění SPD do vlády za nezbytnost. Doufal, že spoluprací s umírněnými silami uvnitř SPD by bylo možno izolovat radikálního Schumachera. To byla ovšem iluzorní představa, protože Schumacherova pozice ve straně zůstávala, navzdory relativnímu volebnímu neúspěchu, neotřesitelná.

²⁶⁰ Strauß, Franz Josef: *Die Erinnerungen*. Berlín 1989. Str. 112.

spolustraníků s ním jako s možným uchazečem na úřad kancléře příliš nepočítala, zejména pro jeho pokročilý věk. V rozpačitém tichu, které následovalo po Adenauerově oznámení, se přihlásil o slovo Hermann Pünder. Ve svém vystoupení vyslovil Adenauerovi jednoznačnou podporu. Zdůraznil, že Adenauer má jako předseda CDU v britské zóně podle demokratických pravidel hry nárok na post šéfa vlády, protože CDU/CSU zvítězila ve volbách.²⁶¹ Po Pünderově vyjádření se atmosféra začala měnit v Adenauerův prospěch. Adenauerovi nahrávala skutečnost, že v CDU/CSU v této době nebyli průbojní politici s mocenskými ambicemi. Někteří snad snili o dosažení nejvyšší výkonné funkce,²⁶² ale v rozhodném okamžiku se nedokázali Adenauerovi postavit a prosadit se proti němu (například ctižádostivý předseda frankfurtské Hospodářské rady Erich Köhler nebo Fridrich Holzapfel). Snad také věřili, že Adenauer má skutečně v úmyslu setrvat v úřadu nanejvýš 2 roky (Adenauer byl nakonec kancléřem 14 let) a pak odejde do penze a jim se tak otevře cesta k vzestupu. Na rhöndorfské konferenci většina účastníků souhlasila s tím, aby se Adenauer stal kancléřem. Tzv. rhöndorfská konference byla také důležitým mezníkem na cestě k prosazení občanské koalice (Adenauer ji ještě několik měsíců před smrtí pokládal za jeden ze svých životních úspěchů).²⁶³ To ovšem neznamená, že po 21. srpnu šlo již vše hladce. Prvním nepříjemným překvapením pro Adenauera byl výsledek volby předsedy Spolkové rady, která proběhla 7. září 1949. Adenauer lehkovážně přislíbil tento post bavorskému premiérovi Ehardovi. Chtěl si tak zajistit podporu Bavorů, a příliš si nepřipouštěl, že mu vlastně nepřísluší dávat podobné přislíby, protože druhá parlamentní komora je zastoupením zemí a hlavní slovo při volbě jejího předsedy mají zemští premiéři, na které měl Adenauer pouze omezený vliv, a to tím spíše, že ve vládách většiny zemí byly zastoupeny CDU i SPD. O úřad navíc projevil zájem „starý Adenauerův protihráč“ Karl Arnold, kterému se i tentokrát podařilo zkřížit

²⁶¹ Pünder, Hermann: *Von Preußen nach Europa*. Stuttgart. Str. 409.

²⁶² Köhler, cit. dílo. Str. 526.

²⁶³ Schwarz, Hans Peter: *Die Ära Adenauer 1949-1957. Geschichte der BRD*. Stuttgart 1981. Str. 32.

Adenauerovy plány. Bez Severního Porýní-Westfálska však nemohla vzniknout většina potřebná k Ehardovu zvolení. Ehard nemohl pochopitelně počítat ani s podporou SPD. Schumacher prohlásil, že „*záměr zvolit ministerského předsedu Eharda, který odmítl Základní zákon, je absurdní*“.²⁶⁴ Naopak Arnolda byli sociální demokraté ochotni podpořit. Pro Eharda měla funkce být odměnou za jeho příklon k malé koalici. Aby zpráva o rozkolu CDU/CSU nepronikla na veřejnost navrhl Peter Altmeier Arnolda na předsedu Rady zemí a Arnold byl pak také skutečně zvolen.²⁶⁵ Hansi Ehardovi nezbývalo nic jiného než se vrátit do Bavorska s prázdnou. Bavorští křesťanští sociálové se cítili podvedeni svou partnerskou stranou CDU. V průběhu nadcházejících jednání o sestavení vlády si však nechali za tuto „zradu“ bohatě zaplatit a získali ve vládě mnohem větší vliv, než by odpovídalo jejich volebními výsledku.²⁶⁶ Úspěch reprezentanta levicového křídla CDU Karla Arnolda navíc povzbudil menšinovou skupinu křesťanských demokratů, která se stále nemohla smířit s malou koalicí. Tato skupina začala zpochybňovat kandidaturu liberála Theodora Heusse na úřad spolkového prezidenta. Její členové argumentovali tím, že osoba prezidenta by měla stát nad politickými stranami a reprezentovat stát jako celek a všechny jeho občany. Proto si přáli, aby byl prezidentský kandidát přijatelný i pro sociální demokraty.²⁶⁷ Oprávněně také poukazovali na to, že Heussova kandidatura je součástí koaliční dohody, která má utužit spolupráci s FDP. Heuss byl však kritizován i z jiných důvodů. Konzervativním křesťanským demokratům byl trnem v oku Heussův

²⁶⁴ *Auftakt zur Ära Adenauer*. Str. 279.

²⁶⁵ Obsazení funkce předsedy Rady zemí vzbudilo větší rozruch než by odpovídalo skutečné důležitosti tohoto úřadu. V pozdější politické praxi se ukázalo, že mocenský význam Rady zemí není tak velký.

²⁶⁶ CSU se především podařilo získat ministerstvo financí (ministrem se stal Fritz Schäffer), dále ministerstvo zemědělství (Wilhelm Niklas) a ministerstvo spojů (Hans Schuberth). CSU, která měla v Bundestagu jen 14 poslanců tak získala stejný počet ministerstev jako FDP s 53 poslanci. Adenauer si však byl vědom toho, že je důležité, aby byla bavorská partnerská strana ve vládě silně zastoupena. V této době měla CSU v Bavorsku úspěšnou konkurenci v podobě Bavorské strany a bylo zřejmé, že se proti ní prosadí pouze tehdy, pokud se bude moci před voliči prezentovat jako úspěšná obhájkyň bavorských zájmů v Bonnu.

²⁶⁷ Jako možný kompromisní kandidát byl zmiňován Schlange Schöningen. Ovšem snaha o jeho prosazení byla předem odsouzena k nezdaru nejen proto, že si většina volitelů za CDU/CSU přála koalici s FDP a DP a chystala se proto podpořit Heusse, ale také proto, že předseda SPD Schumacher trval na své vlastní kandidatuře a nehodlal jednat o společném kandidátovi s CDU nebo s její částí.

relativně indiferentní vztah k náboženství a také skutečnost, že v Parlamentní radě prosazoval liberální školskou politiku.²⁶⁸ Někteří odpůrci z řad CDU/CSU neváhali Heusse obviňovat dokonce z nepřátelství vůči církvi a svobodného zednářství.²⁶⁹ Mezi křesťanskými demokraty existovala tedy relativně silná skupina, která Heusse z různých důvodů nepokládala za ideálního kandidáta a nebylo vůbec jisté, že se všichni volitelé za CDU/CSU na spolkovém shromáždění vysloví v jeho prospěch. Případné Heussovo nezvolení by přitom bylo vážnou ranou pro projekt občanské koalice. FDP by v takovém případě zřejmě přestala pokládat CDU/CSU za důvěryhodného partnera. Den před volbou spolkového prezidenta se proto konala schůze parlamentní frakce CDU/CSU, která celou záležitost ještě jednou projednala. Nakonec bylo poměrem 75 proti 30 hlasům přijato usnesení ve prospěch Heusse.²⁷⁰ I toto hlasování tedy potvrdilo, že ve straně existuje menšinová, ale neoblomná skupina Heussových kritiků. To se projevilo i 12. září při samotném volebním aktu. Heuss byl zvolen až ve druhém kole, když se pro něj vyslovila část volitelů za Bavorskou stranu (Bayernpartei) a Německou stranu. 17. volitelů za CDU pro Heusse nehlasovalo.²⁷¹ Takový průběh prezidentské volby naplnil Adenauera obavami o výsledek volby spolkového kancléře, která se měla konat 15. září. Teoreticky měl dostatečnou většinu, ale vzhledem k situaci si nemohl být zcela jist, že pro něj zvednou ruku opravdu všichni koaliční poslanci. Záleželo na každém hlasu. Nakonec se Adenauerovi podařilo o jeden jediný hlas získat potřebnou většinu. Oním rozhodným jazyčkem na vahách byl Adenauerův vlastní hlas. O den později se Adenauer nastěhoval do Přírodovědeckého muzea König, v jehož prostorách bylo zřízeno provizorní kancléřství. Naplno se také rozběhla jednání o obsazení vládních funkcí. CDU byla samozřejmě nejsilnější koaliční stranou, přesto musela učinit, v zájmu dohody s menšími koaličními partnery, řadu obětí. Kromě bavorské CSU si obratně počínala i Německá strana

²⁶⁸ Köhler, cit. dílo. Str. 532.

²⁶⁹ Strauß, Franz Josef: *Die Erinnerungen*. Str. 113.

²⁷⁰ Köhler, cit. dílo. Str. 538.

²⁷¹ *Auftakt zur Ära Adenauer*. Str. 380.

(DP), které se podařilo s pouhými 17 křesly v Bundestagu získat 2 ministerstva. Aby mohly být vůbec nějak uspokojeny protichůdné zájmy vznikla dokonce nová ministerstva speciálně pro konkrétní osoby. Například předseda FDP Franz Blücher stanul v čele ministerstva pro záležitosti Marshallova plánu.²⁷² Předseda DP Heinrich Hellwege se stal ministrem pro otázky Spolkové rady (Hellwege byl velkým stoupencem federalismu, a proto pro něj byla vytvořena funkce odpovídající tomuto zaměření), a Jakob Kaiser se měl, jakožto ministr pro celoněmecké záležitosti, zabývat problematikou východoněmeckých oblastí. Komplikace se objevily při hledání vhodného šéfa resortu zemědělství. Adenauer původně preferoval bývalého politika Centra Karla Müllera, se kterým se dobře znal. Brzy se však objevily námitky v samotné CDU. Müllerovi byly vytýkány jeho separatistické aktivity v roce 1918 a později.²⁷³ Adenauer pochopitelně neměl zájem o oživení diskuse o rýnském separatismu. Mohlo by dojít i na různá podezření a spekulace ohledně jeho vlastní role v tehdejší době.²⁷⁴ Proto přestal Müllera prosazovat a resort nakonec připadl bavorské CSU.

Nejtvrdějším oříškem bylo však obsazení křesla ministra vnitra. Většinu důležitých ministerstev získali katolíci. To přirozeně vzbuzovalo podráždění u evangelického křídla CDU. Ozývaly se hlasy, že CDU je ve skutečnosti katolická strana, která si vnějškovým nadkonfesionálním nátěrem pouze dopomohla k většímu počtu mandátů. Kupříkladu švábský poslanec Schuler hovořil na zasedání parlamentní frakce o tom, že protivníci CDU škodolibě navrhuji, aby se název strany četl obráceně UDC, jako „und dennoch Centrum“, (a přece Centrum).²⁷⁵ Aby se zjitřená nálada mezi nekatolíky ve straně uklidnila, měl důležitý post ministra vnitra připadnout významnému evangelíkovi. Většina poslanců za CDU/CSU pokládala za nejvhodnějšího kandidáta Gustava

²⁷² Blücher byl původně žhavým kandidátem na funkci ministra financí. Nakonec se však místo něj prosadil Fritz Schäfer z bavorské CSU a Blücher musel být odškodněn nějakým jiným dostatečně významným úřadem (stal se také vicekancléřem).

²⁷³ Karl Müller patřil k delegaci politiků Centra, která 9. listopadu 1918 navštívila Adenauera na kolínském radnici, aby ho přesvědčila o nutnosti založení rýnské republiky. Později se Müller stal říšským ministrem výživy. V roce 1922 však musel rezignovat, když vešly ve známost jeho kontakty se známým separatistou Dortenem.

²⁷⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 542.

²⁷⁵ *Auftakt zur Ära Adenauer*. Str. 450.

Heinemanna, který byl předsedou Synody evangelické církve Německa. Řada křesťanských demokratů se domnívala, že právě jeho účast ve vládě by byla v evangelických kruzích vnímána jako pozitivní signál. Adenauerovým favoritem byl však düsseldorfský starosta Robert Lehr (i on byl evangelík). K Heinemannově kandidatuře se naopak od počátku stavěl velice nedůvěřivě. Adenauera dráždila zejména Heinemannova duchovní nezávislost a také jeho solidarita s východním Německem. Heinemann, narozdíl od Adenauera, udržoval živé kontakty s křesťanskými demokraty z východní zóny a vyjadřoval jim podporu (Adenauer také Heinemannovi nezapomněl, že prosazoval plán zespolečenšťování v hornictví). Nakonec se Adenauerovi nepodařilo zabránit, aby Heinemann do křesla ministra vnitra skutečně usedl. Heinemann měl silnou podporu v unionistické frakci, a tak musel Adenauer nakonec kapitulovat.²⁷⁶

5.2 Devalvace marky a Petersberská dohoda

20. září 1949 se konala slavnostní přísaha spolkové vlády a Adenauer přednesl své první vládní prohlášení. Na celkovém charakteru jeho vystoupení i na jednotlivých formulacích byl patrný spěch, který provázal přípravu dokumentu. Programové prohlášení bylo dokončeno doslova na poslední chvíli. Podle soudu některých historiků byla nástupní řeč, kterou pronesl před třiceti lety, když se stal kolínským vrchním starostou, vzletnější a působivější.²⁷⁷ Především citlivá a bolestivě pocíťovaná otázka ztráty národní jednoty byla pojednána dost neosobně a chladně. Adenauer řekl, že rozdělení Německa vzniklo v důsledku rozdílů mezi vítěznými mocnostmi a může být překonáno teprve tehdy, až tyto rozpory pominou.²⁷⁸ Vyjádřil zároveň i naději ohledně budoucího vývoje, když uvedl: *“Naším pevným přesvědčením je, že rozdělení Německa jednou zmizí”*. V roce 1949 však taková slova musela znít jako vzdálený a nepřilíhající příslib.

²⁷⁶ Heinemann vydržel v Adenauerově vládě pouze do roku 1950. V roce 1952 vystoupil z CDU a založil Celoněmeckou lidovou stranu (Gesamtdeutsche Volkspartei). Později vstoupil do SPD a stal se spolkovým prezidentem.
Schwarz, cit. dílo. Str. 37.

²⁷⁷ Köhler, cit. dílo. Str. 545.

²⁷⁸ Adenauer: Reden 1947-67. Str 153-169.

Ústřední myšlenkou Adenauerova projevu bylo přihlášení se k západním hodnotám: „*Není pochyb o tom, že svým původem a smýšlením patříme k západoevropskému světu*“. Adenauer také jasně formuloval svou představu o budoucím politickém směřování západoněmeckého státu, když prohlásil: „*Pro německý národ neexistuje žádná jiná cesta, než společně se Spojenci mířit opět k vzestupu*“. Toto přesvědčení bylo skutečně leitmotivem Adenauerovy politiky ve funkci spolkového kancléře.

Ustavení spolkové vlády bylo jistě velkým pokrokem v porovnání se stavem bezprostředně po válce, kdy došlo fakticky ke zničení německého státu a veškerá vládní moc v Německu přešla na vítězné mocnosti. Spolková republika byla v roce 1949 sice státem, ale přesto nemohla suverénně jednat. Tři západní mocnosti, které měly stále pochybnosti o životnosti německé demokracie, si v okupačním statutu²⁷⁹ vyhradily řadu práv. Jakousi vrchní vládou byla Spojenecká vysoká komise složená ze zástupce USA - Johna McCloye, zástupce Velké Británie - Sira Briana Robertsona (od března 1950 ho vystřídal Sir Ivone Kirkpatrick) a zástupce Francie André Ponceta. Kontrolovala oblast zahraniční politiky, bezpečnostní otázky, demilitarizaci, zahraniční obchod a devizové hospodářství, dekartelizaci, dohled nad placením reparací a nad dodržováním zákazů a omezení v oblasti průmyslové výroby a vědeckého výzkumu. Porúří mělo být podřízeno kontrole Mezinárodního úřadu pro Porúří. Spolková vláda měla sice právo iniciativy v oblastech, které si západní mocnosti předem nevyhradily pro sebe, ale Spojenci disponovali i v těchto oblastech právem veta. Německé zákony vstoupily v platnost až po podpisu tří vysokých komisařů. V okupačním statutu se navíc uvádělo, že veškeré okupační náklady má nést německá strana. Jen v roce 1950 musela SRN za okupaci zaplatit 4,5 miliardy marek. Tato částka přitom představovala 36% spolkového rozpočtu na rok

²⁷⁹ Okupační statut byl předán při první návštěvě Adenauera ve funkci spolkového kancléře v sídle Spojenecké vysoké komise na Petersbergu 21. září 1949. Při tomto prvním oficiálním setkání došlo i k představení členů spolkové vlády. Adenauer si při této příležitosti neodpustil symbolické gesto. Očekávalo se, že bude stát před kobercem, na kterém stáli komisaři. Adenauer však vstoupil na koberec, aby tak dal najevo, že si SRN přeje stát se rovnoprávným členem západoevropského společenství. Bylo však třeba ujit dlouhou cestu, než se toto přání změnilo ve skutek.

1950.²⁸⁰ V roce svého založení SRN představovala pouze jakýsi protektorát tří západních mocností s jistou vnitřní autonomií.²⁸¹ Existovala však reálná naděje, že se tento protektorát v budoucnu změní v plnoprávný suverénní stát.

Adenauerova spolková vláda byla krátce po svém nástupu konfrontována se závažnými problémy, při jejichž řešení vyšlo jasně najevo do jaké míry musí německá exekutiva brát při svém rozhodování ohled na názor Spojenecké vysoké komise. 18. září překročila Velká Británie, po předchozí konzultaci s Washingtonem, k výrazné devalvaci libry (britská měna byla devalvována o 30,5%). Tento krok vyvolal řetězovou reakci. Jen málo zemí Velkou Británii nenásledovalo (například Itálie, Švýcarsko nebo Turecko). Také SRN musela rychle reagovat. V opačném případě by se německé výrobky těžko prosazovaly na zahraničních exportních trzích. Bylo třeba určit míru devalvace západoněmecké marky. Adenauer byl přesvědčen, že jde o záležitost, která spadá do pravomoci spolkové vlády. Během zasedání kabinetu prohlásil: „*Spojencům přísluší kontrola, rozhodnutí přísluší nám. Spojenci mohou teprve dodatečně říci, že jsme udělali něco nesprávného*“.²⁸² Proto si nevyžádal předem stanovisko Spojenecké vysoké komise. Vláda se zabývala problematikou stanovení nového kurzu marky od 20. září. Adenauer se nespolehal jen na názor svých ekonomických ministrů, ale přizval i Pferdmengese a Abse, který v té době stál v čele Kreditanstalt für Wiederaufbau – bankovního domu, který spravoval prostředky z Marshallova plánu. Jednalo se samozřejmě o citlivé rozhodnutí, neboť se zde střetávalo mnoho protichůdných zájmů. Zahraniční obchod si přál výraznou devalvaci. Exportní průmysl měl zájem na mírnějším postupu (na mírnějším poklesu hodnoty marky), aby nedošlo k příliš velkému nárůstu cen dovážených surovin. Kancléř se zase obával politických důsledků případného zdražení importovaných potravin. Nakonec se kabinet shodl na tom, že marka má být vůči dolaru devalvována o 25%.²⁸³ Ukázalo se však, že s tímto kurzem

²⁸⁰ Schwarz, cit. dílo. Str. 44

²⁸¹ Wolfrum, cit. dílo. Str. 51.

²⁸² *Kabinettsprotokolle der Bundesregierung. Bd. 1: 1949; bearbeitet von Ulrich Enders und Konrad Reiser.* Boppard 1982. Str. 299.

²⁸³ Schwarz, cit. dílo. Str. 61.

nesouhlasí vysocí komisaři. Francouzi, ale i Britové, měli zásadní výhrady proti tak velké devalvaci marky. Obávali se razantního německého nástupu na exportních trzích. 28. září byla spolková vláda informována o nesouhlasném stanovisku Vysoké komise. Francouzi navíc požadovali, aby byla odstraněna některá německá opatření²⁸⁴ na podporu exportu, která pokládali za dumping. Šlo o to, aby se nový kurz marky nijak nedotkl cen německého uhlí vyváženého do Francie. Během Adenauerovy návštěvy na Petersburgu 29. září se podařilo zažehnat hrozící konflikt. Marka byla nakonec devalvována jen o 20%. Spory okolo stanovení nového kurzu marky nepochybně v očích Němců poškodily obraz Vysoké komise. Sílily hlasy, že Francie a Británie zneužívají svých kontrolních práv k ochraně vlastních hospodářských zájmů. Ještě větší zátěž pro vztahy mezi SRN a západními mocnostmi představovala otázka demontáží a rúrského statutu. Podle plánu demontáží z dubna 1949 mělo být částečně nebo úplně demontováno více než 700 podniků (průmyslový plán pro Německo z roku 1946 předpokládal, že německá průmyslová výroba bude zredukována na 50 - 55% stavu z roku 1938). Původně měly být všechny podniky překračující tuto kapacitu demontovány. Tento plán byl však několikrát revidován.²⁸⁵ Demontáže měly špatný psychologický vliv na obyvatelstvo. Zejména ve městech, kde v důsledku demontáží velkých podniků přišlo mnoho lidí o práci, hrozil otevřený odpor.²⁸⁶ Postupem času politika demontáží ztrácela své opodstatnění. Likvidace značného počtu výrobních zařízení využitelných pro poválečnou výrobu byla navíc v příkrém rozporu s účelem Marshallova plánu, do kterého byla SRN zařazena. Zejména USA naléhaly na omezení rozsahu demontáží. Britové a Francouzi však trvali na jejich dokončení.

Dalším tíživým břemenem byl rúrský status. SRN měla v Mezinárodním úřadu pro Porúří zpočátku pouze pozorovatele. Bylo jasné, že i po přístupu západního

²⁸⁴ Měla být například ukončena praxe, kdy bylo uhlí prodáváno na domácím německém trhu za nižší ceny, než za jaké bylo vyváženo do zahraničí (zejména Francie). Dvojí ceny byly přitom v té době běžně uplatňovány i jinými evropskými zeměmi.

²⁸⁵ Kromě toho existovaly ještě různé zákazy a omezení výroby určitých druhů produktů (ocel, lodě, letadla, syntetický benzín a další).

²⁸⁶ Schwarz, cit. dílo. Str. 62.

Německa k příslušné smlouvě bude možné vyslat jen 3 německé zástupce, zatímco západní velmoci a státy Beneluxu jich budou mít celkem 12. Přitom šlo o kontrolu rúrské průmyslové a těžební oblasti, která tehdy představovala největší národní bohatství (bylo zde vyráběno asi 40% západoněmecké průmyslové produkce). Adenauer se navzdory všem těmto problémům v žádném případě nehodlal odchýlit od svého prozápadního kurzu. Dal Spojencům jasně najevo ochotu ke kompromisu. Očekával však také ústupky z jejich strany.

Pokud měl pokračovat ve své politice pevného ukotvení SRN v západním světě, musel mít po ruce dostatek argumentů, kterými by mohl přesvědčit voliče o politické výhodnosti této linie. 1. listopadu 1949 napsal, že potřebu bezpečnosti druhé strany pokládá za nezměnitelnou skutečnost. Naznačoval, že německá vláda je připravena plně spolupracovat s Vojenským bezpečnostním úřadem, který měl kontrolovat demilitarizaci. Souhlasil i s požadavkem, aby byla kapacita ocelářské produkce začleněna do bezpečnostních otázek, a dal tak najevo, že je ochoten akceptovat omezení výroby oceli.²⁸⁷ Zástupce Francois Poncet označil tento dopis za příliš obecný a nekonkrétní a vyžádal si jeho upřesnění. Adenauer mu proto 7. listopadu zaslal aide-memoire,²⁸⁸ ve kterém oznámil, že SRN je připravena jednat o svém přistoupení k rúrskému statutu, o účasti zahraničního kapitálu v německých podnicích, o svém brzkém začlenění do usšího hospodářského svazku, tvořeného Francií, Itálií a zeměmi Beneluxu, a o ukončení válečného stavu. Všechny tyto otázky měl posoudit zvláštní výbor, jehož členy měli být i němečtí zástupci. Zároveň zdůraznil, že podmínkou pro tato jednání je viditelné zpomalení již zahájených demontáží a zřeknutí se dalších. Spojenci se mohli seznámit s tímto Adenauerovým jasným stanoviskem ještě dříve, než byla 9. listopadu 1949 v Paříži zahájena konference třech západních ministrů zahraničních věcí, která měla projednat celý komplex otázek souvisejících s novou úpravou německo-spojeneckých vztahů. Na základě výsledku těchto rozhovorů mohla být 29. listopadu 1949 uzavřena tzv.

²⁸⁷ Adenauer : *Briefe 1949-1953*. Str. 133.

²⁸⁸ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 256, 257.

Petersberská dohoda,²⁸⁹ která SRN umožnila navazovat obchodní a konzulární styky, vstupovat do mezinárodních organizací a stavět zámořské lodě. Z psychologického hlediska mělo největší význam výrazné omezení rozsahu demontáží. Demontáží měly být ušetřeny i některé velmi významné podniky, například Huť Augusta Thyssena. Došlo tak k záchraně desítek tisíc pracovních míst. Tuto skutečnost vysoce ocenil i Německý odborový svaz, jehož podpora byla pro Adenauera velice důležitá.

5.3 Průlom ve vztazích s Francií. Schumanův plán

Dosažení zásadního obratu ve vztazích mezi Francií a Německem bylo cílem, jehož dosažení zasvětil Adenauer značnou část své politické kariéry. Byl přesvědčen, že pouze překonání chronického francouzsko-německého napětí může Evropě zajistit trvalý mír. Pokusy o spoutání a dlouhodobé ochromení Německa po 1. světové válce se ukázaly jako kontraproduktivní. Po 2. světové válce došlo navíc k zásadní změně geopolitické situace a pokračování podobné politiky by vedlo k oslabení Západu jako celku. Překonání antagonizmu mezi SRN a jeho nejbližším západním sousedem bylo také nezbytným předpokladem pro zdar Adenauerovy politiky ukotvení Německa na Západě. Jak již bylo výše uvedeno, pokoušel se Adenauer mnoho let přesvědčit své francouzské protějšky o nosnosti koncepce rýnského státu, jehož hospodářství by bylo úzce propojeno s francouzským a Francie se tak mohla zbavit pocitu permanentního ohrožení ze strany Německa. Tyto snahy se však neseťkaly s příliš velkým úspěchem. Největší vstřícnost projevívaly gaullističtí důstojníci. Generál de Gaulle se však v lednu 1946 stáhl z veřejného života a jeho nástupci o kontakt s Adenauerem neprojevili zájem.

²⁸⁹ O Petersberské dohodě se vzrušeně debatovalo na zasedání Bundestagu 24. listopadu. Tato parlamentní schůze se protáhla dlouho do noci a skončila až ráno 25. listopadu. Opozice se pozastavovala zejména nad tím, že kancléř vedl tak závažná jednání bez mandátu parlamentu. Kritizován byl i samotný způsob uzavření dohody. Petersberská dohoda byla totiž vládní dohodou, která nevyžadovala ratifikaci parlamentem. Schůze vešla do dějin i díky výroku Dr. Schumachera, který ve vyzpáté atmosféře nočního jednání označil Adenauera za kancléře Spojenců.

V této neradostné situaci však Adenauer našel nový zdroj naděje v rychle se rozvíjejícím evropském hnutí. Už v březnu 1948 se účastnil setkání křesťanskodemokratických politiků v Ženevě, které organizoval Jakob Kindt – Kiefer. Ještě důležitější byl evropský kongres v Haagu v květnu téhož roku, kterého se Adenauer v čele delegace CDU rovněž zúčastnil. Adenauer byl evropskou myšlenkou přímo fascinován. Na zasedání zonálního výboru CDU v britské zóně 19. května 1948 hovořil nadšeně o průběhu a výsledcích kongresu. Vyslovil naději, že snahy o federativní výstavbu Evropy, do které bude rovnoprávně začleněno i Německo, rychle pokročí. O rodící se evropské federaci mluvil jako o budoucí třetí světové mocnosti, vedle USA a SSSR, která sice nebude hlavním světovým mocnostem zcela rovnocenná, ale bude tak velká a vlivná, že na ni obě supervelmoci budou muset brát ohled.²⁹⁰ V roce 1948 existovala sjednocená západní Evropa pouze v rovině snů a odvážných politických vizí. Adenauer o ní však hovořil tak, jako by její realizace ležela již téměř na dosah ruky. Brzy se však ukázalo, že jde stále o dosti vzdálený cíl, k jehož dosažení bude třeba překonat mnohé překážky. Starý kontinent byl stále hospodářsky vyčerpaný, vojensky slabý a v mnoha ohledech závislý na pomoci USA. (Američané ostatně dodali důležité impulsy i samotnému procesu evropské integrace).

Stále také přetrvával otřes z traumatu 2. světové války, s jejímiž následky se Evropa stále obtížně vyrovnávala. Vzpomínky byly ještě velice živé. Proto není divu, že v západních zemích stále existovala silná nedůvěra vůči mladému západoněmeckému státu. Platilo to zejména pro vztah k Francii, který byl z hlediska zahájení integrace západní Evropy klíčový.

Adenauer vkládal značné naděje do nového francouzského ministra zahraničních věcí Roberta Schumana,²⁹¹ který začal úřadovat v červenci 1948. Schuman se narodil v Clausenu v Lucembursku, ale jeho otec pocházel z Lotrinska. Studoval práva na německých univerzitách v Bonnu, Mnichově a

²⁹⁰ *Konrad Adenauer und die CDU in der britischen Besatzungszone*. Str. 499.

²⁹¹ V letech 1946 a 1947 působil ve funkci ministra financí. Od listopadu 1947 do července 1948 byl ministerským předsedou.

v Berlíně. Byl dokonce členem bonnského katolického studentského spolku Unitas Salia.²⁹² Díky těmto skutečnostem byl historiky pokládán za politika, který měl pochopení pro důležitost dobrého sousedství s Německem.²⁹³ Jistou roli sehrála jistě i pozdější propaganda líčící Schumana jako velkého Evropana. Novější historiografie však tento obraz Schumana poněkud korigovala. Například Henning Köhler upozornil na to, že v atmosféře, která v letech těsně po druhé světové válce ve Francii vládla, si Schuman nemohl dovolit zastávat jakékoliv proněmecké postoje, pokud chtěl politicky přežít.²⁹⁴ Schuman se stal v březnu roku 1940 státním podsekretářem pro otázky uprchlíků a 10. července hlasoval pro předání ústavních pravomocí maršálu Pétainovi. Po válce mu tento postoj samozřejmě přinesl nemalé těžkosti. Jeho političtí protivníci proti němu používali také jeho opční rozhodnutí z roku 1903, kdy se Schuman po dosažení plnoletosti rozhodl pro německé občanství (mohl zvolit lucemburské nebo francouzské).²⁹⁵ Proto nepřekvapuje, že Schuman zaujímal ve vztahu k Německu stanoviska, která se příliš nelišila od postoje většiny francouzské politické reprezentace, nebo byla dokonce ještě ostřejší. Schuman kupříkladu pokládal Londýnská doporučení, která vyjednal ještě jeho předchůdce Bidault, za příliš shovívavá vůči Německu.²⁹⁶ Budoucnost Německa spatřoval ve formě faktického svazu států. V tomto bodu jeho názory souzněly s hlavní tendencí francouzské politiky, ale i s tehdejšími Adenauerovými představami. Ve svém projevu v Poitiers v dubnu 1948 prohlásil, že „existuje řada různých Němecek“ (Alleagnes), která by měla dostat možnost, aby se konstitovala v autonomní státy, které by se pak mohly spojit s ohledem na omezené společné úkoly.²⁹⁷

Adenauer se s Schumanem poprvé setkal v Bassenheimu (u Koblenze) v říjnu 1948. Schuman tehdy právě cestoval po francouzské zóně v Německu. Schůzka s Adenauerem probíhala v utajení. Není známo ani přesné datum jejího

²⁹² Wohl, Jürgen: *Robert Schumann. Visionář, politik, architekt Evropy*. Praha 2001. Str. 10.

²⁹³ Schwarz, cit. dílo. Str. 561.

²⁹⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 585.

²⁹⁵ Wohl, cit. dílo. Str. 10.

²⁹⁶ Köhler, cit. dílo. Str. 585.

²⁹⁷ Tamtéž.

konání. Nejasnosti panují i ohledně témat jednání. Řeč se však patrně stočila na otázku státoprávního uspořádání příštího západoněmeckého státu a míru federalismu v připravované ústavě. Snad se mluvilo i o Sársku. Adenauer si z tohoto setkání odnesl příznivý dojem. Jistě mu imponovala Schumanova pevná víra a jeho konzervativní smýšlení. Věřil, že v něm našel partnera s jehož pomocí by snad bylo možné odradit Spojence od některých záměrů. V dopisu ze 7. listopadu 1948 Adenauer Schumana ujišťuje o tom, že mu vzpomínka na jejich setkání „přináší velikou radost“.²⁹⁸ Později Schumana žádal, aby se pokusil prosadit omezení demontáží a zabránit likvidaci hutě Augusta Thyssena.²⁹⁹ Něco takového by ale odporovalo základním cílům francouzské politiky v Německu a Schuman Adenauerovi v této záležitosti nemohl, a pravděpodobně ani nechtěl, vyhovět.³⁰⁰ Brzy došlo také k oživení dalšího problému, který vážně zatěžoval vzájemné vztahy. Vztahy mezi Francií a Sárskem měly být postaveny na novou smluvní základnu. Bylo zřejmé, že Francie směřuje k právnímu odtržení Sárška od Německa. Sársko mělo dostat autonomii, Francie si však chtěla vyhradit oblast zahraniční politiky, obranu a hospodářské vztahy. Sárské doly a železnice měly být na 50 let pronajmuty Francii. V západoněmeckých politických kruzích přitom panovalo přesvědčení, že o osudu Sárška má rozhodnout až mírová smlouva.³⁰¹ Adenauer byl informován o Schumanově úmyslu navštívit v polovině ledna 1950 francouzskou zónu a okupační sektor v Berlíně. Adenauer přikládal této návštěvě velký význam. Doufal, že by se mu mohlo podařit nalézt, alespoň v hrubých rysech, řešení sárského problému, který ho velmi znepokojoval i s ohledem na současně probíhající diskusi v Bundestagu o přístupu SRN k Radě Evropy. Zřejmě také spoléhal na svou schopnost zapůsobit na své oponenty během důvěrné rozmluvy mezi čtyřma očima. Při rozhovoru³⁰² se Schumanem, ke kterému došlo 15. ledna 1950 na zámku Ernich (sídlo francouzského

²⁹⁸ Adenauer: *Briefe 1947-1948*. Str. 339.

²⁹⁹ Köhler, cit. dílo. Str. 588.

³⁰⁰ Tamtéž. Str. 437.

³⁰¹ V postupimské smlouvě a v dalších prohlášeních, se totiž jasně uvádělo, že o změnách německých hranic z roku 1937 se má definitivně rozhodnout až na mírové konferenci.

³⁰² Adenauer: *Erinnerungen*. Str. 299-302.

vysokého komisaře), ho však tato jeho osvědčená zbraň zklamala. V průběhu jednání opět argumentoval tím, že i v Berlínské deklaraci z 5. června 1945 se jasně uvádí, že ke změně hranic Německa může dojít jedině na základě mírové smlouvy. Zejména zdůraznil, že i Francie tuto zásadu v Berlínské deklaraci uznala. Jakákoliv smlouva mezi Francií a sárskou vládou, která by vedla k odtržení Sárska od Německa, je proto nepřipustná a zprávy o tom, že se chystá uzavření takové smlouvy vyvolávají v Německu značné pohoršení. Adenauer se také vyjádřil k otázce sárských dolů. Řekl, že říšská vláda doly od Francie odkoupila, a ty se tak staly říšským majetkem. SRN je právním nástupcem bývalé Říše, a proto na ně má nárok. Schuman tento argument ale zpochybnil a poukázal na to, že SRN nemá nárok na někdejší říšské vlastnictví, které se nenachází na jejím území. Upozornil na to, že existuje zvláštní úprava poměrů v Sársku, která tuto oblast odlišuje od území SRN. Západní mocnosti souhlasily totiž s tím, aby bylo Sársko vyčleněno z francouzské okupační zóny, a aby bylo zahrnuto do francouzského hospodářského prostoru (celní unie, měnová opatření). Dále řekl, že na žádost sárské vlády, která nyní požaduje větší vliv, než v dobách vojenského režimu, byly vypracovány návrhy tří smluv, které francouzská vláda dosud neprojednávala, a ani oficiální místa v Sarbrückenu o nich zatím nebyla informována. Na to Adenauer namítl, že má u sárské vlády svého informátora, který návrhy smluv už viděl. Schuman pak připustil, že je možné, že francouzský vojenský zplnomocněnec Granval již návrhy sárské vládě předal. Adenauer nakonec navrhl, aby bylo nalezeno smírné řešení sárské otázky „ve třech“, tedy za účasti francouzské, západoněmecké a sárské vlády. To však Schuman odmítl a schůzka tak skončila bez pozitivního výsledku. Nebylo dokonce vydáno ani společné komuniké a každý z obou státníků měl svou vlastní tiskovou konferenci.

Po neúspěchu Schumanovy návštěvy musel kancléř spolknout další trpkou pilulku, když americký ministr zahraničí Acheson vyslovil na tiskové konferenci 18. ledna 1950 plnou podporu francouzským požadavkům. Krátce po tomto Achesonově prohlášení se Adenauer sešel v Bad Homburgu na pracovní snídani

s americkým vysokým komisařem Mc Cloyem. Zmínil se mu, že by se podle jeho názoru dala situace v Sársku řešit podle rúrského vzoru zřízením mezinárodního úřadu pro Sársko.³⁰³ V Sársku by tak byl vytvořen takový stav, který by vyhovoval francouzským hospodářským zájmům, ale zároveň by zabraňoval politickému odtržení Sárska od Německa. Zdůraznil také, že v případě, že by bylo Sársko v mezinárodněprávním ohledu odděleno od SRN, bude spolková vláda trvat na uspořádání plebiscitu. Adenauer však stále narážel na nepochopení. 3. března 1950 došlo k tomu, čeho se nejvíce obával. V Paříži byly podepsány Sárské konvence. Jednalo se o Všeobecnou smlouvu, Smlouvu o vytvoření hospodářské unie mezi Francií a Sárskem a Smlouvu o sárských dolech a o sárských železnicích. Adenauer se o tom, že se schyluje k podepsání konvencí dověděl víceméně náhodou až v předvečer slavnostního aktu v Paříži. Při svém obvyklém pohovoru s vysokými komisaři 2. března 1950 upozornil na to, že nemá žádné informace o stavu vyjednávání o sárské otázce. Francouzský vysoký komisař mu k jeho překvapení sdělil, že smlouvy jsou již parafovány a zítra (tedy 3. března) budou podepsány.³⁰⁴ Načasování podpisu Sárských konvencí pokládal kancléř za velmi nešťasný. Právě se totiž začalo jednat o vstupu SRN do Rady Evropy a hrozilo, že evropská myšlenka v očích západoněmecké veřejnosti značně utrpí, zvláště když Francie požadovala, aby Sársko, které nemělo ani všechny atributy státnosti, vstoupilo do Rady Evropy současně se SRN.³⁰⁵ Mohlo také dojít k zásadnímu narušení důvěry v západní mocnosti, které opakovaně prohlásily, že definitivní statut Sárska bude stanoven až mírovou smlouvou. Další riziko představovalo případné využití sárské otázky k nacionalistické agitaci. Se svými obavami z vážných psychologických důsledků posledních událostí se kancléř svěřil novinářům na tiskové konferenci 4. března. Řekl mimo jiné, že Francie nemá do uzavření mírové smlouvy v Sársku „carte blanche“.³⁰⁶ Poukázal v této souvislosti na svůj lednový rozhovor s Deanem Achesonem, kdy se prý šéf

³⁰³ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 303.

³⁰⁴ Köhler, cit. dílo. Str. 594.

³⁰⁵ Adenauer: *Erinnerungen 1945- 1953*. Str. 307.

³⁰⁶ Tamtéž.

americké diplomacie vyjádřil ve stejném duchu. Schuman Adenauerovi odpověděl na své tiskové konferenci 6. března. Řekl, že Sárské konvence jsou pouze důsledkem, který vyplynul ze sárské ústavy z roku 1947 a že proto nechápe, proč se v Německu najednou objevily protesty. Argumentoval také souhlasem Spojenců a také tím, že obyvatelé Sárska budou mít možnost v příštích volbách do zemského sněmu v roce 1952 opět svobodně projevit svou vůli. Ve skutečnosti v Sársku docházelo k potlačování proněmecké opozice, což zasvěcení němečtí politici věděli, a proto je podobné výroky francouzských představitelů dráždily.

Vyznění Schumanovy tiskové konference znovu ukázalo do jaké míry má Adenauer svázané ruce v důsledku málo vstřícného postoje západních politiků. Adenauer reagoval mimo jiné tím, že nechal ve svých veřejných vystoupeních častěji zaznívat nacionalistické tóny. Velké rozhořčení vyvolal kupříkladu jeho projev v Berlíně v dubnu 1950, který byl zakončen zpěvem první sloky Deutschlandslied. Nešlo ovšem o emotivní reakci na nepříznivý vývoj situace, ale o součást promyšleného postupu. Kancléř tak chtěl dát západním mocnostem najevo, že pokud si má udržet svou vážnost a vliv mezi německým obyvatelstvem, musí do jisté míry zohledňovat národní citění. Zároveň však nechtěl nikoho nechat na pochybách o tom, že chce tento svůj vliv využít k tomu, aby přivedl SRN do západního společenství. Ovšem k tomu, aby uspěl, potřebuje získat ze strany Západu alespoň nějaké ústupky.

Další způsob, kterým se Adenauer na jaře roku 1950 snažil překonat svou relativní izolovanost, bylo poskytování rozhovorů zahraničnímu tisku. Největší rozruch způsobil jeho interview s americkým žurnalistou Kingsbury Smithem (uskutečnila se v březnu 1950). Kancléř navrhl vytvoření francouzsko-německé unie.³⁰⁷

Nejprve měl vzniknout hospodářský parlament a postupně se mělo pokročit až k úplné unii. Tato unie se měla stát zárodkem Spojených států evropských. Jako vzor měl posloužit Německý celní spolek z 19. století. Tento Adenauerův

³⁰⁷ Tamtéž. Str. 311-316.

smělý návrh byl motivován snahou o prolomení stagnace ve vztazích k Francii a překonání vážné krize vyvolané podpisem Sárských konvencí. Odezva na francouzské straně nebyla však příliš pozitivní. Schuman veřejně vyjádřil svou nedůvěru vůči podobným projektům. Jediným významným francouzským politikem, který Adenauerovu vizi jednoznačně uvítal, byl generál de Gaulle. Na tiskové konferenci 16. března označil francouzsko-německou unii za pokračování v díle Karla Velikého.³⁰⁸ Použil i další příklady z dávné evropské historie. Řekl například, že Attila byl na Katalaunských polích poražen díky společnému úsilí Galů, Germánů a Římanů. Poněkud méně Adenauera potěšilo, když generál na téže tiskové konferenci uvítal přijetí Sárských konvencí a vytvoření francouzsko-sárské hospodářské unie. De Gaulle³⁰⁹ souhlas byl však přesto pro Adenauera vítanou vzpruhou. Ve složité situaci roku 1950 mu však příliš nepomohl. Generál se již v roce 1946 stáhl do ústraní v Colombey-les-Deux-Eglises a francouzskou politiku řídili jiní. De Gaulleův pozitivní vztah k Adenauerovi, a jeho vizím evropské budoucnosti, měl však velký význam z hlediska příštího vývoje.

Do středu pozornosti se opět dostala nepříjemná otázka přistoupení k Radě Evropy. Perspektiva přidruženého členství se před SRN otevřela již v souvislosti s podpisem Petersberské dohody. Adenauer, velký stoupenec evropské myšlenky, samozřejmě vítal vznik Rady Evropy, jakožto instituce kladoucí si za cíl pěstovat společné evropské hodnoty, a přál si, aby se SRN v dohledné době stala jejím členem (nejprve přidruženým, později řádným). Situace se však zkomplikovala v důsledku podpisu Sárských konvencí a francouzského požadavku současného přistoupení Sárska. Adenauer si za daného stavu věcí nebyl jist, že získá pro členství dostatečnou podporu v Bundestagu. Během svého jednání na Petersbergu 22. března se snažil vysoké komisaře přesvědčit, že k získání většiny je nutné, aby západní mocnosti učinily vůči SRN vstřícné gesto spočívající v ujištění o tom, že otázka odděleného členství Sárska v Radě

³⁰⁸ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 316.

³⁰⁹ Adenauer byl od roku 1949 ve spojení s de Gaullem díky prostředníkovi – bývalému diplomatovi Kurtu von Lersnerovi.

Evropy bude definitivně upravena až mírovou smlouvou.³¹⁰ Nakonec se s vysokými komisaři dohodl, že mu písemně potvrdí, že si jejich vlády přejí přidružené členství SRN v Radě Evropy, a že samostatné členství Sárska musí být ještě potvrzeno na mírové konferenci (mírovou smlouvou).

Když od Vysoké komise obdržel příslušný dopis, odhodlal se 9. května zařadit členství v Radě Evropy na program jednání vlády. Přítomni byli také předsedové parlamentních frakcí koaličních stran. Adenauer si přál, aby kabinet rychle dospěl k rozhodnutí, protože se 11. května měla v Londýně sejít konference tří západních ministrů zahraničních věcí, a bylo žádoucí, aby v okamžiku jejího zahájení byl německý postoj již jasný.

Oznámení souhlasného stanoviska ke vstupu do Rady Evropy však nakonec nebylo jediným zásadním sdělením, které na večerní tiskové konferenci zaznělo z kancléřových úst. 9. květen 1950 se stal zásadním mezníkem v dějinách evropské integrace. V době zasedání vlády se u Herberta Blankenhorna ohlásil vyslanec francouzského ministra zahraničí Schumana a předal mu dva dopisy určené kancléři.³¹¹ První z nich byl ručně psaný osobní Schumanův list, druhý obsahoval návrh na sloučení francouzské a německé produkce uhlí a oceli a její podřízení společně řízenému mezinárodnímu úřadu. Takto vytvořená organizace měla být otevřena i dalším evropským státům a měla se tak stát základem sjednocovacího procesu. Tento projekt (vytvořený Jeanem Monnetem) později vstoupil do dějin jako Schumanův plán. Adenauerovi bylo ihned jasné, že jde o návrh dalekosáhlého významu, díky jehož realizaci by mohlo dojít k zásadnímu průlomů ve francouzsko-německých vztazích a k znemožnění jakéhokoli příštího konfliktu mezi oběma zeměmi. Odvětví s klíčovým významem pro zbrojní průmysl měla být podřízena kontrole Mezinárodního vysokého úřadu, který neměl podléhat národní suverenitě, měl stát nad národní svrchovaností jednotlivých členských států. Adenauer také velmi ocenil, že Schumanův plán neobsahoval žádné prvky diskriminující Německo. Nabízel SRN stejné podmínky jako všem

³¹⁰ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 324, 325.

³¹¹ Herbert Blankenhorn: *Veständnis und Veständigung, Blätter eines politischen Tagebuches 1949-1979*. Frankfurt 1980. Str. 100.

ostatním členům. Vysoký úřad měl dohlížet na sektor uhlí a oceli ve všech členských zemích. To byl velký rozdíl oproti projektu Mezinárodního úřadu pro Porúří. Adenauer také doufal, že díky zapojení do integračního procesu dojde rychleji k odstranění okupačního statutu a k získání suverenity SRN.

Všechny tyto důvody vedly k Adenauerově okamžité kladné reakci. Od června 1950 pod Monnetovým vedením zasedala přípravná komise za účasti německého zástupce profesora Hallsteina.

Pařížskou smlouvu o Montánní unii podepsaly v dubnu 1951 Francie, SRN, Itálie a státy Beneluxu. V uhelném a ocelářském průmyslu signatářských zemí byly odstraněny celní bariéry a byl vytvořen jednotný trh pracovních sil. Integrovaná odvětví byla podřízena nadnárodnímu Vysokému úřadu.

5.4 Válečná hysterie a začátek diskuse o znovuvyzbrojení Německa

Znovuvyzbrojení SRN bylo jedním z největších témat Adenauerovy éry, které zároveň také vyvolalo velkou kontroverzi. Po druhé světové válce byla požadována demilitarizace Německa. Ještě v Petersberské dohodě z 22. 11. 1949 se spolková vláda zavazovala, že zachová demilitarizaci spolkového území a všemi prostředky, jež jsou v její moci, zamezí opětovnému ustavení ozbrojených sil. Obnovení německé armády bylo dlouho nepřijatelné nejen pro západní mocnosti, ale i pro mnoho západoněmeckých občanů, kteří si po tragické zkušenosti dvou prohraných válek již nepřáli brát znovu do rukou zbraň. S přistěhováním studené války však v kruzích vojenských expertů sílil názor, že efektivní obrana Západu nebude možná bez zapojení SRN. Totéž přesvědčení sdílel i Adenauer, který intenzivně pociťoval ohrožení ze strany SSSR. Už v září 1948 se před frakcí CDU/CSU v Parlamentní radě svěřil se svou obavou, že v roce 1949 vypukne v Evropě válka.³¹² Na zasedání unionistických politiků v Königswinteru v dubnu 1949 tvrdil, že budoucí SRN musí vstoupit do NATO. Již dříve označil otázku bezpečnosti za důležitější problém, než jaký představují

³¹² Köhler, cit. dílo. Str. 612, 613.

práce na Základním zákonu. V prosinci 1948 přijal Adenauer generálporučíka Speidela, který pak vypracoval studii, která již obsahovala základní rysy plánování budoucího Bundeswehru.³¹³ Adenauer se tedy začal otázkou obranyschopnosti SRN a jejího případného znovuvyzbrojení zabývat velmi záhy. Iniciativa vzešla od něj, a nikoli od západních Spojenců. Tato problematika také korespondovala se základním cílem jeho politiky v tomto období, kterým bylo odstranění okupačního statutu a dosažení suverenity a rovnoprávnosti SRN. Kancléř si však také uvědomoval, že prosazení znovuvyzbrojení v čistě národním rámci je neprůchodné. Proto v rozhovoru s korespondentem listu Cleveland Plain Dealer 3. 12. 1949 navrhl německý příspěvek k obraně Západu ve formě kontingentu v rámci evropské armády. Zároveň se vyslovil pro zřízení západoněmeckých ozbrojených sil, které by nebyly integrovány do nadnárodních vojenských struktur. Odmítl ale také žoldnéřskou službu Němců v cizích armádách. V roce 1949 však neexistovala žádná evropská armáda schopná integrovat a kontrolovat německé ozbrojené síly. Odezva na Adenauerův interview byla dost nepříznivá. Tím se však nenechal odradit a i nadále upozorňoval západní mocnosti na nutnost zvýšení obranyschopnosti SRN. Snažil se také od nich získat bezpečnostní garanci. Obával se totiž, že bez takovéto závazné písemné záruky si spolková vláda nemůže být jista tím, že Západ bude SRN skutečně za všech okolností bránit. (Znepokojovala ho možnost prosazení koncepce obranné linie Západu na Rýně). Názor, že Spojenci by měli nést odpovědnost za obranu SRN, protože v Německu převzali vrchní vládní moc, byl ostatně velmi rozšířený.

Za nový zdroj ohrožení pokládal Adenauer formující se lidovou policii ve východní zóně, kterou považoval za zamaskování vojenské formace. 28. dubna 1950 zaslal vysokým komisařům nótu, ve které žádal zřízení spolkové policie o síle 25 000 mužů. Zdůraznil, že policejní síly podléhající spolkové vládě jsou nutné pro udržení ústavního pořádku v případě nepokojů a pro ochranu spolkových orgánů v Bonnu. Odpověď přišla až za 3 měsíce a podle

³¹³ Speidel, Hans : *Aus unserer Zeit. Erinnerungen*. Berlín 1977. Str. 253.

Adenauerova názoru nebyla příliš uspokojivá. Bylo pouze povoleno zvýšení počtu zemských policií o 10 000 mužů. O spolkovém policejním sboru nebyla v textu zmínka. Nakonec se Adenauerovi podařilo dosáhnout alespoň malého dílčího úspěchu, když vysocí komisaři souhlasili se zřízením úřadu bezpečnostního poradce spolkového kancléře. Stal se jím generál Gerhard von Schwerin. A právě na jeho pojednání se Adenauer odvolával, když ve dnech 6. až 8. června 1950 jednotlivě přijal všechny 3 vysoké komisaře. Kancléř byl v té době upoután na lůžko, a tak se setkání uskutečnila v jeho domě v Rhöndorfu.³¹⁴ Rozhodl se, že během těchto jednání již nebude prosazovat zástupná řešení (například zřízení spolkové policie) a přistoupí přímo k jádru věci. Řekl komisařům, že podle názoru Gerharda von Schwerina by bylo možné zastavit první sovětský úder pouze v případě zřízení 10-12 německých tankových divizí. Navrhl také vytvoření legie z německých dobrovolníků, která měla sloužit jako přechodné řešení do doby, než budou postaveny divize.

Adenauer však se svou iniciativou neuspěl. Zcela odmítavě se vyjádřil francouzský vysoký komisař Poncet a i McCloy byl velmi zdrženlivý. V amerických vojenských kruzích se sice občas ozývalo volání po znovuvybrojení SRN (kupříkladu Spojení náčelníci štábů požadovali německý obranný příspěvek o síle 10 divizí).³¹⁵ Tyto hlasy však v této době ještě neměly podporu Trumanovy administrativy. Na začátku června 1950 situace ještě nebyla celkově zralá k tomu, aby se Adenauer prosadil. Důležitý psychologický zvrat ale pochopitelně znamenalo zahájení bojových operací v Koreji 25. června 1950. Zprávy o dění na Dálném východě vyvolaly okamžitě obavy, že se podobný scénář může kdykoli opakovat v rozděleném Německu. Bezpečnostní otázka se v dané situaci jevila jako velice naléhavá. 10. července zahájil Blankenhorn z Adenauerova pověření další kolo sondáží. Jeho nejdůležitějším partnerem byl Mc Cloyův zástupce generál Hays. Rozhovory s ním 10. a 17. července proběhly ve velmi konstruktivní atmosféře. Hays ponechal stranou politické a

³¹⁴ Schwarz, Hans Peter: *Adenauer*. Str. 740.

³¹⁵ Köhler, cit.dílo. Str. 617.

psychologické problémy spojené s německým vyzbrojením a zabýval se pouze praktickými vojenskými aspekty. Navrhl, aby byli v případě vypuknutí války v Německu vyzváni příslušníci některých někdejších vojenských formací (například určitých tankových divizí), aby se shromáždili na stanovených místech, kde by byli zformováni v bojeschopné vojenské útvary. Hays také uvítal vytvoření německé expertní skupiny kolem bývalých generálů wehrmachtu Speidela a Heusingera, od kterých si Adenauer, prostřednictvím ministra pro bytovou výstavbu Eberharda Wildermutha,³¹⁶ vyžádal další studii o vojenské situaci a o stavu výstavby a vyzbrojení jednotek východoněmecké lidové policie. Na této studii založil svou argumentaci, když se 17. srpna znovu sešel s vysokými komisaři. Jeho cílem bylo dosáhnout konečně průlomu v otázce znovuvyzbrojení.³¹⁷ Nejprve popsal sílu sovětských ozbrojených sil ve východní zóně. Hlavní nebezpečí ale nespatořoval v 34 sovětských divizích na území NDR, ale v údajné militarizaci lidové policie. Řekl, že si je jist tím, že Stalin má se SRN stejné záměry jako s Jižní Koreou. Obával se, že k útoku budou využity právě jednotky lidové policie a že Spojenci nebudou adekvátně reagovat, protože se koncentrují pouze na sovětské síly. Nakonec vyzval západní mocnosti, aby umožnily spolkové vládě postavit takovou sílu, která by byla schopná do jara 1951 klást případnému útoku lidové policie účinný odpor. Jelikož Spojenci nemohou zatím poslat do SRN žádné další jednotky, je nutné vybudovat německou obranou sílu ve formě dobrovolnických formací až do počtu 150 000 mužů. Hned také dodal, jak by bylo podle jeho názoru možné vytvořit potřebnou právní základnu: *„Na základě okupačního statutu mají Spojenci právo podnikat opatření na obranu demokratického pořádku. Mohly by tedy kdykoli na tomto základě zmocnit spolkovou vládu k odpovídajícím opatřením“*.³¹⁸

³¹⁶ Eberhard Wildermuth (FDP) byl za války plukovníkem a řídil během invaze v roce 1944 obranu Le Havru. Jako člen 1. Adenauerovy vlády velmi podporoval úsilí o prosazení znovuvyzbrojení SRN a sám se zřejmě pokládal za vhodného kandidáta na post budoucího ministra obrany. Na rozdíl od Adenauera či Blankenhorna měl dobré kontakty v důstojnických kruzích a kancléř ho využíval jako prostředníka.

³¹⁷ Adenauer und die Hohen Kommissare. Sv. 1, str. 222.

³¹⁸ Tamtéž.

Navzdory změněné situaci po vypuknutí korejské války reagovali vysocí komisaři na Adenauerovo temné líčení opět velmi rezervovaně. Francois Poncet řekl, že je naivní se domnívat, že eventuální útok lidové policie by nebyl zastaven spojeneckými silami. Navíc byl přesvědčen, že kancléř nebezpečí lidové policie silně zveličuje. Ani McCloy nebyl o moc vstřícnější. Pro Adenauera měla však otázka bezpečnostního jištění SRN klíčový význam, a proto se rozhodl, že ji bude vytrvale předkládat tak dlouho, dokud Spojenci neuznají nutnost jejího řešení. 12. září 1950 se měla v New Yorku sejít konference ministrů zahraničí tří západních mocností. Blankenhorn byl pověřen vypracováním memoranda o problematice znovuvyzbrojení, které obsahovalo konkrétní požadavky spolkové vlády.³¹⁹ Adenauer doufal, že memorandum bude projednáno Achesonem, Bevinem a Schumanem, na nadcházející konferenci. Obsah pamětního spisu se velmi podobal vyznění Adenauerova vystoupení před komisaři 17. srpna.³²⁰ Blankenhorn opět dramaticky vyličil sílu a bojeschopnost sovětských divizí a lidové policie a poukázal na naprosto nedostatečné bezpečnostní jištění SRN, kde je umístěno jen po dvou amerických a britských divizích. Uvedl, že západoněmecká policie existuje pouze na zemské úrovni a je ve špatném stavu. Blankenhorn proto žádal o zvýšení počtu spojeneckých jednotek a zřízení ochranné policie na spolkové úrovni, která by poskytla dostatečnou záruku vnitřní bezpečnosti. Jejím úkolem mělo být nejen potlačování vnitřních nepokojů, ale i ochrana před otevřenými či skrytými akcemi kopírujícími korejský vzor, zvláště pokud by Spojenci z jakéhokoliv důvodu své síly nenasadili. Text memoranda obsahoval i často citovanou větu: „*Spolkový kancléř dále opakovaně vyjádřil svou připravenost poskytnout v případě vytvoření mezinárodní západoevropské armády příspěvek ve formě německého kontingentu. Tím je jednoznačně vyjádřeno, že spolkový kancléř odmítá remilitarizaci Německa cestou vytvoření vlastní národní vojenské moci.*“³²¹ Pamětní spis byl 30. srpna předán Vysoké

³¹⁹ Toto memorandum bylo dlouho považováno za státní tajemství a bylo zveřejněno až v roce 1977.

³²⁰ Otištěno v Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1950. Bd. 3, str. 85-90.

³²¹ Tamtéž.

komisi, společně s dalším dokumentem, ve kterém byla žádána revize okupačního statutu a zásadní změna dosavadního právního stavu.

Skupina vojenských expertů kolem generála Speidela pokládala zrovnoprávnění SRN za nezbytný předpoklad západoněmeckého znovuvyzbrojení a sám Adenauer považoval uvolňování a posléze úplné odstranění okupačního statutu za základní cíl své politiky. Znovuvyzbrojení bylo velice závažným problémem a Adenauer si ani v systému tzv. „kancléřské demokracie“ nemohl dovolit obejít vládu. 22. srpna byli do Adenauerových plánů zasvěceni předsedové frakcí stran vládní koalice. O tři dny později se touto problematikou na tajném zasedání poprvé zabývala vláda. 31. srpna byli členové kabinetu informováni o obsahu obou dokumentů (tedy až po jejich předání). Tato schůze byla tajná a nebyl z ní dokonce pořízen ani žádný protokol; zapisovatel musel společně s dalšími obvykle přítomnými úředníky čekat v předpokojí.³²² Jednání ale neprobíhalo tak hladce, jak si Adenauer představoval. Ministr vnitra Heinemann protestoval proti tomu, že kancléř předal vysokým komisařům dokumenty takového obsahu, aniž by byla vláda předem informována, a aniž by došlo k diskusi a řádnému hlasování. Ohradil se také proti tomu, že se v memorandu hovoří o zřízení spolkové policie a on, jakožto příslušný resortní ministr, se o celé záležitosti předem nic nedověděl a neměl možnost zaujmout k věci své stanovisko. Heinemann však neměl výhrady pouze k Adenauerovu autoritativnímu postupu, ale i k znovuvyzbrojení jako takovému. Nereagoval však jako typický pacifista odmítající jakoukoli formu vojenské služby. Obával se spíše, že by vyzbrojení SRN vedlo k dalšímu prohloubení rozdělení Německa. Během zasedání vlády 31. srpna nabídl Heinemann svou rezignaci. Adenauer sice neměl k Heinemannovi nikdy vřelý vztah, byl mu v podstatě vnucen evangelickým křídlem, přesto ale nemohl jeho demisi ihned přijmout, protože musel brát ohled na nekatolické kruhy v CDU, ve kterých se těšil úctě. Navíc nebylo zatím jasné, jaké stanovisko v otázce vyzbrojení zaujme evangelická církev. Definitivní roztržka s Heinemannem nastala až tehdy, když podpořil stanovisko významného

³²² Kabinettsprotokolle der Bundesregierung 1950. Bd. 2, str. 639.

evangelického duchovního Niemöllera, který obvinil Adenauera z uzavření tajných dohod s McCloyem, na jejichž základě bude brzy zřízena řada německých divizí.³²³ Také vyzval k plebiscitu o znovuvyzbrojení, protože tato otázka nebyla předmětem diskuse v předvolební kampani.³²⁴ K Heinemannovu propuštění došlo 9. října a protestantská část jej podle očekávání přijala se značným rozhořčením. I v předsednictvu frakce CDU v Bundestagu se vytvořila vůči Adenauerovi nepříznivá nálada. Pokud ovšem sledujeme kontroverzi kolem Heinemannova odchodu z vlády v kontextu vyznění debaty o západoněmeckém vyzbrojení na konferenci ministrů zahraničí tří západních mocností v New Yorku, pak se nám může jevit jako „ bouře ve sklenici vody“. Spojenci zatím nebyli ochotni ani dát souhlas ke zřízení spolkové policie a o vybudování společné západoevropské armády, v jejímž rámci se mělo podle Adenauera uskutečnit znovuvyzbrojení SRN, se zatím také neuvažovalo. Za pozitivní výsledek konference mohl kancléř považovat pouze bezpečnostní záruku pro území SRN a západních sektorů v Berlíně a také důležité politické koncese (byla přislíbena revize okupačního statutu, zřízení západoněmeckého ministerstva zahraničí a uznání spolkové vlády jako jediné legitimní vlády v Německu, pokud se zaváže převzít dluhy Německé říše).

Přestože newyorská konference nepřinesla žádný posun v otázce povolení zřízení německých vojenských jednotek, pokračovala v SRN práce expertního kruhu kolem generála Speidela. Začátkem října se konala tzv. himmerodská konference (v klášteře Himmerod v Eifelu), na které bylo za předsednictví generálplukovníka Wietinghofa sepsáno tzv. himmerodské memorandum, které již představuje základní nástin budoucího Bundeswehru. Byla také zřízena funkce pověřence spolkového kancléře pro otázky zvýšení počtu spojeneckých jednotek (ve skutečnosti se jednalo o předchůdce spolkového ministra obrany). Stal se jím Theodor Blank, který měl dobré kontakty v křesťanských odborech. Adenauer si nepřál, aby tento úřad převzal bývalý generál (kupříkladu Hans

³²³ Tamtéž. Str 180.

³²⁴ Tamtéž.

Speidel nebo Gerhard von Schwerin).³²⁵ Obával se, že by v takovém případě stále existovalo jisté riziko, že by se budoucí ozbrojené složky staly jakýmsi státem ve státě a necítily by se podřízeny civilní moci. V tomto duchu se vyjádřil, když zdůvodňoval Blankovu volbu vysokým komisařům.³²⁶

Adenauer také pokračoval ve svém úsilí postavit vztahy mezi západními Spojenci a SRN na nový základ. 1. prosince 1950 během setkání s vysokými komisaři řekl, že by měly být vypracovány oboustranné bezpečnostní smlouvy, které by nahradily okupační statut.³²⁷ Tento nový smluvní rámec měl SRN podle kancléřových představ přinést záruku bezpečnosti, obnovení suverenity i umožnění zřízení německých armádních útvarů. Bylo zřejmé, že si zejména Američané začali uvědomovat nutnost znovuvybrojení SRN. V lednu 1951 začaly na Petersbergu rozhovory vojenských odborníků. Z německé strany se jich účastnili Blank, Speidel a Heusinger. 22. ledna se uskutečnilo v rezidenci Johna McCloye v Bad Homburgu setkání vrchního velitele NATO generála Eisenhowera s Adenauerem, který přišel v doprovodu Speidela a Heusingera. Tento vývoj vyvolal na německé straně naději, že se s americkou pomocí podaří rychle dospět k uspokojivému řešení, nejlépe k přímému začlenění budoucích německých ozbrojených sil do NATO. Brzy se však ukázalo, že USA berou ohled na francouzské stanovisko, které bylo odmítavé vůči remilitarizaci SRN v rámci NATO. Zároveň však Američané naléhali na Francouze, aby přestali znovuvybrojení SRN blokovat a navrhli smysluplnou alternativu. Nakonec se iniciativy chopil opět Jean Monnet, který vypracoval návrh na zřízení Evropského obranného společenství, který byl 24. října 1951 prezentován francouzským ministerským předsedou René Plevenem, a proto se mu také dostalo označení Plevenův plán. Celý projekt se nápadně podobal předešlému Schumanovu plánu. Měla vzniknout obdobná soustava institucí. Z hlediska SRN však projekt obsahoval některé jednoznačně diskriminační prvky. Národní kontingenty, které

³²⁵ Schwerin přišel o funkci bezpečnostního poradce kancléře. Adenauer nepříjemně pociťoval jeho přílišnou politickou nezávislost a jeho dobré vztahy s Kurtem Schumacherem. Připisoval mu také odpovědnost za průniky informací o činnosti jeho úřadu do tisku.

³²⁶ Adenauer und die Hohen Kommissare. Bd. 1, str. 266.

³²⁷ Tamtéž, str. 279-284.

měly být poskytnuty jednotlivými členskými státy, měly být organizovány na základě co nejmenších jednotek. Pro členské státy s vlastní národní armádou mělo být stanoveno přechodné období, zatímco německé síly měly být ihned na nejnižší úrovni začleněny do evropské armády. Adenauer zaujal k Plevenovu plánu jednoznačně negativní stanovisko. Vadilo mu zjevné znevýhodnění SRN a také skutečnost, že jednání o tomto projektu by probíhala současně s rozhovory o Schumanově plánu a Francouzi by tak získali při těchto jednáních další nátlakový prostředek. Brzy se však ukázalo, že Plevenův plán v zásadě má podporu americké administrativy,³²⁸ a Adenauerovi tak nezbývalo nic jiného než doufat, že se negativní důsledky pro SRN podaří alespoň zmírnit. Jednání o organizaci západoevropské obrany na základě Plevenova plánu začala v Paříži 15. února 1951. Z německé strany se jich účastnili Speidel a Blank, kterým asistoval Hallstein. Existovaly značné pochybnosti o tom, zda bude celý složitý systém Evropského obranného společenství z vojenského hlediska funkční. Zejména členské státy NATO měly zpočátku výhrady proti tomu, aby byla obrana západní Evropy řešena ještě v rámci nějaké mezinárodní organizace. Pro Francii však bylo v této době přímé členství SRN v NATO nepřijatelné a snažila se mu zabránit prostřednictvím Evropského obranného společenství. Této skutečnosti si byly vedoucí bonnské kruhy samozřejmě dobře vědomy a vnímaly ji velmi nepříznivě. Kupříkladu státní sekretář Hallstein prohlásil před novináři, že s požadavkem zrovnoprávnění SRN se neslučuje skutečnost, že všechny účastnické státy projektu Evropského obranného společenství jsou zároveň přímými členy NATO, zatímco SRN má mít přístup k Severoatlantické alianci jen nepřímo prostřednictvím svého členství v Evropském obranném společenství.³²⁹ Také Adenauer nesl tuto zjevnou diskriminaci velmi těžce. Podle svědectví Otto Lenze mluvil už v prosinci 1951 o tom, že pokud by se při realizaci Plevenova plánu vyskytly potíže, bude třeba vypracovat jiný plán, který by případně umožnil SRN bezprostřední přístup do NATO.

³²⁸ Zasedání Rady NATO v Paříži v prosinci 1950 Plevenův plán akceptovalo a doporučilo zahájení jednání s Bonnem o zapojení SRN do evropského vojenského seskupení.

³²⁹ Köhler, cit.dílo. Str. 660.

Příležitost k jednání o některých ožehavých otázkách souvisejících s připravovanými smlouvami se naskytla v únoru 1952, když se v Londýně konal pohřeb krále Jiřího VI., kterého se účastnili Acheson, Schuman i Adenauer. K nejvýznamnějším problémům projednávaným na improvizované konferenci patřila otázka vztahu NATO a Evropského obranného společenství.³³⁰ Francouzské Národní shromáždění se ve svém usnesení opět vyslovilo proti členství SRN v NATO. Toto rozhodnutí bylo odůvodněno tím, že SRN vznáší územní nároky na oblasti na východ od Odry a Nisy, a proto by její členství údajně narušilo čistě defenzivní charakter Severoatlantické aliance. Adenauer v Londýně ubezpečil své kolegy, že SRN hodlá dosáhnout znovusjednocení a eventuálně i připojení ztracených východních oblastí pouze mírovými prostředky a její přijetí do NATO by neznamenal hrozbu pro obranný charakter aliance. Francouzi však trvali na svém, a tak bylo pouze dohodnuto, že se budou konat konzultace, kde budou projednány otázky týkající se jak Evropského obranného společenství, tak NATO, a že v případě potřeby budou svolána společná zasedání Rady NATO a Rady ministrů Evropského obranného společenství. Kancléř však jednoznačně prohlásil, že se SRN svým souhlasem s článkem o propojení mezi Evropským obranným společenstvím a NATO nevzdává svého přání stát se plnoprávným členem NATO.

Dalším tématem londýnských jednání byla problematika výstavby západoněmeckého zbrojního průmyslu, zákazů a kontrol výroby určitých typů zbraní a všeobecných bezpečnostních kontrol v SRN. Adenauerovi připadaly bezpečnostní záruky požadované od SRN neúměrné bezpečnostnímu riziku, jaké SRN reálně představuje. Upozorňoval zejména na skutečnost, že sousedi Německa nemají důvod se cítit ohroženi, a to už proto, že se na západoněmeckém území nacházejí americké a britské divize vybavené těžkými zbraněmi a v budoucnu zde budou umístěny i jednotky Evropského obranného společenství. I v tomto případě však narazil na neústupnost Francie, která navíc požadovala garanci USA a Británie pro případ, že by se SRN vyvázala

³³⁰ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 524-527.

z Evropského obranného společenství. Adenauer byl ochoten s podobnou garancí souhlasit pouze v tom případě, že by nebyla jednostranně namířena pouze proti SRN. I přes tyto potíže se však na konferenci podařilo překonat hlavní rozpory a pařížská jednání o Evropském obranném společenství mohla pak být relativně rychle dovedena ke zdárnému konci. K podpisu smlouvy o Evropském obranném společenství došlo 27. května 1952 v budově francouzského ministerstva zahraničí na Guai d' Orsay. Svůj podpis pod smlouvu připojili kromě Adenauera a Schumana také ministři zahraničí dalších účastnických států (Itálie, Nizozemí, Belgie a Lucemburska). Po podepsání smlouvy o Evropském obranném společenství byla ještě ministry Achesonem, Edenem a Schumanem signována Francií požadovaná bezpečnostní garance.

Souběžně s rozhovory o Evropském obranném společenství probíhala jednání o tzv. Generální smlouvě (nazývané často Deutschlandvertrag – Smlouva o Německu), která měla nahradit okupační statut, nově upravit vztahy mezi SRN a západními mocnostmi a do značné míry obnovit suverenitu západoněmeckého státu. Mělo také dojít k formálnímu ukončení válečného stavu. Již na jaře 1951 zareagovaly západní mocnosti na dvě Adenauerova memoranda z 29. srpna 1950 povolením zřízení západoněmeckého ministerstva zahraničí a navazování diplomatických styků s jinými zeměmi. SRN ale musela vzít odpovědnost za splacení německých dluhů a závazků. Jako kandidát na úřad šéfa západoněmecké diplomacie nepřicházel v úvahu nikdo jiný, než sám Adenauer. Ve své nové funkci podepsal 18. dubna 1951 v Paříži Smlouvu o evropském společenství uhlí a oceli a v prosinci téhož roku byl na své první oficiální návštěvě Velké Británie. V této své funkci se mohl také chovat aktivněji při jednání o konečné podobě smlouvy o Evropském obranném společenství a Generální smlouvy. K přípravě německé pozice pro nadcházející rozhovory využil kancléř své dovolené, kterou v létě 1951 trávil na Bürgenstocku ve Švýcarsku. Ve spolupráci s Hallsteinem, Blankenhornem, Grewem a Globem zde vypracoval tzv. Bürgenstocký návrh,³³¹ který měl sloužit jako základ pro jednání se

³³¹ Köhler, cit. dílo. Str. 665.

západními spojenci. K tomu nakonec nedošlo. I tak je však tento návrh cenným pramenem pro poznání jeho priorit. Nápadná je zejména Adenauerova snaha o uzavření vzájemné bezpečnostní a spojenecké smlouvy a o pokud možno úplné obnovení suverenity SRN. Podle jeho představ se měly vztahy mezi SRN a třemi západními mocnostmi v budoucnu řídit výlučně smlouvami, které mezi nimi budou uzavřeny a všeobecnými zásadami mezinárodního práva. To by znamenalo, že západní Spojenci by v SRN již nevykonávali nejvyšší vládní moc na základě svých práv vítězů zakotvených v Berlínské deklaraci, ale byli by zde přítomni na takovém smluvním základě, jaký je obvyklý mezi rovnoprávními partnery. Odborník na mezinárodní právo Grewe³³² se snažil Adenauera upozornit na to, že Spojenci nikdy nepřipustí tak zásadní změnu své pozice a že čtyřmocenská prohlášení z roku 1945 mají zásadní význam pro Německo jako celek. Adenauer jeho argumenty nakonec uznal a souhlasil, aby doplnil bürgerstocký návrh o pasáže stanovující spojenecká práva ve vztahu k Berlínu, k celoněmeckým záležitostem a pro případ nutnosti vyhlášení výjimečného stavu. Tato spojenecká práva a závazky byly velmi důležité s ohledem na případné znovusjednocení Německa. Skutečnost, že Adenauer souhlasil teprve dodatečně s jejich zařazením do textu, vyvolala u některých jeho spolupracovníků jisté podráždění. Znovu se potvrdilo, že dosažení zásadního zlepšení statutu dílčího západoněmeckého státu a jeho zakotvení v západních strukturách je pro kancléře v daném okamžiku důležitější, než zdůrazňování celoněmeckých zájmů. Nakonec se však ukázalo, že rozruch okolo bürgerstockého návrhu byl v podstatě zbytečný.

24. září 1951 začaly na zámku Ernich porady mezi vysokými komisaři a Adenauerem.³³³ Kancléři byl předán spojenecký návrh, který se měl stát podkladem budoucích jednání, zatímco Adenauerův bürgerstocký návrh nebyl Vysokou komisí vzat na vědomí. Spojenecký návrh předpokládal, že nejvyšší

³³² Wilhelm Grewe: *Rückblenden 1976-1951*. Frankfurt. Str 143.

³³³ Adenauer und die Hohen Kommissare. Bd. 1, str. 378.

moc v Německu budou i nadále vykonávat Spojenci. Značná pozornost byla také věnována ustanovením o spojeneckých právech v případě výjimečného stavu.

Adenauer byl postupem Spojenců velice zklamán. Dal sice najevo, že chápe oprávněnost převzetí nejvyšší vládní moci v Německu vítěznými mocnostmi v roce 1945, ale že neví proč by tento právní stav měl i nadále existovat i ve zcela jiných podmínkách, než panovaly bezprostředně po skončení války. Vyjádřil také obavu, že zveřejnění spojeneckého návrhu by znamenalo velkou podporu pro Grotewohla.³³⁴ Adenauer však se svou argumentací příliš neuspěl. Spojenci poukazovali zejména na to, že případné úplné zřeknutí se nejvyšší vládní moci ze strany západních okupačních mocností by mohlo mít vážné důsledky ve vztahu k SSSR. Stalin by kupříkladu mohl zpochybnit právo západních Spojenců udržovat jednotky v Berlíně. Adenauer musel nakonec ustoupit ze svých maximalistických požadavků. Úplná suverenita Německa byla obnovena až v roce 1990 v souvislosti s jeho znovusjednocením.

Další problém se vyskytl, když byla projednávána otázka, co by mělo zahrnovat budoucí sjednocené Německo. Adenauer, který musel brát ohled na zájmy vysídlelců, trval na tom, aby bylo znovu zdůrazněno, že příslušnost oblastí na východ od Odry a Nisy má být definitivně vyřešena až mírovou konferencí.³³⁵ Spojenci mu v tomto bodě vyšli vstříc, ačkoli na straně Spojenců už nikdo vážně nepočítal s tím, že by hraniční linie na Odře a Nise mohla být na mírové konferenci opravdu změněna.

Při prosazování Generální smlouvy narazil Adenauer na potíže i na vnitropolitické scéně, a to dokonce i ve vlastní vládní koalici.³³⁶ Největší pochybnosti vyvolal článek, jež jasně stanovoval, že i sjednocené Německo bude vázáno všemi závazky vyplývajícími ze smluv a že mu budou také příslušet veškerá práva přiznaná SRN na základě smluv. Šlo o tzv. vázací klauzuli. Bylo

³³⁴ Východoněmecký premiér Grotewohl zaslal 30. 11. 1950 Adenauerovi (nepochybně na přání Moskvy) přátelský list s nabídkou na urovnání německých poměrů, k němuž mělo dojít samozřejmě za sovětských podmínek.

³³⁵ Adenauer und die Hohen Kommissare. Sv. 1, str.575-579.

³³⁶ SPD se stavěla ke smlouvám zcela odmítavě a Kurt Schumacher dokonce prohlásil, že „ten, kdo souhlasí s Generální smlouvou, není Němec“. Kurt Schumacher: *Reden-Schriften-Korrespondenzen 1945-1952*. Hrsg. von Willy Albrecht, Berlin-Bonn....Str. 902.

jasné, že sjednocení Německa nebude uskutečnitelné bez souhlasu SSSR a zohlednění jeho zájmů. Proto se někteří politici obávali, že by vázací klauzule mohla navždy znemožnit obnovení národní jednoty, protože pro Moskvu nebude nikdy přijatelné, aby bylo jednotné Německo vázáno smlouvami z roku 1952. Kupříkladu poslanec za CDU Lemmer prohlásil na zasedání frakce, že „rok 1952 vejde do dějin jako rok historického rozdělení Německa“.³³⁷ Nakonec se však kancléři podařilo s vypětím všech sil tento odpor ve vlastních řadách utlumit a 26. května 1952 mohlo dojít v sále Spolkové rady v Bonnu ke slavnostnímu podpisu Generální smlouvy. Pro další osud tohoto klíčového dokumentu bylo však rozhodující, že byl pevně svázan se smlouvou o Evropském obranném společenství a nemohl vstoupit v platnost samostatně.

5.5 Stalinova nóta

Ani SSSR pochopitelně nepouštěl se zřetele další vývoj německé otázky. Moskva vedla od roku 1950 kampaň za svolání čtyřmocenské konference a uzavření celoněmecké mírové smlouvy.³³⁸ Při sledování svých cílů sovětská strana využila i vazalský východoněmecký režim. 30. listopadu 1950 zaslal předseda vlády NDR Grotewohl Adenauerovi vstřícný list vyzývající k urovnání německých záležitostí. Adenauer se však podobným vábením ze strany Východu nenechal ani na okamžik zmýlit. Integrace SRN do západních struktur byla úhelným kamenem jeho politiky a Adenauer se od ní nemínil nikým a ničím odvést. Mnohokrát zdůrazňoval nutnost provádět jasnou prozápadní politiku, která by na Západě (a hlavně v USA) nevzbudila podezření, že SRN kolísá mezi Západem a Východem.³³⁹ Avšak přes všechny tyto výzvy se Adenauer nikdy nemohl zbavit jistého pocitu nedůvěry vůči západní politice. Silně ho znepokojovaly tendence směřující k obnovení jednání se SSSR, které se stále objevovaly ve Francii i v Británii. Adenauer se obával, že by Západ mohl nakonec

³³⁷ Köhler, cit. dílo. Str. 676.

³³⁸ K podpisu mírové smlouvy, vylučující jakoukoli formu remilitarizace Německa, SSSR vyzval v nótě ze dne 3. 11. 1950, která shrnovala výsledky pražské schůzky ministrů zahraničí zemí východního bloku (uskutečnila se v říjnu téhož roku).

³³⁹ Lenz, cit. dílo. Str. 39.

přece jen kývnout na sovětský požadavek nové čtyřmocenské konference, kde by se vítězné mocnosti mohly dohodnout na úkor Německa. Nejvíce pochopení pro své obavy nacházel u představitelů USA, a proto sázel především na americkou kartu. 16. prosince 1950 se sešel s americkým vysokým komisařem McCloyem. Chtěl se mu svěřit se svým znepokojením v souvislosti s obnovenou aktivitou Moskvy a zdůraznit mu hlavní priority své zahraniční politiky. Především mu jasně řekl, že dává přednost dočasné rezignaci na myšlenku německého národního sjednocení před brzkým vytvořením jednotného Německa podléhajícímu sovětskému vlivu. Také jednoznačně odmítl neutralitu Německa, protože neutrální Německo by se podle jeho názoru dříve nebo později nutně stalo součástí sovětské mocenské sféry a v případě ztráty západního Německa by se komunismus mohl snadno rozšířit i do Francie a Itálie, neboť v obou zemích existují silné komunistické strany. Pokud by k tomu skutečně došlo, ocitly by se v ohrožení i samotné Spojené státy. Není jisté, zda toto Adenauerovo přehnaně dramatické líčení udělalo na McCloye dojem, ale rozhodné kancléřovo stanovisko ohledně integrace SRN do západních struktur jistě uvítal. Adenauerovi bylo po tomto rozhovoru s americkým vysokým komisařem jasné, že představa neutrálního Německa je pro USA nepřijatelná. Toto zjištění bylo pro něj s ohledem na příští vývoj velmi důležité.

Moskva totiž pokračovala ve své ofenzivě. 13. února 1952 se vláda NDR obrátila na vítězné mocnosti s žádostí o uspišení podpisu mírové smlouvy. Moskva vzápětí tuto žádost podpořila a 10. března zaslala třem západním velmocím tzv. Stalinovu nótu. V nótě navrhovala sovětská strana vytvoření celoněmecké vlády, se kterou měla být neprodleně uzavřena mírová smlouva. Okupační jednotky měly během jednoho roku opustit Německo, které mělo být sjednoceno v hranicích z roku 1945. Mělo mít také vlastní ozbrojené síly a zbrojní produkci. Mělo mu být ale zakázáno stát se členem aliance namířené proti zemi, která se účastnila války proti Německu. Prakticky to znamenalo, že Moskva požaduje neutralitu Německa.

Během zasedání kabinetu 11. března Adenauer Stalinovu nótu jednoznačně odmítl. Jediným ministrem, který našel dost odvahy k tomu, aby kancléři oponoval a poukázal na zjevné výhody (například přiznání vlastní národní armády), byl Jakob Kaiser. Ostatní ministři mlčky přijali kancléřovo stanovisko. Také při projednávání nóty s vysokými komisaři na Petersbergu zaujal Adenauer pevný postoj a ujistil komisaře, že se jeho vláda v žádném případě neodchýlí od svého dosavadního kurzu. Řekl také, že podle jeho názoru chtějí Sověti nabídkou národních ozbrojených sil polichotit zejména bývalým nacistům a militaristům. Jeho vláda však samostatnou armádu, kterou by si SRN nemohla dovolit ani z ekonomických důvodů, rozhodně odmítá. Na závěr Spojence požádal o brzkou reakci na sovětskou nótu a vyjádřil naději, že se nenechají svést k uspořádání čtyřmocenské konference .

Na další schůzce s vysokými komisaři 17. března se již jednalo o konkrétní podobě odpovědi.³⁴⁰ Bylo rozhodnuto, že západní Spojenci budou trvat na provedení svobodných voleb a vyslání zvláštní komise OSN za účelem zjištění předpokladů pro provedení svobodných voleb v obou částech Německa. Odpověď měla dále obsahovat odmítnutí budování německé národní armády a také sovětského požadavku neutrality sjednoceného Německa. Adenauer si také přál, aby Spojenci označili za nepřijatelný i Moskvou požadovaný územní rozsah Německa. Všechny tyto body se pak skutečně objevily v nótě, kterou Západ 25. března zareagoval na sovětskou iniciativu. Z toho je zřejmé, že mezi kancléřem a západními Spojenci existovala plná shoda. To bylo jistě důležité, protože nóta byla oficiálně adresována západním mocnostem a jejich stanovisko bylo rozhodující. Přesto se však zdá, že se Stalin snad více obracel na politické kruhy a širokou veřejnost přímo v SRN.³⁴¹ Stalin patrně reálně nepočítal s tím, že by se mu podařilo přimětl Západ k zásadní změně dosud uplatňované politiky vůči Německu a zabránit integraci SRN do Evropského obranného společenství a podpisu Generální smlouvy. Zřejmě předpokládal, že v SRN existuje touha po

³⁴⁰ Adenauer und die Hohen Kommissare. Bd., 2, str. 27.

³⁴¹ Rupieper, Herman Josef: *Die besetzte Werbündete: Die amerikanische Deutschlandpolitik 1945-1949*. Opladen 1991. Str. 254.

obnovení národní jednoty, a že se bonnská vláda po zveřejnění sovětské nóty ocitne pod silným tlakem veřejného mínění a parlamentní opozice, který by mohl - pokud by došlo k obzvláště příznivému vývoji událostí pro Moskvu - vést i k jejímu pádu.³⁴² Také si byl dobře vědom toho, že Západ bude muset do určité míry zohlednit reakci, kterou nóta vyvolá v samotném Německu. Naštěstí se však situace nevyvíjela tak dramaticky. To však neznamená, že Adenauer nenarazil na nesouhlas. Vlivní odpůrci jeho postupu byli i ve frakci CDU. Odmítali kancléřovo kategorické stanovisko a požadovali jednání o Stalinově nótě, která měla podle jejich názoru vyjasnit, zda se jedná o vážně míněnou a přijatelnou nabídku sjednocení Německa. Tyto tendence se nejsilněji projevovaly mezi evangelíky v CDU. Adenauer ve svých polemikách s nimi často používal argument, že politika pevné západní vazby představuje zároveň i jedinou reálnou cestu k opětovnému sjednocení Německa, protože převaha západního vojenského spojení nakonec přiměje Moskvu, aby vydala svou zónu a umožnila nové uspořádání v Evropě. V dopisu velkému kritikovi svého zahraničně politického kurzu historikovi Bernardu Ritterovi Adenauer vysvětlil smysl své politiky takto: *„Se Sovětským svazem lze vyjednávat pouze tehdy, pokud je druhá strana přinejmenším stejně silná. Vítám proto sjednocování západního světa. Jsem přesvědčen, že až bude Západ stejně silný jako Sovětský svaz, bude nalezení shody s Moskvou možné, ale rozhodně ne dříve. Také jsem přesvědčen o tom, že příliš brzy zahájená jednání utvrdí Moskvu v jejich postojích. Cílem mé politiky je začlenit SRN do západního světa, aby unikla nebezpečí neutralizace, přispěla k posílení Západu a mohla se v zájmu Německa a v zájmu míru podílet na rozhovorech s Moskvou, až pro ně jednou dozraje doba“.*³⁴³ V roce 1952 se však představa, že se Západu z pozice síly podaří prosadit sjednocení podle západních podmínek, zdála dosti vzdálená a nepříliš reálná. Ze strany Adenauera šlo dost možná v dané situaci o instrumentální

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Adenauer : *Briefe 1951-1953*. Str 195-198.

argumentaci, kterou se snažil vyvrátit podezření, že pro něj sjednocení není důležité.

I přes nepříliš příznivou odezvu Moskva ve své hře ještě pokračovala. 9. dubna byla zveřejněna další sovětská nota, která zacházela ještě dále při naznačení možností znovusjednocení Německa. Sovětská strana překvapivě akceptovala i zásadu svobodných voleb. Trvala pouze na tom, aby k nim došlo pod dozorem čtyř velmocí nikoli komise OSN. Zdálo se tedy, že Stalin učinil zásadní ústupek. Kurt Schumacher vyzval Adenauera, aby tuto notu kategoricky neodmítal a poukázal na různé možnosti, jak by bylo možno na bázi čtyřmocenských jednání prověřit vážnost sovětských úmyslů. Celkově lze ale říci, že se SPD chovala vůči Stalinově iniciativě dosti obezřetně. Kancléř však neviděl žádný důvod ke změně svého dosavadního stanoviska. Také západní mocnosti se neodchýlily od původní linie a ve své odpovědi trvaly na kontrolní funkci OSN.³⁴⁴ Na to SSSR zareagoval poslední notou z 24. května, která obsahovala už jen propagandistické fráze. Stalin pochopil, že se očekávaný efekt nedostaví.

Celá záležitost měla ještě dohru v podobě vleklé diskuse mezi historiky o tom, zda v roce 1952 nebyla promarněna jedinečná příležitost ke sjednocení. Jedna skupina autorů, jejímž nejvýznamnějším představitelem byl Rolf Steininger,³⁴⁵ tvrdila, že ze strany SSSR šlo o vážně míněný pokus zabránit začlenění SRN do Evropského obranného společenství i za cenu vydání východní zóny, a že se tedy jednalo o reálnou možnost dosáhnout sjednocení země. Druhá skupina, reprezentovaná zejména Hansem Peterem Schwarzem,³⁴⁶ zastávala názor, že šlo pouze o propagandistický manévr Moskvy mající za cíl zkomplikovat přijetí dohody o Evropském obranném společenství a Generální smlouvy, a uvážlivý státník Adenauer na něco takového nemohl přistoupit. Jednalo se však pouze o akademickou diskusi, která probíhala později především na poli historické literatury a publicistiky, ale v praktické politické rovině byla vlastně v podstatě

³⁴⁴ Köhler, cit. dílo. Str 695.

³⁴⁵ Steininger, Rolf: Eine Chance zur Wiedervereinigung? Die Stalin - Note vom 10. März 1952. Bonn 1985.

³⁴⁶ Die Legende von der verpaßten Gelegenheit. Die Stalin - Note vom 10. März 1952. Hrsg. von Hans Peter Schwarz. Stuttgart-Zürich 1982.

bezpředmětná. SRN byla dítětem studené války a byla do značné míry závislá na západních mocnostech, které ji vytvořily. Pro Západ byla představa sjednocení Německa za cenu jeho neutralizace nepřijatelná. I kdyby v čele západoněmecké vlády stál politik, který by si přál jednání se SSSR, bylo by pro něj prakticky nemožné prosadit cokoli, co by neodpovídalo přání a zájmům západních mocností. Obviňovat Adenauera, že promarnil příležitost ke sjednocení, je proto zcela nesprávné.

5.6 Smlouva s Izraelem

Předpoklady vývoje směřujícího k odškodnění Izraele byly vytvořeny již revizí okupačního statutu z 6. března 1951. Tehdy bylo SRN umožněno navazovat diplomatické styky s cizími zeměmi a bylo zřízeno západoněmecké ministerstvo zahraničí. SRN se ale musela zavázat, že převezme veškeré německé dluhy a závazky. Stát Izrael se na základě toho 12. března obrátil na vítězné mocnosti s nótou, ve které žádal reparace ve výši jedné miliardy dolarů. Kromě nároků vznášených Izraelem existovaly také individuální nároky na odškodnění za zabavený majetek a utrpěné bezpráví. K jejich splnění byla SRN již smluvně zavázána. Adenauer si jasně uvědomoval rozsah bezprecedentních zločinů nacistického Německa vůči evropským Židům. Odmítal sice kolektivní vinu Němců, ale trval na tom, že SRN je povinna učinit účinné morální gesto vůči Izraeli. Tento krok by navíc výrazně přispěl ke zvýšení důvěryhodnosti a prestiže SRN v západním světě.

27. září 1951 přednesl Adenauer v Bundestagu prohlášení, ve kterém se veřejně přihlásil k povinnosti morálního a materiálního odškodnění Izraele. 6. prosince téhož roku byla během Adenauerovy návštěvy ve Velké Británii tajně zaranžována jeho schůzka s předsedou Židovského světového kongresu Nahumem Goldmannem, který se měl se souhlasem izraelské vlády pokusit získat od kancléře závazný příslib. Goldmann později ve svých memoárech označil svůj rozhovor s Adenauerem za „emocionálně nejtěžší a politicky snad

nejvýznamnější jaký kdy vedl".³⁴⁷ Důležité bylo, že se Adenauer plně ztotožnil s Goldmannovým názorem, že pokud má být hmotné odškodnění ze strany SRN pokládáno za účinné morální gesto pak musí být jeho výše alespoň v symbolickém vztahu k rozsahu páchaného bezpráví. Izrael měl pochopitelně zájem na tom, aby odškodnění bylo co největší. Goldmann také kancléře vyzval, aby se neomezoval pouze na ústní přísliby, ale aby mu poskytl také písemné prohlášení, které by celé záležitosti dodalo závazný charakter. Adenauer zareagoval neobyčejně vstřícně. Řekl Goldmannovi, že může návrh takového dopisu ihned nadiktovat své sekretářce a ještě v průběhu dne od něj obdrží příslušný dokument.³⁴⁸ Dal tedy Goldmannovi volnou ruku a vyjádřil dokonce souhlas s tím, aby se základem budoucího jednání stala izraelská nota z 12. března, která obsahovala požadavek reparací v astronomické výši jedné miliardy amerických dolarů.³⁴⁹ Adenauer patrně přikládal gestu vůči Izraeli tak velký význam, že si plně neuvědomil dosah tohoto kroku. Poskytnutí tak velké sumy nebylo v možnostech západoněmecké ekonomiky. Na podzim roku 1951 začala v Londýně jednání o německých dlužích, která z pověření spolkové vlády vedl bankéř Hermann Abs. Bylo zřejmé, že z londýnských rozhovorů vzejdou další velké platební povinnosti pro SRN.

Přijetí materiálního odškodnění od Německa vyvolávalo silné emoce i v samotném Izraeli. Pobouření vzbuzovala zejména představa, že si izraelská vláda chce dát zaplatit za holocaust. V tomto smyslu však, ani izraelská vláda, ani německá strana, odškodnění nechápaly. Bylo zcela evidentní, že hodnota milionů zmařených lidských životů nemůže být nikdy vykoupena penězi nebo zbožím, a že se ze strany SRN jedná pouze o určité morální gesto. Přesto v některých židovských kruzích vznikla nenávistná atmosféra, která vedla dokonce k neúspěšnému pokusu o atentát na Adenauera v březnu 1952. Většina izraelské politické reprezentace se však zachovala zcela pragmaticky. Mladý stát zahraniční pomoc nutně potřeboval a západoněmecký příspěvek byl proto vítaný.

³⁴⁷ Goldmann, Nahum: *Mein Leben als deutscher Jude*. Mnichov- Vídeň 1980. Str. 382.

³⁴⁸ Tamtéž. Str. 382.

³⁴⁹ *Deutschlands Weg nach Israel*. Hrsg. von Rolf Vogel. Stuttgart 1967. Str. 39.

Jednání s Izraelem byla zahájena 21. března 1952 v Haagu. Vedoucím německé delegace byl profesor Hans Böhm. Rozhovory byly ale komplikovány tím, že souběžně probíhala londýnská konference, na níž věřitelé Německa vznesli požadavky v celkové výši 23,6 miliard marek.³⁵⁰ Vedoucí německé delegace na této konferenci Abs se pochopitelně snažil snížit dlužný obnos tak, aby mohly být stanoveny roční splátky, které by byly pro SRN únosné. Proto odmítl rychlou dohodu s Izraelem o konkrétní částce. Pokud by k ní totiž došlo, bylo by pro Abse složitější přesvědčit věřitele o špatné finanční situaci SRN a o nutnosti redukce jejích pohledávek. Němečtí vyjednávači na jednání s Izraelem naopak naléhali na to, aby SRN učinila Izraeli rychle co možná největší konkrétní nabídku.

Tyto rozdílné priority se plně projeví na schůzce kancléře s vedoucími obou delegací, ministry a státními sekretáři 5. dubna 1952. Účastníci schůzky se také poprvé dozvěděli o existenci Adenauerova písemného slibu Goldmannovi. Kancléř totiž o tomto svém kroku vládu neinformoval a učinil ho na základě svého práva zakotveného v Základním zákoně – určovat směřování německé politiky (Richtlinienkompetenz), které si vykládal velmi široce. Tento postup vyvolal velkou nelibost zejména u ministra financí Schäfera, jehož resortu se celá záležitost silně dotýkala, a také u Abse, který se obával negativních dopadů na jednání, která vedl v Londýně. Profesor Böhm si naopak přál, aby byl ihned uznán nárok Izraele ve výši tří miliard marek. Rozpory přetrvávaly i na zasedání kabinetu 16. května. Po dlouhých diskusích bylo nakonec rozhodnuto nabídnout Izraeli dodávky zboží v hodnotě sto milionů marek ročně. Böhm v reakci na tuto nabídku, kterou pokládal za neúměrně nízkou, rezignoval na svou funkci. V tisku prohlásil, že se přesvědčil o neochotě míst odpovědných za londýnská jednání (tedy především Abse) dosáhnout skutečného vyrovnání s Izraelem. Doufal, že se mu tak podaří vyvinout tlak na kancléře a přimět ho, aby podpořil jeho stanovisko a ne Absovo. Během Absova rozhovoru s izraelskými zástupci 19. června se skutečně ukázalo, že Izrael pokládá německou nabídku za

³⁵⁰ Köhler, cit. dílo. Str. 710.

nepřijatelnou a požaduje během prvních tří let devizové platby a dodávky zboží v hodnotě 600 milionů marek. Jednání s Izraelem uvízla na mrtvém bodě. Adenauer si však byl dobře vědom toho, že jejich ztroskotání by mělo velice negativní dopad na prestiž SRN v zahraničí. Velmi ho také rozhořčovaly Böhmovy výroky v tisku. Měl obavy, že by mohly v západní veřejnosti vzbudit podezření, že v SRN došlo k obnovení antisemitismu. Bylo zřejmé, že jednání musí dostat nový impuls. USA měly zájem na zdaru jednání, proto v této fázi sehrál zprostředkovatelskou úlohu i americký vysoký komisař McCloy. V budově jeho úřadu se uskutečnila důležitá schůzka, na které bylo dohodnuto, že Izraeli budou nabídnuty tři miliony marek ve zboží během deseti let. Böhm se ihned vydal do Paříže, kde se měl setkat s Goldmannem a přednést mu tento nový návrh. Nabídka byla natolik velkorysá, že ji Goldmann okamžitě s potěšením přijal a mohla se tak stát podkladem pro obnovená jednání, která byla završena 10. září 1952 podpisem příslušné smlouvy v Lucemburku. Izraelsko-německá smlouva byla pak v březnu 1953 ratifikována. Významné pomoci se v této otázce Adenauerovi dostalo i ze strany opoziční SPD, která jednoznačně podpořila vládní stanovisko a prosadila jmenovité hlasování, čímž se zvýšil počet kladných hlasů.

5.6 Ratifikace Generální smlouvy a smlouvy o Evropském obranném společenství. Spor na Ústavním soudu v Karlsruhe

Událostí, která v roce 1952 a v prvních měsících roku 1953 především zaměstnávala bonnskou politickou scénu, bylo schvalování smluv uzavřených v květnu 1952 v Paříži (Generální smlouva a smlouva o Evropském obranném společenství) ve Spolkovém sněmu a Spolkové radě. Úspěšná ratifikace měla klíčový význam pro zdar politiky západní integrace. Adenauer si proto přál, aby celá věc byla rychle dovedena do úspěšného konce a snažil se ratifikační proces maximálně popohnat. 10. června se během zasedání kabinetu zmínil o tom, jak si představuje harmonogram schválení smluv. První čtení se mělo podle jeho

názoru uskutečnil už na začátku července, poté se měly smlouvami nanejvýš čtyři týdny zabývat parlamentní výbory a ještě v průběhu srpna mělo dojít ke konečnému schválení. Bylo jasné, že tento časový rozvrh je nerealistický a odráží především kancléřův vnitřní neklid. Předseda parlamentní frakce CDU Henrich von Brentano si neodpustil poznámku v tom smyslu, že kancléř patrně pokládá parlament za zbytečnou instituci.³⁵¹ Adenauerův spěch a nervozita však vyplývaly i z objektivních příčin. V souvislosti s podpisem smlouvy o Evropském obranném společenství se objevila otázka její slučitelnosti se Základním zákonem, který vznikl v době, kdy se nepředpokládala obnova jakýchkoli ozbrojených sil na spolkovém území. K zachování demilitarizace země se spolková vláda ostatně zavázala i v Petersberské dohodě v listopadu 1949. SPD se proto již v lednu 1952 (tedy několik měsíců před definitivním podpisem smluv) odvolala k Ústavnímu soudu v Karlsruhe, který měl určit, zda jsou smlouvy v souladu s ústavou. V případě, že by stanovisko soudu bylo negativní, bylo by nutné změnit Základní zákon a k tomu by byla potřebná ústavní dvoutřetinová většina, kterou vládní koalice nedisponovala. SPD by tak mohla smlouvy zablokovat.

Proto není divu, že kancléř sledoval vývoj v této věci s velkým znepokojením. Ústavní soud byl mladou a ne zcela etablovanou institucí. Ústavní soudci byli ustaveni do svých funkcí teprve v roce 1952. Adenauer ústavní soudce podezíral z toho, že se chtějí vměšovat do utváření politiky. Velkou nedůvěru u něho vzbudil i způsob, jakým byl soud sestaven. Ústavní soudci byli vybíráni neveřejně právními experty Spolkového sněmu a Spolkové rady.³⁵² SPD se podílela na vládě v mnoha spolkových zemích a měla proto silné zastoupení ve Spolkové radě. Adenauer se ihned začal obávat, že sociální demokraté ovlivnili složení soudcovského sboru prostřednictvím Spolkové rady. Před spolkovým předsednictvem CDU například prohlásil, že mezi 23 soudci je 9 zapsaných členů SPD a jen 2 nebo 3 zapsaní členové CDU.³⁵³ 22. dubna během zasedání vlády

³⁵¹ Lenz, cit. dílo. Str. 361.

³⁵² Köhler, cit. dílo. Str. 759.

³⁵³ Protokolle des CDU – Bundesvorstandes 1950-1953. Str. 176.

zase poznamenal, že 9 parlamentu neodpovědných mužů má ve svých rukou osud národa. Podobná tvrzení brzy pronikla i do sdělovacích prostředků. První ze dvou senátů Ústavního soudu byl kupříkladu označován jako „rudý senát“, protože jeho členové byli údajně názorově blízcí SPD. Podobná nařčení pochopitelně snižovala autoritu soudu. Navíc se často jednalo o ničím nepodložené spekulace. Ústavní soud byl koncipován jako nezávislý na politické moci a jeho úkolem nebylo formovat politiku. V těchto intencích ústavní soudci, navzdory všem obviněním, vnímali svou roli.

Ve vládním táboře v Bonnu přesto zavládlo vzrušení, když vyšlo najevo, že stížnost SPD bude posuzovat první senát, který vydá rozhodnutí závazné pro celý soud. Vláda se nakonec na svém tajném zasedání 6. června usnesla požádat spolkového prezidenta Heusse, aby se sám obrátil na Ústavní soud se žádostí o informaci, zda smlouvy nevyžadují změnu ústavy. Prezident Heuss, jakožto politik konzervativně liberálního zaměření, vždy fungoval jako opora existující občanské vládní koalice. I tentokrát jí ochotně vyšel vstříc a 10. června požádal ústavní soud o příslušný posudek. Důležité přitom bylo, že tuto žádost neměl, na rozdíl od stížnosti SPD, posuzovat pouze první senát, ale oba dva senáty soudu. Obecně se předpokládalo, že druhý senát je příznivěji nakloněn vládním záměrům.

Brzy se však ukázalo, že ani manévr se zapojením spolkového prezidenta nepřinesl do řad vládní koalice žádoucí uklidnění. Stále nebylo jisté, jak se ústavní soud zachová. Pro Adenauera byla celá tato situace velice deprimující. Obě smlouvy byly alfou a omegou jeho zahraniční politiky a byl přesvědčen, že kdyby z jakéhokoliv důvodu nevstoupily v platnost, mělo by to pro Německo nedozírné následky. Před spolkovým předsednictvem své strany prohlásil, že pokud se Evropské obranné společenství neuskuteční, stane se obrannou linií v Evropě východní hranice Francie a německé území se změní v bitevní pole stejně jako Korea. Varoval také před nebezpečím, že se Američané zřeknou Evropy, což bude mít tragické následky.³⁵⁴ Adenauer se proto snažil co nejvíce

³⁵⁴ Protokolle des CDU- Bundesvorstandes 1950-1953. Str. 186.

urychlit proces ratifikace smluv, přál si, aby byly parlamentem schváleny dříve, než Ústavní soud rozhodne. Věřil, že schválení smluv spolehlivou parlamentní většinou na soudce zapůsobí a ovlivní jejich rozhodnutí.

10. července 1952 prošly smlouvy úspěšně prvním čtením. Pak ale následovaly parlamentní prázdniny a smlouvy se znovu dostaly na pořad jednání až na podzim. Druhé čtení bylo dokončeno teprve 6. prosince. 8. prosince Ústavní soud znovu potvrdil, že právní posudek pro prezidenta bude závazný pro oba senáty. Opět se však také objevily znepokojivé náznaky, že by soud skutečně mohl dojít k závěru, že smlouvy obsahují sporné body, které jsou v rozporu s ústavou. Posudek, který by vyzněl v tomto duchu by byl závazným rozhodnutím a muselo by na jeho základě dojít ke změně ústavy. Adenauer se rozhodl raději neriskovat a požádal Heusse, aby za těchto okolností žádost o posudek stáhl. Heuss se sice trochu zdráhal. Jeho role v celé záležitosti začala působit poněkud trapně. Byl nezávislým ústavním činitelem, přesto na přání vlády podal příslušnou žádost a nyní ji měl opět na přání vlády stáhnout. Heuss však nakonec kancléři i v tomto případě vyhověl. Ústavní soud dal pak za pravdu vládě a stížnost SPD byla odmítnuta. Poté už nic nebránilo tomu, aby byly smlouvy 19. března 1953 ve třetím čtení konečně schváleny.

5.7 Adenauerova první oficiální návštěva v USA. Ohlas východoněmeckého povstání v červnu 1953. Volby do druhého Spolkového sněmu.

Od začátku roku 1953 žila bonnská politická scéna přípravami na další spolkové volby, které se měly uskutečnit v září. Do této vzrušené předvolební atmosféry zásadním způsobem zasáhly dvě události: Adenauerova první cesta do USA a krvavě potlačené povstání v NDR.

Pozvání do USA se Adenauerovi dostalo už v roce 1952 od prezidenta Trumana. Po volbách v listopadu 1952, které přinesly úspěch republikánskému kandidátovi Eisenhowerovi, bylo pozvání zopakováno. Návštěva se uskutečnila v dubnu 1953, tedy v době, kdy již byly ratifikovány Generální smlouva, smlouva

o Evropském obranném společenství i smlouva s Izraelem. Pokud k tomu přičteme již dříve uzavřenou a ratifikovanou smlouvu o Evropském společenství uhlí a oceli, můžeme říci, že v té době se již Adenauerovi podařilo značně pokročit při prosazování prozápadní zahraniční politiky. A právě vyznění americké cesty vnímal kancléř jako velké zadostiučinění a potvrzení správnosti své linie.³⁵⁵

Adenauer doufal, že jeho návštěva přispěje k prohloubení americko-německých vztahů a k posílení důvěry k SRN, jakožto spolehlivému partneru Západu. Adenauerovým přáním bylo také vyjádřit Američanům vděčnost za pomoc, kterou po válce poskytli Německu. Vysoce ocenil skutečnost, že Amerika podala pomocnou ruku svému někdejšímu protivníku.³⁵⁶ Adenauer během svého pobytu v USA také vyhledal bývalého amerického prezidenta Hoovera, aby mu osobně poděkovat za to, že ve své zprávě pro prezidenta Trumana z roku 1949 upozornil na zoufalou situaci Německa a na důležitost jeho hospodářského zotavení pro celkovou obnovu evropského kontinentu.³⁵⁷

Nejdůležitější součástí Adenauerova programu byly rozhovory s významnými představiteli nové americké administrativy. Setkal se i s prezidentem Eisenhowerem a státním sekretářem Dullesem. Kancléřova návštěva se uskutečnila v době, kdy světová politická scéna byla znepokojena smrtí J.V. Stalina. Panovala značná nejistota ohledně budoucího vývoje v SSSR. Adenauer se v této souvislosti obával zejména toho, že v západních zemích dojde k oživení nadějí na dohodu se sovětskou stranou. Adenauerovi se opět zdálo, že by se mohl vrátit starý přízrak Postupimi, a proto si velice přál zjistit stanovisko americké administrativy. V průběhu rozhovorů vyšlo najevo, že Eisenhower i Dulles jsou k vývoji v SSSR velmi skeptičtí.

Dalším důležitým výsledkem Adenauerových washingtonských jednání bylo jednoznačné potvrzení dosavadní linie pevné západní vazby i ve vztahu k otázce sjednocení Německa. V závěrečném komuniké bylo sjednocení Německa, ve

³⁵⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 771.

³⁵⁶ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 566.

³⁵⁷ Tamtéž

svobodě a míru, označeno za cíl společné politiky SRN a USA. Bylo zde však také jasně řečeno, že tohoto cíle může být dosaženo jen v případě plné integrace SRN do západních struktur.³⁵⁸ To plně odpovídalo Adenauerově přesvědčení, že obnovení německé jednoty je možné pouze tehdy, pokud bude Západ důsledně sledovat svou politiku do doby, než se převaha Západu stane zjevnou a SSSR bude muset změnit svůj postoj (tzv. politika síly).

Emocionální vrchol celé návštěvy představoval ceremoniál na Národním hřbitově USA v Arlingtonu. Adenauer zde položil věnec (s černo-červenou-zlatou stuhou) ke hrobu neznámého vojína, aby tak uctil památku padlých obou národů. Americká vojenská kapela zahrála západoněmeckou hymnu a byla vztyčena západoněmecká vlajka. Členové německé delegace měli v živé paměti ostrakizaci Německa po první světové válce i úplné zhroucení německého státu po roce 1945. Proto není překvapující, že byli tímto ceremoniálem velmi dojatai a že někteří z nich se neubránili slzám. SRN byla symbolicky přijata do rodiny západních demokracií.

Další událostí, která významně zasáhla do předvolební atmosféry v SRN bylo lidové povstání ve východním Německu, ke kterému došlo v červnu 1953. Již brzy po založení NDR bylo zřejmé, že nový režim nemá podporu většiny veřejnosti a opírá se především o sovětskou okupační moc. Odhaduje se, že v této době odcházelo do SRN 15 000-20 000 východních Němců.³⁵⁹ V červnu roku 1953 se po výrazném zvýšení pracovních norem postavila nezanedbatelná část obyvatelstva na otevřený odpor proti režimu. Spontánní výbuch nespokojenosti byl udušen sovětskými tanky. Západoněmecké vládní kruhy měly o povstání i o událostech, které mu předcházely, dosti kusé informace. Státní sekretář Lenz byl sice Adenauerem vyslán do Berlína, aby zjistil jak se situace vyvíjí, ale hlavní těžiště zájmu bonnských politiků leželo jinde.³⁶⁰ Politická scéna byla přirozeně velmi zaměstnána blížícími se volbami a také spekulacemi o

³⁵⁸ Tamtéž. Str. 579.

³⁵⁹ Vykoukal, Litera, Teichman: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha 2004. Str. 411.

³⁶⁰ Otto Lenz, cit. dílo.

čtyřmocenské konferenci, která z hlediska Bonnu nebyla příliš žádoucí. Blankenhorn v polovině června sondoval v Londýně a Washingtonu, zda jde o reálnou možnost.

17. června přečetl kancléř ve Spolkovém sněmu prohlášení odsuzující násilné potlačení svobodomyšlného hnutí v NDR. Berlín však v těchto dnech nenavštívil a vydal se raději na návštěvu Francie. Z toho je patrné, jaké byly jeho priority. Pro Adenauera nebylo dění ve východní zóně v daném okamžiku rozhodující. Uvědomoval si, že otázka sjednocení není reálná a soustředil se na svou politiku pevného ukotvení SRN na Západě. Je však pravdou, že někteří z jeho spolupracovníků pokládali jeho postoj za poněkud necitlivý a chladný. Adenauer se proto po svém návratu z Paříže rozhodl zúčastnit alespoň smuteční slavnosti za oběti sovětského zásahu, která se konala před Schönebergskou radnicí v Západním Berlíně.

V rámci volebního boje byly pak události v NDR prezentovány jako jasný doklad pravého charakteru sovětské moci a nemožnosti se s ní dohodnout. Šlo o silný argument, kterým Adenauer obhajoval oprávněnost své prozápadní politiky a zcestnost neutralistické koncepce. Zahraničněpolitická témata hrála ve volební kampani jistě důležitou roli, Adenauer však nechtěl vyhrát volby jen zahraniční politikou. Ve volebním programu, který vzešel ze sjezdu CDU v Hamburku v dubnu 1953, se slibovala například velkorysá podpora politiky bytové výstavby a daňové úlevy pro rodiny s dětmi. Důležitým faktorem při rozhodování voličů byl pochopitelně i začínající „hospodářský zázrak“. Velkou výhodou pro CDU byla americká podpora. Americká administrativa se obávala případné volební porážky CDU. V Adenauerovi poznala spolehlivého partnera stojícího jednoznačně na straně Západu.³⁶¹ Prezident Eisenhower zaslal dne 23. července Adenauerovi dlouhý list, ve kterém potvrdil svůj souhlas s kancléřovými postoji a vyjádřil naději, že společná politika povede k zachování míru a ke sjednocení Německa.³⁶² Adenauer samozřejmě tento dopis bohatě využil ve volební

³⁶¹ Gaddis, John Lewis: *Studená válka*. Praha 2006. Str. 124.

³⁶² Adenauer: *Erinnerungen 1953-1955*. Str. 229-232.

kampani. Velký význam mělo i načasování cesty do USA, jejíž vyznění přispělo k výraznému nárůstu důvěry k vládě. Vládní koalici se podařilo dosáhnout úspěchů jak na poli zahraniční, tak i domácí politiky a mohla tedy vést pozitivní kampaň. Adenauer se přesto i tentokrát nechal strhnout svou starou záští vůči SPD a obvinil dva její funkcionáře z toho, že údajně obdrželi z NDR podporu ve výši 10 000 marek.³⁶³ Později byla prokázána neopodstatněnost tohoto nařčení a Adenauer se musel dokonce veřejně omluvit. To už však bylo dávno po volbách, ve kterých vládní koalice dosáhla přesvědčivého vítězství. CDU získala 45,2 % hlasů.

6. Obnovení západoněmecké suverenity

6.1 Sestavování druhé Adenauerovy vlády

Po vyhlášení výsledků voleb se zdálo, že sestavení nové vlády bude snadnou záležitostí. Brzy se však ukázalo, že to byl nesprávný dojem. Vytváření nového kabinetu se paradoxně zkomplikovalo proto, že CDU/CSU dosáhla příliš oslnivého vítězství. Napomohlo tomu i pravidlo, podle kterého se do Spolkového sněmu mohly dostat pouze strany, které získaly 5 a více procent hlasů. Unionistické strany získaly absolutní většinu ve Spolkovém sněmu a mnohly teoreticky vytvořit vládu i samy. To ale Adenauer rozhodně odmítl a vyslovil se pro pokračování koalice s FDP a DP, která měla být navíc rozšířena o Svaz vyhnanců (BHE), stranu zastupující zájmy vysídlenců. Kancléř si tak chtěl zajistit dvoutřetinovou většinu ve Spolkovém sněmu, která by vládě umožnila v případě nutnosti i změnit ústavu. Nemohla by se tak opakovat podobná situace jako během ratifikace smlouvy o Evropském obranném společenství. Adenauer ale při svém úsilí o zformování co nejširší koalice brzy narazil na potíže. Bylo třeba najít rovnováhu mezi zájmy CDU/CSU na straně jedné, a menších koaličních partnerů na straně druhé. Sám to vyjádřil takto: „*CDU/CSU je příliš velká, ostatní jsou příliš malé. Jedni chtějí to, co jim podle čísel náleží, druzí se bojí, že pak budou*

³⁶³ Köhler, cit.dílo. Str. 780.

pouhým přívěškem."³⁶⁴ Uspokojit protichůdné požadavky se nakonec podařilo jen za cenu zvýšení počtu ministerstev ze 13 na 19.

Další důležitou otázkou, kterou bylo třeba vyřešit, bylo obsadit funkci šéfa diplomacie. Mnozí lidé v Bonnu (včetně členů vládnoucích stran) se domnívali, že koncentrace moci v Adenauerových rukou je příliš velká, a že by se kancléř měl funkce ministra zahraničí vzdát ve prospěch šéfa křesťanskodemokratické frakce ve Spolkovém sněmu Heinricha von Brentano.³⁶⁵ Kancléř si však oblast zahraniční politiky přivlastnil jako výsostnou sféru své politické činnosti a nemínil se jí tak rychle vzdát. Podporu našel i u svých hlavních zahraničněpolitických poradců Blankenhorna a Hallsteina. Argumentovali tím, že SRN ještě není rovnoprávným členem západního společenství a k tomu, aby si získala větší důvěru svých partnerů a posílila svou pozici je nezbytná Adenauerova autorita.³⁶⁶ Nakonec se von Brentano musel smířit s tím, že i nadále zůstane šéfem frakce.

Velký rozruch vzbudil návrh státního sekretáře Otto Lenze, který se svým energickým řízením provládní propagandy velmi zasloužil o volební vítězství CDU/CSU, aby bylo zřízeno ministerstvo informací. Lenz nepochybně doufal, že v čele tohoto nového úřadu by stanul on sám. Adenauer se k Lenzově iniciativě zpočátku stavěl vstřícně. Jakmile však vyšlo najevo, že tento projekt vzbuzuje silnou nedůvěru u domácího i zahraničního tisku (objevilo se dokonce podezření, že půjde o obnovu Goebbelsova ministerstva propagandy), dal od věci rychle ruce pryč a snažil se veškerou odpovědnost přesunout na Lenze.

Při sestavování nového kabinetu došlo i k některým personálním změnám. Z hlediska budoucnosti se ukázala být významnou výměna na ministerstvu spravedlnosti. Prezident Heuss si nepřál, aby členem vlády i nadále zůstal Thomas Dehler, kterému nemohl zapomenout jeho chování v době sporů se Spolkovým ústavním soudem, kdy se o soudcích vyjadřoval dosti neuctivě a neprojevoval dostatek respektu k jejich nezávislosti. Adenauer se v této situaci za svého ministra spravedlnosti nepostavil a souhlasil s jeho nahrazením liberálem

³⁶⁴ Adenauer : *Briefe 1951-1953*. Str. 444.

³⁶⁵ Köhler, cit. dílo. Str. 791.

³⁶⁶ Tamtéž. Str. 792.

Neumayerem. Dehlerův vztah k Adenauerovi začal od té doby ochladat, až se z něj nakonec stal rozhodný kritik kancléřovy politiky. Později se Dehler stal předsedou FDP, což mělo za daných okolností za následek jistou destabilizaci vládnoucí koalice.

Dalším důležitým důsledkem voleb z roku 1953 byl podstatný nárůst sebevědomí bavorské CSU, který se projevil v průběhu koaličních jednání. Křesťanskosociální politici si počínali velmi energicky už během sestavování vlády v roce 1949. Své nároky zdůvodňovali tím, že CSU musí být schopna dokázat svým voličům, že je jedinou stranou schopnou úspěšně hájit bavorské zájmy v Bonnu. Tehdy ovšem Adenauer mohl udržet CDU na uzdě pomocí hrozby sblížení CDU s Bayernpartei (Bavorskou stranou), která tehdy ještě představovala druhou významnou politickou sílu v Bavorsku. Bavorská strana ale ve volbách 1953 propadla a bylo zřejmé, že v souboji o přízeň bavorských voličů podlehla CSU. Politici CSU si byli vědomi dominantního postavení své strany a neváhali toho využít při koaličních jednáních. Jako výmluvný obhájce bavorských zájmů se osvědčil zejména mladý energický politik Franz Josef Strauß. Adenauer z tohoto razantního bavorského nástupu nemohl mít příliš velkou radost.

Závěrem je třeba dodat, že se po volbách objevily i některé nepříliš pozitivní jevy. Šlo zejména o vyšší míru tolerance vůči působení osob zkompromitovaných v době Třetí říše ve vysokých vládních funkcích. Nejmarkantnějším příkladem v tomto směru byl ministr za BHE (Svaz vyhnanců) Theodor Oberländer.

6.2 Berlínská konference ministrů zahraničí čtyř vítězných mocností (leden-únor 1954)

5. března 1953 zemřel Stalin. Tato událost měla pochopitelně důsledky pro světové politické dění. Západní veřejnost si obtížně zvykala na dusnou atmosféru

studené války prodchnutou neustálým napětím, vzájemným zastrašováním a zbrojením. Po smrti sovětského diktátora mnozí uvěřili, že je možné dospět k přijatelnějšímu rámci vztahů s východním blokem. Podobné naděje brzy ožily i v politických kruzích. Americký prezident Eisenhower se ve svém projevu 16. dubna 1953 vyslovil pro nový začátek ve vztazích mezi SSSR a Západem, nastolení důvěry a obnovení společného úsilí směřujícího k vyřešení konkrétních sporných otázek. Snad ještě větším stoupencem oživení dialogu se sovětskou stranou byl britský premiér Winston Churchill, který cítil, jakožto poslední politicky činný vůdce někdejší protifašistické koalice, povinnost pokusit se vyvést svět ze studené války. Již v dubnu 1953 navrhl prezidentovi Eisenhowerovi svolání konference tří vítězných mocností, které se rozešly v Postupimi.³⁶⁷ V podobném duchu hovořil britský premiér i 11. května v Dolní sněmovně. Opět vyzval k uskutečnění vrcholné schůzky znesvářených válečných spojenců, která se měla vyznačovat neformální a diskrétní atmosférou a měla jednat za zavřenými dveřmi. Churchill se dokonce zmínil o tom, že by se rád vydal na „osamocenou pout“ do Moskvy.

Z perspektivy Bonnu se však situace jevila dosti odlišně. Adenauer pokládal příznaky „tání“ v SSSR za signál k ostražitosti. Byl citlivý na jakékoli zmínky o nové čtyřmocenské konferenci, které v něm evokovaly jeho „starou noční můru“, že se čtyři vítězné mocnosti dohodnou na úkor Německa, jemuž bude nakonec předložena mírová smluva, kterou bude moci stejně jako ve Versailles buď přijmout nebo odmítnout, aniž by mělo vliv na sestavení jejího textu. Před přílišným optimismem ohledně nejnovějšího vývoje v SSSR a před náznaky vstřícnosti ze strany nových sovětských vůdců varoval Adenauer už během své cesty do USA v dubnu 1953. Poukázal na rychle postupující sovětské zbrojení a přetrvávající útlak ve Východním Německu. Vyjádřil také přesvědčení, že Západ nesmí polevit ve své obezřetnosti vůči SSSR a musí naopak ještě více vojensky posílit.³⁶⁸

³⁶⁷ Gilbert, Martin: *Churchill. Život*. Čes.překlad Zdeněk Hron. Praha 2002. Str. 824-838.

³⁶⁸ Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*. Str. 570.

Někteří vlivní členové Eisenhowerovy administrativy, zejména John Foster Dulles, byli k možnosti dosažení zásadní dohody se Sověty velmi skeptičtí, přesto však bylo zřejmé, že celkové naladění v západních politických kruzích vyznívá ve prospěch uspořádání nové konference ministrů zahraničních věcí čtyř velmocí. Tato politická aktivita přicházela z hlediska Adenauerových zájmů ve velmi nepříznivou dobu - jen několik málo měsíců před spolkovými volbami. Kancléř si ihned uvědomil, že téma čtyřmocenské konference „žene vody na mlýn“ sociálně demokratické opozici, která odmítala kancléřovu politiku argumentem, že přispívá k prohloubení rozdělení Německa, a že je naopak třeba jednáním se sovětskou stranou zjistit, zda není možné dosáhnout v dohledné době sjednocení země. Jeden z hlavních Adenauerových zahraničněpolitických poradců Blankenhorn se kromě toho kancléři svěřil se svou obavou, že by s návrhem svolání konference mohla přijít sama Moskva, a pokusit se tak ovlivnit výsledek západoněmeckých voleb.³⁶⁹ Blankenhorn navrhl, aby SRN předešla této případné sovětské iniciativě svým vlastním návrhem na svolání čtyřmocenské konference. Kancléře Blankenhornova argumentace přesvědčila a souhlasil s tím, aby se Blankenhorn ihned vydal do Washingtonu, kde od 10. července zasedala konference tří západních ministrů zahraničí, a předal tam Dullesovi list s příslušným návrhem. Vzhledem k dlouhodobým Adenauerovým postojům se jednalo o poměrně překvapivý obrat motivovaný především obavami, že by se tématu konference mohla ve žhavé fázi volební kampaně zmocnit SPD a obvinít Adenauera ze záměrného odmítání jednání se Sověty.

Z washingtonské schůzky vzešla nóta, ve které tři západní mocnosti navrhly časově omezené setkání za účasti sovětské strany, na kterém se měla projednávat zejména otázka provedení svobodných voleb v celém Německu a předpoklady vytvoření skutečně svobodné celoněmecké vlády. Sověti reagovali pozitivně a konference se uskutečnila od 13. ledna do 19. února 1954 v Berlíně. Západ zde předložil tzv. Edenův plán (vznikl na britském ministerstvu zahraničí). Ten předpokládal svobodné volby do celoněmeckého národního shromáždění,

³⁶⁹ Herbert Blankenhorn: *Veständis und Veständigung*. Str. 158.

vypracování a schválení návrhu ústavy, zformování celoněmecké vlády, se kterou měla být uzavřena mírová smlouva. Molotov na tento plán ale nepřistoupil a předložil vlastní návrhy, které byly naopak nepřijatelné pro Západ (neutralizace Německa, uzavření mírové smlouvy na základě sovětské nóty z 10. 3. 1952, pokračování čtyřmocenské kontroly). Za těchto okolností se konference nutně musela rozejít, aniž by dospěla k jakýmkoli výsledkům, což Adenauer přijal pochopitelně s úlevou.

6.3 Krach projektu Evropského obranného společenství

Smlouva o Evropském obranném společenství byla postupně ratifikována ve většině signatářských zemí.³⁷⁰ Vážné komplikace se však vyskytly ve Francii. V politických kruzích i mezi občany začal narůstat nesouhlas s myšlenkou Evropského obranného společenství. Proti ratifikaci se zformovala široká a různorodá opoziční fronta od komunistů až po gaullisty. Velkým povzbuzením pro odpůrce Evropského obranného společenství bylo stanovisko Velké Británie, která se k Evropskému obrannému společenství i k integračnímu procesu vůbec stavěla velmi rezervovaně a odmítla se ho účastnit. (K žádnému posunu v britském postoji nedošlo, ani když se po volbách v roce 1951 na Downing Street č. 10 vrátil Winston Churchill). K nepříznivému naladění vůči Evropskému obrannému společenství přispíval i fakt, že Francie právě vedla válku v Indočíně a musela udržovat stabilitu i v dalších částech svého koloniálního panství, zejména v Alžírsku, Maroku a Tunisku. Odpůrci Evropského obranného společenství argumentovali tím, že francouzská armáda bojuje za zájmy Francie, za které evropská armáda bojovat nebude. Ozbrojené síly byly považovány za symbol národní tradice a garanta národní nezávislosti a jakékoli zřeknutí se svrchovanosti nad nimi bylo vnímáno velmi citlivě. V bouřlivé diskusi o Evropském obranném společenství zaznívala i nacionalistická hesla, byly oživovány

³⁷⁰ Smlouva prošla úspěšně schvalovacím procesem ve Spolkovém sněmu, v nizozemském, belgickém i lucemburském parlamentu. Itálie zaujala vyčkávací stanovisko a odložila rozhodnutí až do doby, než se vyjasní postoj Francie.

protiněmecké resentimenty a podněcován odpor vůči jakékoli formě německého znovuvyzbrojení.

Za těchto okolností se klíčové hlasování v Národním shromáždění neustále odsouvalo. V ostatních signatářských zemích i v USA narůstala nervozita. Jednotliví premiéři rychle se střídajících vlád IV. francouzské republiky sice své zahraniční partnery vždy ubezpečovali, že smlouvu v dohledné době k ratifikaci předloží, ale jejich vlády vždy padly dříve než mohlo dojít k naplnění těchto příslibů.³⁷¹

Adenauera tyto neustálé odklady ve Francii pochopitelně silně znepokojovaly. Na smlouvu o Evropském obranném společenství byla vázána tzv. Generální smlouva, která nemohla vstoupit v platnost samostatně. Adenauer se během své americké cesty pokusit docílit toho, aby části smlouvy vstoupily v platnost nezávisle na ratifikaci smlouvy o Evropském obranném společenství. Požadoval kupříkladu, aby americký vysoký komisař dostal titul velvyslance.³⁷² V této své snaze však neuspěl.

Na druhé straně si Adenauer vždy uvědomoval, že smlouva o Evropském obranném společenství obsahuje i prvky diskriminující SRN, a že jde o řešení, které mu bylo v podstatě vnuceno v důsledku francouzské neústupnosti a ochoty Američanů vyjít francouzským přáním vstříc. Když se ratifikační proces nyní zadrhl právě ve Francii, pokusil se Adenauer přesvědčit Američany, že v případě krachu Evropského obranného společenství by bylo vhodným náhradním řešením uzavření bilaterální spojenecké dohody mezi USA a SRN. (V tomto duchu se vyjádřil v interview s americkým novinářem C. L. Sulzbergerem, které vyšlo v *New York Times* v říjnu 1953).³⁷³ Američané však nesouhlasili s žádným řešením, které by záměrně obcházel Francouze a stále trvali na realizaci projektu Evropského obranného společenství. Jakmile v únoru 1954 zkrachovala berlínská konference ministrů zahraničí čtyř vítězných mocností, jejíž konání francouzská strana často označovala za důvod odkladů rozhodnutí o ratifikaci

³⁷¹ Veber, Václav: *Dějiny sjednocené Evropy*. Praha 2004. Str. 237.

³⁷² Adenauer: *Erinnerungen 1945-1953*.

³⁷³ *New York Times* z 20. 10. 1953.

smlouvy v Národním shromáždění, začala americká diplomacie na Francouze naléhat, aby konečně přestali „obcházet kolem horké kaše“ a stanovili závazný termín ratifikace.³⁷⁴ Američané ostatně disponovali účinnými prostředky jejichž pomocí mohli vyvíjet nátlak na Francouze. Francie byla totiž při svém indočínském tažení do značné míry závislá na americké vojenské pomoci. Francouzský ministr zahraničí Bidault opět slíbil, že se zasadí o to, aby byla celá záležitost dovedena do zdárného konce. Za předpoklad úspěšné ratifikace však označil splnění některých předběžných podmínek. Šlo především o řešení sárské otázky, které by bylo příznivé pro Francii.

26. dubna 1954 však v Ženevě začala konference o Indočíně, která otázku Evropského obranného společenství opět zatlačila do pozadí. S nepříznivým vývojem války v jihovýchodní Asii souvisela i další změna na francouzské vnitropolitické scéně. Lanielova vláda padla, a novým francouzským premiérem se stal socialista Pierre Mendés France, který se zavázal, že odstoupí, pokud se mu do 20. července 1954 nepodaří uzavřít mír ve Vietnamu. Adenauerův vztah k novému francouzskému šéfovi vlády byl dosti nepřátelský (Mendés France byl socialista, členy jeho vlády nebyli ministři za MRZ (Lidové republikánské hnutí), francouzští křesťanští demokraté se tak poprvé od roku 1944 ocitli v opozici). Adenauer Mendés France dokonce podezříval z toho, že během mírových jednání nabídl Čiňanům, že v případě že bude ve Vietnamu uzavřeno pro Francii výhodné příměří, torpeduje projekt Evropského obranného společenství. Pravděpodobně se však jednalo o neopodstatněné obavy. Mendés France se opravdu sešel s čínským ministrem zahraničí Čou-En-lajem a čínská diplomacie výrazně přispěla k nalezení přijatelného východiska. Ve francouzském parlamentu ale neexistovala většina pro Evropské obranné společenství, ani před ženevskou konferencí, ani po ní. Francouzského premiéra Mendé France proto nelze obviňovat z toho, že nechal projekt záměrně propadnout. Mendé France měl jenom, na rozdíl od svých předchůdců, odvahu předložit smlouvu o Evropském obranném společenství k ratifikaci (stalo se tak 30. 8. 1954), ačkoli si

³⁷⁴ Rupieper, cit. dílo. Str. 381.

byl předem jist záporným výsledkem. Teprve toto hlasování definitivně potvrdilo krach této smlouvy a otevřelo cestu k hledání nového řešení.

6.4 Londýnská a pařížská konference. Dosažení suverenity SRN. Vstup do NATO

30. srpna 1954 francouzské Národní shromáždění odmítlo zařadit ratifikaci smlouvy o Evropském obranném společenství na pořad jednání. To se fakticky rovnalo jejímu odmítnutí. Nejbližší Adenauerovi spolupracovníci měli dojem, že tyto špatné zprávy z Paříže kancléře silně zasáhly. Kupříkladu Felix von Eckardt později napsal: „*Nikdy předtím ani potom jsem ho neviděl tak zatrpklého a sklíčeného*“.³⁷⁵ Je však otázkou, zda byl Adenauer definitivním ztroskotáním Evropského obranného společenství opravdu tak zaskočen a zklamán, jak se mohlo na první pohled zdát. Tento vývoj událostí ve skutečnosti pro něj nebyl nijak překvapivý. V říjnu 1954 prohlásil před spolkovým předsednictvem CDU, že již před šesti měsíci začal mít pochybnosti o tom, zda smlouva ve Francii projde.³⁷⁶ Adenauer si jistě také uvědomil, že díky odmítnutí Evropského obranného společenství došlo k citelnému oslabení francouzské pozice, a že se tak možná SRN otvírá cesta k dosažení rovnoprávného členství v NATO, které Francie doposud blokovala. Navzdory vši proevropské rétorice Adenauer od počátku úvah o znovuvyzbrojení Německa preferoval integraci do NATO a projekt Evropského obranného společenství akceptoval pouze v důsledku neústupného francouzského stanoviska, které bylo podporováno i anglosaskými mocnostmi. Když začalo být s postupem času stále zřejmější, že Evropské obranné společenství narazilo ve Francii na vážné obtíže, zesílily v Británii a v USA hlasy volající po začlenění Západního Německa do NATO. Adenauera velmi potěšil postoj Winstona Churchilla, který v prosinci 1953 na bermudské konferenci prohlásil, že pokud Francouzi neuznají smlouvu o Evropském obranném společenství, doporučí rozšíření NATO o SRN a západoněmeckou

³⁷⁵ Felix von Eckardt: *Ein unordentliches Leben*. Düsseldorf. Str. 301.

³⁷⁶ Protokolle des CDU – Bundesvorstandes 1953-1957.

armádu, protože není možno hovořit o obraně Evropy proti Rusku bez Německa.³⁷⁷ Když francouzské Národní shromáždění s konečnou platností smetlo plán na zřízení Evropského obranného společenství ze stolu, připadla ostatně klíčová úloha při hledání východiska ze slepé uličky právě britské diplomacii a jejímu šéfovi Anthony Edenovi, který svou zprostředkovatelskou úlohu skvěle zvládl. Vzniknou situaci hodlal řešit pomocí rozšíření Bruselského paktu o SRN a Itálii.³⁷⁸ Vznikla by tak Západoevropská unie, která se měla stát základnou pro začlenění SRN do atlantického společenství. V jejím rámci by také bylo možné stanovit limity západoněmeckého zbrojení a nahradit tak jednu z funkcí Evropského obranného společenství. 11. září 1954 zahájil cestu po evropských hlavních městech, aby zjistil, zda existuje politická vůle k realizaci tohoto plánu. Reakce na Edenovy návrhy byla příznivá, a tak mohla být svolána konference devíti mocností do Londýna. Uskutečnila se na přelomu září a října v Lancaster House a účastnili se jí zástupci USA, Kanady, zástupci všech původních signatářů Bruselského paktu a kandidátských zemí, SRN a Itálie. Velký význam pro zdar konference mělo Edenovo ujištění, že Británie ponechá na evropské půdě čtyři své divize a taktické letectvo. Tento slib byl z psychologického hlediska důležitý zejména pro Francii. Velmi pozitivní účinek mělo i Adenauerovo závazné prohlášení, že se SRN zřídí výroby atomových, biologických a chemických zbraní, a že souhlasí s omezením a kontrolou produkce válečných lodí, bombardérů a raketových střel. Díky úspěchu londýnské konference se podařilo připravit půdu pro rozhodující jednání, která se uskutečnila za necelé tři týdny v Paříži. Šlo vlastně o několik současně probíhajících konferencí.³⁷⁹ Na konferenci západních mocností a SRN se projednávalo ukončení okupačního režimu, modifikace Generální smlouvy a umístění zahraničních ozbrojených sil na západoněmeckém území. Smlouva o vytvoření Západoevropské unie a otázky související s přijetím SRN do NATO

³⁷⁷ Gilbert, cit. dílo. Str. 824.

³⁷⁸ Bruselský pakt byl smlouvou o kolektivní bezpečnosti uzavřený v březnu 1948 mezi Británií, Francií a státy Beneluxu.

³⁷⁹ Williams, cit. dílo. Str. 332.

byly námětem rozhovorů devíti mocností, které o této problematice jednaly již v Londýně. Zároveň zasedala v Paříži Rada NATO (Severoatlantická rada), která 23. října vyzvala SRN ke vstupu do Aliance. Zdar celé této série jednání však do značné míry závisel na tom, zda se Mendés-Franceovi a Adenauerovi podaří najít přijatelné kompromisní řešení sárské otázky. Mendés France 8. října v Národním shromáždění prohlásil, že současně s dohodou o vytvoření Západoevropské unie bude poslancům předložena ke schválení i definitivní úprava poměrů v Sársku. Dohoda o Sársku se tak stala předpokladem přijetí všech ostatních dohod.

K první výměně názorů o tomto tématu došlo během Adenauerova setkání s francouzským premiérem v La-Celle-St. Cloud 19. října. Klíčový význam mělo však teprve jednání, které se uskutečnilo z popudu Anthony Edena v budově britského velvyslanectví v Paříži v noci z 22. na 23. října. Adenauer nakonec souhlasil s tím, aby se Sársko stalo fakticky nezávislou politickou jednotkou. Mělo získat evropský statut pod dohledem komisaře jmenovaného Radou Evropy. Tento stav měl trvat minimálně do doby, kdy bude s Německem uzavřena mírová smlouva. V době jejího uzavření se měl v Sársku konat plebiscit o budoucnosti země. Mendés France prosadil, aby se uskutečnilo lidové hlasování i o evropeizaci Sárska, s čímž Adenauer původně nesouhlasil a prosazoval schválení evropského statutu pouze sárským parlamentem rozšířeným o zástupce dosud nelegálních proněmeckých stran. Celkově lze říci, že německá strana učinila během jednání zásadní ústupky.

6.5 Význam pařížských dohod s ohledem na možnosti sjednocení Německa.

Ženevská konference.

Po podpisu pařížských dohod 23. října 1954 Adenauer na tiskové konferenci před zástupci mezinárodního tisku vyjádřil přesvědčení, že členství SRN v NATO přispěje k budoucímu znovusjednocení Německa. Zdůraznil, že se tři západní mocnosti v rámci pařížských ujednání zavázaly podporovat obnovení jednoty Německa v míru a ve svobodě a vyjádřil naději, že se znovusjednocení podaří

dosáhnout, pokud bude Západ jednotný a silný.³⁸⁰ Znovu se tak přihlásil k „politice síly“, jejíž podstatou byl názor, že Sovětský svaz je možné přimět k zásadním ústupkům (kupříkladu k obětování východní zóny Německa) jedině v případě vojenské převahy a jednotného postupu Západu.

Tato koncepce silové politiky však příliš nesouzněla s procesem částečného uvolňování mezinárodního napětí, který byl zahájen po nástupu Nikity Sergejeviče Chruščova. Sovětské vedení učinilo řadu vstřícných kroků vůči Západu s cílem zvýšit svou důvěryhodnost. Šlo zejména o průlom při jednání o sátní smlouvě s Rakouskem (jaro 1955), usmíření sovětského vedení s Titem, potvrzené Chruščovovou návštěvou v Bělehradě (květen, červen 1955) a Adenauerovo pozvání do Moskvy za účelem navázání diplomatických vztahů mezi SSSR a SRN. V této atmosféře jisté oblevy ve vztazích mezi Východem a Západem mohlo také po dlouhé době dojít k setkání politiků obou mocenských bloků na nejvyšší úrovni. Světová veřejnost vkládala do ženevské konference velké naděje; v narážce na locarnskou konferenci se nyní mluvilo o „duchu Ženevy“. Největší optimisté doufali, že by se mohlo podařit alespoň do jisté míry překlenout propast mezi dvěma antagonistickými bloky studené války.

Adenauer však neměl z nového kurzu sovětské zahraniční politiky příliš velkou radost. Se znepokojením sledoval zejména tendenci směřující k odstraňování napětí mezi Východem a Západem na základě uznání status quo. Hrozilo podle něj nebezpečí, že by problém rozdělení Německa mohl být odsunut do pozadí. (Evropské velmoci Británie a Francie se sice formálně zavázaly podporovat znovusjednocení, ale ve skutečnosti jim existence rozděleného Německa vyhovovala a tiše doufaly, že bude trvat co nejdéle). Adenauer byl svými odpůrci obviňován, že mu věc německé jednoty neleží příliš na srdci. Ve skutečnosti ale kancléř otázku znovusjednocení nemohl, a pravděpodobně ani nechtěl, pouštět se zřetele. Ve svých veřejných vystoupeních z této doby proto význam překonání rozdělení Německa akcentoval (kupříkladu ve svém projevu

³⁸⁰ Morsey, Rudolf: *Die Deutschlandspolitik Adenauers, Alte Thesen und neue Fakten*. Opladen 1991. Str. 50-54.

na Harvardu 16. června 1955 při příležitosti udělení čestného doktorátu). Zřejmě cítil potřebu zdůraznit toto téma s ohledem na blížící se ženevskou konferenci.

Konference proběhla ve dnech 18. – 23. července. Během jednání vůbec nedošlo na řešení hlavních problémů, které byly odsunuty až na schůzku ministrů zahraničních věcí, která se konala v říjnu 1955 a rovněž při ní nebylo dosaženo žádných pozitivních výsledků. Konference se nesla zejména ve znamení snahy o dosažení lepších osobních vztahů mezi světovými vůdci. Západní státníci zde měli první příležitost osobně poznat nového prvního tajemníka ÚV KSSS Nikitu Sergejeviče Chruščova. Prezident Eisenhower navrhl, aby po každém plenárním zasedání následovala hodinka společenské konverzace při sklence martini.³⁸¹ Za těchto okolností Adenauer nemusel mít obavy, že by vyznění konference mělo bezprostřední negativní důsledky. Jeho nicméně dráždila už jen samotná skutečnost jejího konání. Ve své politické koncepci vždy sázel na sílu západního společenství. Nyní bylo ale jasné, že pro mnohé západní politiky je za dané situace prioritou dohoda se Sověty, a nikoli politika z pozice síly. V reakci na právě skončenou konferenci Adenauer napsal Dullesovi, že nejde o skutečné uvolnění mezinárodního napětí, ale pouze o změněnou taktiku Sovětů, kteří se snaží Západ uchláchnit, oslabit jeho obranu a podkopat jeho jednotu.³⁸² Vrcholnou schůzku v Ženevě označil za naprostý úspěch sovětské delegace, které se díky laciným gestům podařilo dát zapomenout na všechno, co Západu dluží.³⁸³ Adenauer opět varoval před nebezpečím, že se SSSR snaží odsouváním otázky znovusjednocení vyvázat SRN ze západního svazku.

Nicméně, jakožto pragmaticky a velmi realisticky uvažující politik, si Adenauer brzy uvědomil, že změna klimatu na mezinárodní scéně po nástupu Chruščova je nezvratitelnou skutečností a přizpůsobil jí své chování. V jeho veřejných projevech z této doby se kupříkladu stále častěji objevuje požadavek kontrolovaného odzbrojení.

³⁸¹ William Taubman: *Chruščov. Člověk a jeho doba*. Čes. Překlad Milan Dvořák. Praha 2005. Str. 353.

³⁸² Adenauer: *Erinnerungen 1953-1955*. Str. 472.

³⁸³ Tamtéž. Str. 479.

6.6 Adenauerova návštěva v Moskvě

7.června 1955 byla spolkové vládě zaslána sovětská nota obsahující pozvání kancléře Adenauera k návštěvě do Moskvy za účelem normalizace vztahů mezi SSSR a SRN, navázání diplomatických styků a vytvoření osobních kontaktů mezi státníky obou zemí. Ze strany sovětského vedení šlo o velice překvapivý krok, který byl součástí zahraničněpolitické ofenzivy zahájené po nástupu N. S. Chruščova. Sovětská nota vzbudila v západních metropolích a samozřejmě i v samotném Bonnu téměř senzaci. Velký odpůrce sovětského režimu Adenauer byl pozván do sovětské metropole, aby se tam setkal s čelnými představiteli komunistické mocnosti. Adenauerova cesta do Moskvy vyvolala jisté znepokojení u západních spojenců Bonnu, kteří se navzdory Adenauerově pevné linii nezbavili obavy, že by se Moskvě velkorysími nabídkami ohledně sjednocení Německa mohlo podařit vytrhnout SRN ze západního společenství.³⁸⁴ Ostatně i v západoněmeckých politických kruzích se v souvislosti s moskevským setkáním objevovala i dosti přehnaná očekávání. Kupříkladu Hans Globke se domníval, že by SSSR mohl umožnit celoněmecké volby, existenci vlastní německé armády a dokonce i úpravu hraniční linie na Odře a Nise.³⁸⁵ Brzy však vyšlo najevo, že jde o zcela nereálné představy. Chruščov se po skončení ženevské konference ve Východním Berlíně opět přihlásil k teorii o dvou německých státech, které by měly společně vyřešit otázku znovusjednocení. 3. srpna 1955 zaslala sovětská strana do Bonnu další notu, ve které byl upřesněn obsah budoucích rozhovorů. Podle sovětských představ se mělo jednat pouze o navázání diplomatických styků a o otázkách hospodářských a kulturních vztahů. Spolková vláda pozvání oficiálně přijala 12. srpna, jako termín zahájení návštěvy navrhla 9. září a požadovala rozšíření okruhu temat jednání. Na pořad jednání se měla dostat zejména ožehavá otázka německých válečných zajatců, dosud držených v SSSR, a civilních osob zavlčených na sovětské území. Rodiny válečných

³⁸⁴ Gaddis, cit. dílo. Str. 124.

³⁸⁵ Schwarz, Hans Peter, cit. dílo. Str. 194.

zajatců stále doufaly, že se shledají se svými blízkými a kancléř si tudíž nemohl dovolit tuto otázku opominout. V této souvislosti byly vyvolány velké naděje a očekávání, což zvyšovalo tlak na kancléře a jeho delegaci. Vůbec celá moskevská návštěva byla vnímána jako velmi citlivá zahraničněpolitická akce vyžadující důkladnou přípravu. Naneštěstí právě v době před jejím zahájením došlo k zásadním personálním přesunům na ministerstvu zahraničí. Adenauer se musel konečně vzdát postu ministra zahraničí a předat ho Heinrichu von Brentanovi. K tomuto kroku přistupoval nepochybně velmi nerad, ale po podpisu Pařížských dohod byla kumulace moci v Adenauerových rukou nadále neudržitelná. S nástupem von Brentana souvisel Blankenhornův odchod z funkce státního sekretáře na ministerstvu zahraničí. Blankenhorn nechtěl pracovat pod Brentanem a dal přednost úřadu velvyslance SRN při NATO. Bonn opustil také Felix von Eckardt, který se stal vyslancem při OSN. Na plánované nadcházející cestě do Moskvy však tyto přesuny ve skutečnosti neměly příliš velký vliv, protože rozhodující slovo ve věcech zahraniční politiky si i nadále udržel kancléř.

7. září 1955 přistála početná západoněmecká delegace na moskevském letišti Vnukovo. Kromě kancléře patřili k jejím nejvýznamnějším členům Walter Hallstein, Herbert Blankenhorn, Heinrich von Brentano, Wilhelm Grewe, Karl Arnold – předseda zahraničněpolitického výboru Spolkové rady a Kurt Georg Kiesinger a Carlo Schmidt – zástupci Spolkového sněmu. Na večeri v Kremlu 9. září panovala uvolněná nálada. Kancléř se velmi snažil o navození příznivé atmosféry před nadcházejícími rozhovory a o částečné rozptýlení předsudků, které sovětská strana měla ve vztahu k SRN. Brzy však vyšlo najevo, že jednání se Sověty budou tvrdá. Když Adenauer poprvé nastolil otázku německých válečných zajatců, prohlásil premiér Bulganin, že v SSSR nejsou zadržováni žádní zajatci, ale jen váleční zločinci (odsouzení většinou za zločiny spáchané v koncentračních táborech). Kromě toho trval na tom, že tento problém nemůže být řešen bez přizvání NDR. Bulganinovu vyjádření Adenauer přikládal značný význam, protože ho v té době pokládal za nejvlivnějšího muže sovětského

vedení, s větším podílem na utváření sovětské politiky než měl Chruščov.³⁸⁶ Ani v otázce sjednocení Německa nedošlo k žádnému posunu v sovětském stanovisku. Bulganin prohlásil, že obnovení jednoty je především věcí obou německých států. Adenauer dal ale ihned jasně najevo, že jakákoliv bilaterální jednání nepřicházejí v úvahu a německá otázka musí zůstat v kompetenci čtyř vítězných mocností.³⁸⁷

Jednání uvízla na mrtvém bodě. Západoněmecká strana počítala pro případ nedostatečného pokroku při řešení otázky propuštění válečných zajatců s možností, že by nedošlo k vzájemné výměně velvyslanců, ale jen diplomatických zástupců. To sovětská strana odmítla a požadovala navázání úplných diplomatických vztahů.³⁸⁸

Adenauer zdůraznil, že otázka propuštění zajatců má obrovský psychologický význam a bez jejího uzavření není navázání diplomatických vztahů možné. Požádal proto Bulganina, aby sovětská strana přece jen uvážila vstřícný krok v tomto směru. Sovětským představitelům záleželo na úspěšném vyznění kancléřovy návštěvy, a proto nakonec došlo k překvapivému obratu. Bulganin během rozmluvy s kancléřem naznačil, že pokud SRN umožní dohodu o navázání diplomatických vztahů budou zajatci propuštěni. V podobném duchu se vyjádřil i Chruščov. Problém spočíval v tom, že sovětsí politici nebyli ochotni k žádné písemné garanci a zavázali se pouze svým čestným slovem, že slib dodrží. S tím bylo pochopitelně spojeno nemalé riziko. Brentano, Blankenhorn i Hallstein odrazovali kancléře od souhlasu se sovětskou nabídkou. Adenauer se ale navzdory své dlouhodobé nedůvěře vůči sovětskému režimu v dané situaci rozhodl zariskovat. Tím bylo dosaženo důležitého průlomu v jednání. To ale neznamenal, že byly odstaněny všechny překážky stojící v cestě dohodě. Západoněmecká strana trvala na svém právu vyjádřit výhrady v otázce hranic, znovu zopakovat neuznání NDR a prohlásit se za jediného právoplatného reprezentanta německého národa. Pro Sověty bylo však nepřijatelné, aby byly

³⁸⁶ Adenauer: *Erinnerungen 1953 -1955*. Str. 504.

³⁸⁷ Tamtéž. Str. 499 – 501.

³⁸⁸ Grewe, Wilhelm: *Rückblenden 1976-1951*. Frankfurt 1979. Str. 248.

tyto západoněmecké výhrady vyjádřeny ve formě kancléřova dopisu adresovaného předsedovi sovětské vlády Bulganinovi. Sovětská strana pohrozila, že pokud obdrží takový dopis, odpoví ihned svým dopisem adresovaným vládě SRN, ve kterém prohlásí, že otázka hranic byla již vyřešena na Postupimské konferenci a že západoněmecká vláda nemá právo prohlašovat se za jediného legitimního zástupce německého národa. Nakonec se však přece jen podařilo najít pro obě strany přijatelné řešení. Bylo dohodnuto, že Adenauer uvede západoněmecké výhrady na tiskové konferenci a zároveň zašle premiéru Bulganinovi list, ve kterém se na toto své vyjádření odvolá. Tím se otevřela cesta k navázání plných diplomatických vztahů mezi SRN a SSSR.

Adenauer a další přední západoněmečtí politici odpovědní za oblast zahraniční politiky se obávali, že by navázání diplomatických vztahů se SSSR mohlo být vnímáno jako definitivní obětování východního Německa ze strany SRN - definitivní uznání rozdělení Německa, jakožto neměnné skutečnosti. Aby se předešlo tomuto riziku, byla v souvislosti s diplomatickým uznáním SSSR vyhlášena politická linie obsažená v tzv. Hallsteinově doktríně. Západoněmecká vláda se prohlašovala za jedinou vládu oprávněnou zastupovat německé zájmy ve světě. Uznání NDR ze strany kteréhokoli státu mělo být pokládáno za nepříznivé gesto vůči SRN. Takovému státu pak hrozily příslušné důsledky – přerušování diplomatických vztahů se strany SRN. Za jedinou výjimku byl pokládán pouze SSSR, jakožto jeden z vítězů druhé světové války.

Krátce po návratu vládní delegace z Moskvy dorazily do SRN první transporty s německými válečnými zajatci, kteří se konečně po více než deseti letech mohli vrátit domů. Jejich rodiny byly kancléři za osvobození svých blízkých, v jejichž návrat už mnohdy ani nedoufaly, velmi vděčné. Do povědomí západoněmecké veřejnosti se Adenauerova návštěva v SSSR vepsala jako jeden z jeho významných úspěchů.

6.7 Navrácení Sárska

Sárská otázka dlouho jitičila francouzsko-německé vztahy. Sársko bylo vlastně útvarem uměle vytvořeným na Pařížské mírové konferenci z části pruské rýnské provincie a bavorské Falce.³⁸⁹ Francouzi měli o tuto oblast zájem už po první světové válce, zejména s ohledem na tamní uhelnou pánev. Anglosaské mocnosti neschvalovaly francouzské úsilí o anexi Sárska. Podporovaly nicméně francouzský nárok na sárské uhlí, které mělo být kompenzací za produkci severofrancouzských dolů zatopených za první světové války německou armádou. Sársko bylo na 15 let postaveno pod správu Společnosti národů a Francie nerušeně využívala sárské doly. V roce 1935 se konal plebiscit o budoucnosti Sárska. Francouzi sice doufali, že vzhledem k někdejší příslušnosti území budoucího Sárska k Francii (v době Velké francouzské revoluce a v napoleonské epoše) by sárské obyvatelstvo mohlo být příznivě nakloněno francouzským cílům. Clemenceau dokonce tvrdil, že sárská populace je částečně francouzská.³⁹⁰ Při lidovém hlasování v roce 1935 se však jasně ukázalo, že národní identita Sárska je jednoznačně německá. 90,7 % hlasujících se tehdy vyslovilo pro návrat k Německu.

Po druhé světové válce se vytvořila velmi podobná situace. Sársko bylo vyčleněno z francouzské okupační zóny a vyvázáno z podřízenosti Kontrolní radě. Jeho oddělení od ostatního německého území se prohloubilo v důsledku napojení na francouzský hospodářský prostor a zavedení francouzské měny. V červenci 1948 dostali obyvatelé zvláštní sárské občanství. V roce 1947 se sárským premiérem stal Johannes Hoffmann. Jeho vláda se opírala o ústavu vypracovanou pod francouzskou kontrolou, která potvrzovala hospodářské spojení s Francií a oddělení od Německa. Po jejím přijetí mohl být jakýkoli projev nesouhlasu s Hoffmannovým profrancouzským režimem kvalifikován jako protiústavní, popřípadě nacionalistický.

³⁸⁹ Jäckel, cit. dílo. Praha 2004. Str. 147.

³⁹⁰ Smetana Karel: *Možnosti předčasného vyřešení sárské otázky a francouzsko-německá jednání 1929-1930*; in: Dvacáté století. Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze, vyd. Nálečka, Kovář. Str. 330-352.

Skutečnost, že je sárskému obyvatelstvu upíráno právo na sebeurčení vzbuzovala v SRN podrážděné reakce. Tato záležitost vyvolávala silné emoce zejména s ohledem na oblasti východního Německa. Adenauer si však nemohl dovolit vystupovat příliš razantně. Hrozilo totiž, že se francouzsko-německé vztahy kvůli otázce Sárska natolik vyhroť, že bude ohroženo pokračování evropské integrace. Francouzi podmiňovali ratifikaci smlouvy o Evropském obranném společenství pro sebe výhodným řešením sárské otázky. Kancléř tedy musel, navzdory silné kritice ze strany opozice, liberálů i svých spolustraníkům, projevit otevřenost vůči francouzským požadavkům. Francouzi usilovali o tzv. evropeizaci. Sársko se mělo stát územím se zvláštním evropským statutem. Na principu evropeizace byl založen i plán vypracovaný holandským socialistou Goesem van der Natersem, se kterým Adenauer vyslovil souhlas. Adenauer byl ochoten se smířit s oddělením Sárska od Německa, trval však na politických reformách a demokratizaci poměrů v Sársku. Především měly být připuštěny dosud zakázané proněmecké strany (sárské odnože západoněmeckých stran).

I po krachu Evropského obranného společenství trvala francouzská strana na současném řešení otázky Sárska a německého znovuvyzbrojení. 23. října se Mendés France a Adenauer dohodli na evropském statutu Sárska, který měl být schválen plebiscitem.³⁹¹ Pokud by sárské obyvatelstvo statut schválilo, měl platit až do uzavření mírové smlouvy s Německem.

Ohlas v SRN byl dosti negativní. Záporné reakce na dohodu o Sársku do jisté míry zastínily ostatní výsledky Pařížské konference, které byly pro SRN příznivé. Přijetí sárského statutu v referendu bylo pokládáno za velmi pravděpodobné. I Francouzi byli zřejmě přesvědčeni, že lidové hlasování dopadne podle jejich představ. Soudilo se, že Hoffmannova vláda má dostatek prostředků k účinnému ovlivnění veřejného mínění. Jakmile však došlo k povolení zakázaných politických stran a uvolnění cenzury, politická atmosféra v Sársku se rychle

³⁹¹ Plebiscit prosadila při jednáních francouzská strana. Adenauer si přál, aby byl statut schválen zemským sněmem, který měl vzejít z nových zemských voleb, jichž by se účastnily i dříve zakázané strany – tedy například sárská CDU. Adenauer chtěl zároveň nechat otevřenou možnost případného přijetí dodatečných změn a vylepšení statutu zemských sněmoven.

změnila. Podle svědectví ze Sárška pocházejícího křesťanskodemokratického politika Fritze Hellwiga ve veřejnosti živelně propukla nálada, která prakticky znemožňovala další setrvání Hoffmanna v úřadu. Bylo zřejmé, že profrancouzský sárský premiér bude muset odejít.³⁹² Plebiscit se uskutečnil 23. října 1955. 67,2% hlasujících se vyslovilo proti přijetí statutu, pro bylo 32,3% hlasů.

Adenauer ve svých Pamětech napsal, že již v době podpisu Sárské dohody v říjnu 1954 pevně doufal, že se sárští voliči vysloví v referendu proti přijetí statutu, protože se cítí být Němci.³⁹³ Toto tvrzení je však nutno brát s velkou rezervou. Ve skutečnosti si byl vědom značných zahraničněpolitických rizik spojených s případným zamítnutím statutu a několikrát se veřejně vyjádřil ve prospěch jeho schválení. Například při projevu v Bochumi v září 1955 prohlásil, že Hoffmannův režim může být odstraněn pouze pokud Sárský statut vstoupí v platnost. Potom se totiž otevře cesta k novým zemským volbám, ze kterých vzejde jiná vládní většina.³⁹⁴ K odmítnutí Sárského statutu došlo tedy vlastně proti Adenauerově vůli. Šlo ale o rozhodnutí, které umožnilo návrat Sárška k Německu a bylo západoněmeckou veřejností vnímáno velmi pozitivně. Adenauer se proto raději rozhodl zamlčet v Pamětech svůj postoj k sárské problematice.

Na základě výsledků plebiscitu bylo zahájeno nové kolo francouzsko-německých jednání o Sársku, která 27. října 1956 vyústila v podpis dohody, v níž Francie vyjádřila souhlas s tím, aby se oblast působnosti Základního zákona SRN rozšířila od 1. ledna 1957 o Sársko. (Připojení Sárška se později stalo modelem pro znovusjednocení Německa v roce 1990, oblast působnosti Základního zákona byla tehdy rozšířena o pět východoněmeckých zemí).

7. Závěrem

Málokterá osobnost se tak výrazně vryla do historického vědomí dnešních Němců jako Konrád Adenauer. V nedávné anketě německé veřejnoprávní

³⁹² Protokolle des CDU – Bundesvorstands 1935- 1957. Str. 623.

³⁹³ Adenauer: *Erinnerungen 1953-1955*. Str. 377.

³⁹⁴ Bulletin des Presse – und Informationsamtes 1955. Str. 1390.

televize byl zvolen největším Němcem. Svědčí to o úctě, které se první spolkový kancléř, zosobňující úspěch poválečného demokratického státu, dosud těší v širokých vrstvách německé společnosti.

Položme si za závěr otázku, co z Adenauerova politického odkazu je nejpodstatnější, a zda by se vývoj SRN mohl ubírat jinou cestou, kdyby v jejím čele stál v počátečním stadiu její existence někdo jiný než Adenauer.

Adenauer se především, na rozdíl od řady svých současníků, dokázal snadno a rychle vyrovnat s tím, že rozdělení země je za dané situace nezvratnou skutečností. Také si záhy uvědomil, že se díky geopolitické konstelaci počínající studené války naskytla jedinečná příležitost začlenění Německa do západního svazku. Svou roli jistě sehrála i Adenauerova historická zkušenost. Měl stále v paměti období před první světovou válkou, kdy se v Německu v souvislosti s vytvořením silné „dohodové aliance“ rozšířil pocit obklíčení. Stále živé byly i vzpomínky na ostrakizaci Německa v době podpisu versailleské mírové smlouvy. Proto se Adenauer velmi obával opětovné izolace Německa a byl přesvědčen, že nesmí stát mimo západní společenství.

Západní integraci pokládal Adenauer za naprostou prioritu, zatímco představa sjednoceného Německa, založená na bázi neutralizace, byla pro něj naprosto nepřijatelná. Tímto rozhodným postojem se Adenauerovi podařilo získat uznání ze strany západních mocností, které měly velký zájem na tom, aby SRN byla pevnou součástí Západu. Právě rychlost, s jakou si Adenauer dokázal vydobýt respekt svých západních protějšků a etablovat SRN v západním světě, musíme pokládat za jednu z jeho největších osobních zásluh. Jinému šéfovi západoněmecké vlády by se nemuselo podařit získat tak rychle důvěru Západu, zvláště pokud by šlo o politika silně fixovaného na jednotu Německa.

Adenauer vždy usiloval o to, aby SRN byla spolehlivým partnerem. Byl však natolik obratným politikem, aby za to dokázal od západních mocností vyzískat odpovídající protihodnoty. Šlo mu především o to, aby se západní Němci stali co nejdříve opět „pány ve vlastním domě“. SRN se měla stát svrchovaným a plnoprávným členem západního společenství. Adenauer byl přesvědčen o tom,

že k tomu, aby se západní Německo stalo skutečně suverénním státem bylo nezbytně nutné, aby mělo i svou armádu. Proto začal záhy podnikat sondáže ve věci znovuvyzbrojení. Iniciativa v tomto směru vyšla od něj, a nikoli ze strany západních Spojenců. Prosazení znovuvyzbrojení, se kterým bylo spojeno získání suverenity, je dalším velkým Adenauerovým osobním výkonem. Otázka opětovného zřízení ozbrojených sil vzbuzovala v západoněmecké společnosti, stále traumatizované otřesem válečné porážky a obrovských lidských a materiálních ztrát, silné emoce. Bylo třeba překonat intenzivní odpor a vyřešit otázku slučitelnosti znovuvyzbrojení se Základním zákonem. Díky svému odhodlání a pevnému přesvědčení o správnosti své politiky, umění politického manévrování, a v neposlední řadě díky svým vůdčím schopnostem, Adenauer v této náročné zkoušce obstál.

Vůdčí schopnosti a silná potřeba prosazení své vlastní vůle Adenauera odlišovaly od většiny jiných západoněmeckých politiků té doby. Jeho vládní styl byl nepochybně autoritativní. O jeho éře se hovoří jako o „kancléřské demokracii“. Bylo to však právě Adenauerovo pevné vedení, které ve spojení s jasným volebním vítězstvím CDU, umožnilo vytvořit onen pocit jistoty a politické stability, kterým se bonnská demokracie výrazně odlišovala od demokracie výmarské. Široké vrstvy západoněmeckého obyvatelstva tak měly možnost se přesvědčit o tom, že i v demokratickém zřízení může existovat silná a efektivní vláda. V padesátých letech nebyla západoněmecká demokracie ještě zcela upevněna a většina obyvatel zřejmě nevnímala dominantní rysy kancléřovy osobnosti negativně, ale spíše naopak. Společnost ještě nebyla připravena přijmout takový typ politika, jaký později představoval kupříkladu Willy Brandt. Adenauer tak svým razantním způsobem vládnutí paradoxně přispěl k upevnění demokracie.

Dalším významným Adenauerovým příspěvkem k demokratizaci západoněmecké společnosti je jeho role při prosazení sociálního tržního hospodářství. Adenauer nebyl tvůrcem této koncepce, důležité však bylo, že se za ni postavil celou svou autoritou a zasadil se o to, aby se s ní velká většina

CDU ztotožnila, aniž by kvůli této otázce došlo v jejích řadách k rozkolu. To nebylo snadné, protože i v CDU bylo z počátku hodně jejích odpůrců. Adenauer umožnil, aby demokratizační proces probíhal na „vlně hospodářského úspěchu“, což nepochybně přispělo k jeho zdaru. Můžeme s určitostí tvrdit, že pokud by se v roce 1949 stal kancléřem sociální demokrat nebo reprezentant levicového křídla CDU, hospodářská politika SRN by vypadala jinak.

O tom, jakým směrem by se ubíral vývoj ve SRN pod vedením jiného kancléře je možno spekulovat. Demokratické hodnoty a integrace do západního společenství by se snad, za pomoci západních okupačních mocností, nakonec prosadily. Je však nanejvýš pravděpodobné, že bez Adenauera, bez jeho obrovského nasazení, bohatých zkušeností a nevšedního politického talentu by tento proces byl zdlouhavý a velmi obtížný.

Cílem práce bylo podat ucelený obraz Adenauerovy politiky do konce roku 1955 a přitom upozornit na některé skutečnosti, jimž nebyla věnována větší pozornost. Práce se například podrobněji zmiňuje o Adenauerově vztahu k rýnskému separatizmu a jeho koncepci „mírové republiky“. Poukazuje i na skutečnost, že Adenauer nepatřil k zakladatelskému okruhu CDU a že se s touto stranou teprve postupně sblížoval. Práce nepřebírá tradiční představu, že obnovení suverenity SRN bylo odměnou za souhlas se Západem požadovanou remilitarizací země. V práci je zdůrazněno, že iniciativa v této otázce vyšla ze západoněmecké strany – konkrétně od Adenauera. Na rozdíl od známých politických biografii, práce věnuje větší pozornost ideologickým základům kancléřovy politiky. Pozornost je věnována vlivu porýnského prostředí a katolické výchovy, které se budoucímu spolkovému kancléři dostalo v jeho rodném domě.

8. Seznam pramenů a literatury

8.1 Prameny a memoáry

ADENAUER, Konrad: *Briefe 1945-1947. Berlin 1983. Briefe 1947-1949. Berlin 1984. Briefe 1949-1951. Berlin 1985. Briefe 1951-1953. Berlin 1987. Alle bearb. von Hans Peter Mensing; hrsg. von Richard Morsey und Hans Peter Schwarz.*

ADENAUER, Konrad: *Erinnerungen. Bd. 1:1945-1953. Stuttgart 1965. Bd. 2: 1953-1955. Stuttgart 1966.*

ADENAUER, Konrad: *Reden 1917-1967. Eine Auswahl. Hrsg. von Hans Peter Schwarz. Stuttgart 1975.*

BLANKENHORN, Herbert: *Veständnis und Veständigung. Blätter eines politischen Tagebuches 1949 bis 1979. Frankfurt/M.- Wien- Berlin 1980.*

BUCHSTAB, Günter (Bearb.): *Adenauer: "Es mußte alles neu gemacht werden". Die Protokolle des CDU- Bundesvorstands 1950-1953. Stuttgart 1986.*

BUCHSTAB, Günter (Bearb.): *Adenauer: „Wir haben wirklich etwas geschaffen“. Die Protokolle des CDU- Bundesvorstands 1953-1957. Düsseldorf 1990.*

CLEMENCEAU, Georges: *Größe und Tragik eines Sieges. Berlin, Leipzig, Stuttgart 1930.*

ECKARDT, Felix von: *Ein unordentliches Leben. Lebenserinnerungen. Düsseldorf-Wien 1967.*

GOLDMANN, Nahum: *Mein leben als deutscher Jude. München-Wien 1980.*

GREWE, Wilhelm: *Rückblenden 1876-1951. Frankfurt/M. – Berlin- Wien 1979.*

HEUSS, Theodor, Konrad Adenauer: *Unserem Vaterland zugute. Der Briefwechsel 1948-1963. Bearb. von Hans Peter Mensing. Berlin 1989.*

Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung. Bd.1:1949; Bd.2:1950, Bd.3:1950 (Wortprotokolle); bearbeitet von Ulrich ENDERS und Konrad REISER. Boppard 1982, 1984 und 1986. Bd.4:1951; bearbeitet von Ursula HÜLLBUSCH. Boppard 1988. Bd.5: bearbeitet von Kai von JENA. Boppard 1988. Bd.6: 1953; bearbeitet von ENDERS, Ulrich und REISER, Konrad. Boppard 1989.

KÜSTERS, Hanns Jürgen, und Hans Peter MENSING (Hrsg.): *Kriegsende und Nueanfang am Rhein. Konrad Adenauer in den Berichten des Schweizer Generalkonsuls Franz Rudolph von Weiss 1944-1945. München 1986.*

LENZ, Otto: *Im Zentrum der Macht. Das Tagebuch von Staatssekretär Lenz 1951-1953. Bearb. Von Klaus Gotto, Hans Otto Kleinmann und Reinhard Schreiner. Düsseldorf 1989.*

PÜNDER, Hermann: *Politik in der Reichskanzlei*. Hrsg. Thilo Vogelsang. Stuttgart 1961.

PÜNDER, Hermann: *Von Preußen Europa*. Stuttgart 1968.

PÜTZ, Helmuth (Bearb.): *Konrad Adenauer und die CDU der britischen Besatzungszone 1946-1949. Dokumente zur Gründungsgeschichte der CDU Deutschlands*. Bonn 1975.

SCHMID, Carlo: *Erinnerungen*. Bern-Wien 1979.

SCHMIDT, Helmuth: *Na společné cestě*. Český překlad Lydie Stočesová. Praha 1997.

SCHUMACHER, Kurt: *Reden-Schriften-Korrespondenzen 1945-1952*. Hrsg. von Villy Albrecht. Berlin-Bonn 1985.

SCHWARZ, Hans Peter: (Hrsg.): *Adenauer und die Hohen Kommissare*. Bd.1:1949-1951. München 1989. Bd.2: 1952. München 1990.

SPEIDEL, Hans: *Aus unserer Zeit. Erinnerungen*. Berlin 1977.

STRAUß, Franz Josef: *Die Erinnerungen*. Berlin 1989.

WENGST, Udo (Bearb.): *Auftakt zur Ära Adenauer. Koalitionsverhandlungen und Regierungsbildung 1949*. Düsseldorf 1985.

WENGST, Udo (Bearb.): *FDP-Bundesvorstand. Die Liberálem unter dem Vorsitz von Theodor Heuss und Franz Blücher. Sitzungsprotokolle 1949-1954*. Düsseldorf 1990.

8.2 Literatura

BÖHM, Franz: *Das deutsch-israelische Abkommen 1952*. In: Dieter Blumenwitz u. a. (Hrsg.): *Konrad Adenauer und seine Zeit*. Bd. 1.

CONZE, Werner: *Jakob Kaiser. Politiker zwischen Ost und West 1945-1949*. Stuttgart 1969.

DREHER, Klaus: *Ein Kampf um Bonn*. München 1979.

DURMAN, Karel: *Popely ještě žhavé... Válka a nukleární mír*. Praha 2004.

ERDMANN, Karl Ditrich: *Adenauer in der Rheinlandpolitik nach dem Ersten Weltkrieg*. Stuttgart 1966.

- ESCHENBURG, Theodor: *Jahre der Besatzung 1945-1949*. Stuttgart 1983.
- HAFFNER, Sebastian: *Im Schatten der Geschichte*. Stuttgart 1985.
- HEITZER, Horstwalter: *Die CDU in der britischen Zone 1945-1949*. Düsseldorf 1988.
- HOFMANN, Wolfgang: *Konrad Adenauer und die Krise der kommunalen Selbstverwaltung in der Weimarer Republik* In: Hugo Stehkämper (Hrsg.) : *Konrad Adenauer*.
- HÜTTNBERGER, Peter: *Nordrhein-Westfalen und die Entstehung seiner parlamantarischen Demokratie*. Siegburg 1973.
- HÜWEL, Detlev: *Karl Arnold. Eine politische Biographie*. Wuppertal 1980.
- GADDIS, John Lewis: *Studená válka*. Český překlad Dalibor Výborný. Praha 2006.
- GILBERT, Martin: *Churchill. Život*. Praha 2002. Český překlad Zdeněk Hron.
- JÄCKEL, Eberhart: *Německé století. Historická bilance*. Praha 2004. Český překlad Blanka Pscheidtová.
- KERSHAW, Ian: *Hitler 1889-1936*. Český překlad Pavel Vereš. Praha 2004.
- KLEINERTZ, Everhard: *Konrad Adenauer als Beigeordneter der Stadt Köln (1906-1917)*. In: Hugo Stehkämper(Hrsg.): *Konrad Adenauer*.
- Koch, Peter: *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*. Reinbek 1985.
- KÖHLER, Henning: *Adenauer. Eine politische Biographie*. Berlin 1994.
- KÖHLER, Henning: *Adenauer und die rheinische Republik*. Opladen 1986.
- MORSEY, Rudolf: *Die Deutschlandpolitik Adenauers. Alte Thesen und neue Fakten*. Opladen 1991.
- MORSEY, Rudolf: *Von Kommunalpolitiker zum Kanzler*. In: *Konrad Adenauer. Ziele und Wegw*. Mainz 1972.
- MORSEY, Rudolf: *Nordrhein-Westfalen und der Parlamentarische Rat*. In: *Walter Först (Hrsg.): Land und Bund*. Köln 1981.
- NEBGEN, Elfriede: *Jakob Kaiser. Der Widerstandskämpfer*. Stuttgart 1967.
- NOVÁK, Miloslav: *Kancléř Adenauer*. Praha 1995.
- POMMERIN, Reiner: *Von Berlin nach Bonn*. Köln-Wien 1989.

- RUPIEPER, Hermann Josef: *Der besetzte Verbündete. Die amerikanische Deutschlandpolitik 1949-1955*. Opladen 1991.
- SCHWARZ, Hans Peter: *Adenauer. Der Aufstieg: 1876-1952*. Stuttgart 1991. (Adenauer I)
- SCHWARZ, Hans Peter: *Adenauer. Der Staatsmann: 1952-1967*. Stuttgart 1991 (Adenauer II).
- SCHWARZ, Hans Peter: *Die Ära Adenauer-Gründerjahre der Republik 1949-1957*. Stuttgart 1981.
- SCHWARZ, Hans Peter (Hrsg.): *Die Legende von der verpaßten Gelehenheit. Die Stalin- Note vom 10. März*. Stuttgart 1982.
- SCHOEPS, Hans Joachim: *Dějiny Pruska. Český překlad Šárka Stellnerová, František Stellner*. Praha 2004.
- SCHWERIN, Leo: *Frühgeschichte der Christlich-Demokratischen Union*. Recklinghausen 1963.
- SOUKUP, Jaromír. Příspěvek ke studiu britsko-německých vztahů po první světové válce a k příčinám politiku appeasementu. In: *Dvacáté století*. Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty University Karlovy v Praze. Praha 2005.
- SMETANA, Karel: *Možnosti předčasného vyřešení sárské otázky a francouzsko-německá jednání 1929-1930*. In: *Dvacáté století*. Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Karlovy Univerzity v Praze. Vyd. Nálevka, Kovář.
- SKŘIVAN, Aleš: *Konrad Adenauer a vznik Spolkové republiky*. In: *Historický obzor* 3, 1992, č. 5.
- STEININGER, Rolf: *Eine Chance zur Wiedervereinigung ? Die Stalin- Note vom 10. Mrz 1952*. Bonn 1985.
- TAUBMAN, William: *Chrusčov. Člověk a jeho doba*. Český překlad Milan Dvořák. Praha 2005.

VEBER, Václav: *Dějiny sjednocené Evropy od antických počátků do současnosti*. Praha 2004.

VOGEL, Rolf (Hrsg.): *Deutschlands Weg nach Israel*. Stuttgart 1967.

VYKOUKAL, LITERA, TAUCHMAN: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha 2004.

WELCH, David: *Němci proti Hitlerovi. Opozice v Třetí říši 1933-1945*. Praha 2005.

WENGST, Udo: *Die CDU/CSU im Bundestagswahlkampf 1949*. In: *VZG 34 (1986)*

WEYMAR, Paul: *Konrad Adenauer. Die autorisierte Biographie*. München 1953.

WILLIAMS, Charles: *Adenauer. The Father of the New Germany*. Český překlad Šárka Stellnerová. Praha 2002.

WOLFRUM, Edgar: *Die geglückte Demokratie. Geschichte der BDR von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Stuttgart 2006.

WOHL, Jürgen: *Robert Schumann. Visionář, politik, architekt Evropy*. Praha 2001.